

52545

52545

1105

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

Tomus XIX.
Fasciculus 1.

BORDO

BALÁZS JÓZSEF

A bűnözés mérésének elméleti
alapkérdései

1973. FEB. 07

SZEGED
HUNGARIA
1972

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA JURIDICA ET POLITICA

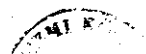
Tomus XIX.

Fasciculus 1.

BALÁZS JÓZSEF

**A bűnözés mérésének elméleti
alapkérdései**

SZEGED
HUNGARIA
1972

Redigunt

GYÖRGY ANTALFFY, ÖDÖN BOTH, ANTAL FONYÓ, ISTVÁN KOVÁCS,
JÁNOS MARTONYI, KÁROLY NAGY, ELEMÉR PÓLAY

Edit

*Facultas Scientiarum Politicarum et Juridicarum Universitatis Szegediensis
de Attila József nominatae*

Nota

Acta Jur. et Pol. Szeged

Szerkeszti

ANTALFFY GYÖRGY, BOTH ÖDÖN, FONYÓ ANTAL, KOVÁCS ISTVÁN,
MARTONYI JÁNOS, NAGY KÁROLY, PÓLAY ELEMÉR

Kiadja

*A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
(Szeged, Lenin krt. 54.)*

Kiadványunk rövidítése
Acta Jur. et Pol. Szeged

BEVEZETÉS

A bűnözés szocialista viszonyaink között is meglevő káros, negatív társadalmi jelenség, amelynek felszámolása hosszabb időszakot igényel. E végső célkitűzés eléréséig törekedni kell az állami, politikai, társadalmi szervezetek a bűnözés megelőzésére, minél szűkebb körre szorítására. A bűnözés elleni céltudatos és tudományosan megalapozott küzdelem előfeltétele a bűnözés mi-benlétének, okainak a bűnözést előidéző, elősegítő körülményeknek, a bűnözés különböző társadalmi, gazdasági, szociális, kulturális stb. jelenségekkel való kapcsolatának; ezen keresztül általánosságban a bűnözés tendenciájának, törvényszerűségeinek feltárása. Ebben a megismerési folyamatban igen lényeges funkciót tölt be a kriminálstatisztika, amelyet, jóllehet szükségességét és szerepét több mint 200 éve felismerték, nem mindig vettek kellő súllyal igénybe. Az elmúlt évtizedben azonban jelentős mértékben a kriminológia erőteljesebb kibontakozásával, mind az elméleti, mind pedig a gyakorlati szakemberek részéről fokozottabb igény jelentkezik a bűnözés tömegjelenségének kriminálstatisztikai vizsgálata iránt.

Hazánkban az egységes rendőrségi, ügyészégi statisztika megteremtésével lényegesen bővült a bűnözés megismerésének lehetősége, és jelentős lépést tettünk az egységes kriminálstatisztika kialakításához. Részben az új statisztikai rendszer bevezetése is előidézője azoknak a napjainkban folyó élénk, de mindenképpen hasznos vitáknak és a kriminálstatisztikai irodalmunkat gazdagító mind sűrűbben megjelenő tanulmányoknak, amelyek a kriminálstatisztika különböző elméleti-módszertani kérdéseivel foglalkoznak és amelyek középpontjában jelenleg a bűnözés megfigyelésének, mérésének problematikája áll, ami kiinduló, és ennyiben sarkpontja is a további strukturális, dinamikus és okutatási vizsgálatoknak.

E körülmények teszik indokolttá és egyben aktuálissá is a jelen tanulmányt, mely a bűnügyi (kriminál-) statisztika kialakulásának tudománytörténeti jellegű áttekintése,^{1/a} illetve a hazai bűnügyi (kriminál-) statisztika gyakorlati és elméleti kérdéseinek ugyancsak tantörténeti jellegű feldolgozása^{1/b} után a kriminálstatisztika legalapvetőbb terminológiai, megfigyelési, számba-

^{1/a} Balázs J.: A bűnügyi statisztika elméletének első felmerülése és kialakulása a statisztikai tudományban, Acta Jur. et Pol., Tom XV., Fasc. 2., Szeged, 1968.

^{1/b} Balázs J.: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése, Acta Jur. et Pol., Tom. XVI., Fasc. 1., Szeged, 1969.

vételi és csoportosítási kérdéseinek polemikus tárgyalásával kíván hozzájárulni kriminálstatisztikánk további kibontakozásához.

Közelebbről jelen tanulmány — fejezeteinek megfelelően — a következő témákkal foglalkozik:

- I. A kriminálstatisztika elhatárolása
- II. A kriminálstatisztika célja, feladata
- III. A bűnözés mérésének elméleti alapjai
- IV. A bűnözés mérésének lehetőségei és problémái a büntető eljárás egyes szakaszaiban
- V. A kriminálstatisztika csoportosítási alapelvei.

A KRIMINÁLSTATISZTIKA ELHATÁROLÁSA

1. A statisztika fogalmáról és tagozódásáról általában

Mind a hazai, mind a külföldi statisztikai irodalomban a bűnözés statisztikai vizsgálatára vonatkozóan különböző terminológiákkal találkozunk — mint pl.: „Igazságügyi statisztika”, „bűnügyi statisztika”, „bíróági statisztika”, „kriminálstatisztika” stb. E statisztikai koncepciók értelmében a statisztikai vizsgálatok bár eltérő mértékben, a bűnözés vizsgálatán túlmenően egyéb területekre is — mint pl. a polgári jogi jogviszonyokra, az egyes bűnüldöző és igazságszolgáltatási szervek tevékenységére stb. — kiterjednek. Figyelembe véve egyrészt, hogy a kezdeti, az igazságszolgáltatással kapcsolatos igazgatási jellegű statisztikának ma már igen sokrétű feladatot kell megoldania, másrészt pedig, hogy mind világszerte, mind hazai viszonylatban — a kriminológia tudományának fellendülésével párhuzamosan — mindinkább előtérbe kerül a bűnözés okainak, a megelőzés, a bűnözés elleni harc lehetőségeinek, hatásos módszereinek kutatása, szükségszerűen felvetődik e differenciált tartalmú statisztikai koncepciók jelenlegi elméleti s gyakorlati igényeken alapuló revíziójának szükségessége. Következésképpen tudományelméleti, de gyakorlati szempontból is szükségesnek látszik a különböző terminológiák tartalmának tisztázása, illetve a valóságos igényeknek megfelelően elhatárolni egymástól az eltérő tárgyú statisztikai tevékenységeket, amelyek közül a bűnözéssel, mint a társadalmi jelenséggel kapcsolatos statisztikai tevékenységet kívánom előtérbe helyezni.

Ez alkalommal nem lehet feladatom a statisztikai tudomány egész rendszerének tárgyalása, de a tulajdonképpeni célkitűzés érdekében, mint a probléma megközelítésének egyik lehetséges kiindulási pontját, e kérdést is kívánatos érinteni.

Ismeretes, hogy a statisztika fogalmát kettős értelemben használják. Egyik értelmezés szerint a statisztika fogalmán a társadalmi-gazdasági élet legkülönbözőbb, tömegesen előforduló jelenségeire vonatkozó adatgyűjtő, feldolgozó elemző tevékenységet értik, azaz a gyakorlati statisztikai tevékenységet. Ilyen értelemben a statisztikai vizsgálódások tárgya, területe — mint ahogy a társadalmi-gazdasági élet is — igen sokrétű, és ami a lehetőségeket illeti, taxatívra szinte fel sem sorolható. Ezért a statisztikai tevékenység főbb ágait, területeit — a ténylegesen kialakult viszonyoknak megfelelően — csak példálózóan szokás felsorolni, mint népességi statisztika; a népgazdasági ágazatok szerinti megkülönböztetést alapul véve: iparstatisztika, mezőgazdasági statisztika, kereskedelmi statisztika stb.; gazdasági statisztika, mint a népgazdaság egészét

átfogó statisztika, továbbá szociális-kulturális, igazságügyi stb. statisztika, mint felépítmény-jellegű statisztikák. Nyilvánvaló, hogy ennél az alapvető tagolásnál a társadalmi-gazdasági viszonyok objektív struktúráját kell alapul venni, ezek problémáival azonban már nem a statisztika, hanem alapvetően a történelmi materializmus, illetve a politikai gazdaságtan foglalkozik. Az egyes főcsoportokon belüli további felosztáshoz természetesen az adott területtel foglalkozó tudományág ismereteire is figyelemmel kell lenni.

A másik, tulajdonképpen szűkebb értelmezésben a statisztika fogalmán a statisztikai tevékenység elméletét értik, azaz azoknak a módszertani ismereteknek összességét, tudományos rendszerbe foglalását, amelyek meghatározzák a gyakorlati statisztikai tevékenység végzését. Ez utóbbi értelemben megfogalmazott statisztikai módszertan, vagy elmélet ismét tovább tagolható. Nevezetesen: beszélünk általános statisztikáról, amely általában a statisztikai tevékenység során alkalmazható elméleti, módszertani kérdésekkel foglalkozik. Megkülönböztetünk továbbá ágazati, vagy szakstatisztikákat, amelyek a társadalmi-gazdasági élet csak egy-egy körülhatárolt területén végzendő statisztikai tevékenységre vonatkozóan konkretizálják az általános elveket, az egyes módszerek alkalmazási lehetőségeit, módjait, figyelembe véve a vizsgálandó terület sajátosságait, illetve az adott ágazattal foglalkozó tudományág által feltárt megállapításokat, ismereteket. Következésképpen elvileg annyiféle szakstatisztikát határolhatunk el, ahányféle ágazata különböztethető meg a statisztikai tevékenységnél. Tekintve, hogy a statisztikai tevékenység egyes területeinek elhatárolása sem tisztázódott még ezideig megnyugtató módon, rendszerét illetően is több elképzelés ismeretes, a szakstatisztikák vonatkozásában is csak — a statisztikai tevékenységekhez hasonlóan — a legalapvetőbb és legkidolgozottabb statisztikákat szokás példálózva felsorolni, mint népesség-, ipar-, mezőgazdaság-, kulturális, igazságügyi stb. statisztika.

Természetesen a szakstatisztikák tagozódását — még ha taxatív fel is sorolhatnánk —, sem tekinthetjük lezártnak, mert a társadalmi-gazdasági élet számos olyan területét említhetjük, ahol statisztikai tevékenységet végeznek — s ami a jövőben mind intenzíve, mind extenzíve még tovább növekedhet —, ugyanakkor a vonatkozó speciális elméleti-módszertani tételek kidolgozásával jelenleg is adós a statisztikai tudomány. Mentségére legyen mondva, az egyes statisztikák elméleti kidolgozásának elmaradása ezideig részben a társadalmi igény hiányán, vagy — legalábbis egyes területeken — a statisztikai módszerek kisebb mértékű, esetleges — és nem rendszeres — alkalmazásán is múlt.

2. A jogi statisztikák rendszerének felvetése

Abból az alapállásból kiindulva, hogy a társadalmi viszonyok jelentős része (házasságkötés, válás, halálozás, adás-vétel, igazgatás, termelés, közlekedés, munkaviszony stb.) egyben jogviszonyként is megjelenik, felmerül a kérdés, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága egy ún. jogi statisztikának, mint általánosabb értelemben vett statisztikai rendszer kialakításának.

Előre leszögezhető, hogy egy olyan *jogi statisztikai rendszer*, amely magában foglalná mindazokat a társadalmi jelenségeket — eseményeket, cselekvéseket, folyamatokat —, amelyeket a jog szabályoz, nem lehetséges. Egy ilyen megoldás nem csak, hogy átfedéseket, más szakstatisztikai területre történő behatolást eredményezne, de azzal a veszéllyel is járna, hogy a statisztika

a társadalmi élet számszerűen mérhető jelenségeiből nem annyira közvetlenül a társadalmi viszonyok jellegét domborítaná ki, hanem inkább a jogviszonyokat, amelyek viszont közvetett formában, s különösen a jogellenes megnyilatkozások számbavételének eseteiben csak részlegesen fejeznék ki a társadalmi viszonyokat.

Az is nyilvánvaló, hogy a jogi statisztikák nem alkothatnak önálló ágazati statisztikát, mivel a jogszabályokkal rendezett társadalmi jelenségek konkrét tárgyát, valamint a jogalkotó és jogalkalmazó jogi intézményeket, szerveket és azok tevékenységét tekintve oly sokoldalúak, hogy azok nem foglalhatók össze egy önálló szakstatisztika keretében.¹

Végeredményben tehát a „jogi statisztikák” terminus technikus tulajdonképpen csak gyűjtőfogalomként használható, mely jelzi, hogy bizonyos szempontból azonos jellegű szakstatisztikák csoportjáról van szó, s így képezhetnek relatíve egységes rendszert a statisztikai rendszer egészen belül.²

A jogi statisztikák közös sajátossága, hogy tárgyaik jogviszonyok. Ehhez azonban mindjárt hozzá kell tenni, hogy a jogi statisztikák fogalma nemcsak kizárólag jogi elemeket tartalmaz. Ide sorolható ugyanis az állami szervek jogi elemekkel kapcsolatos tevékenységének statisztikai vizsgálata is, amely semmilyen más szakstatisztikának nem lehet tárgya. E két (jogviszonyi, illetve tevékenységi) oldal pedig — jóllehet eltérő tárgyuk ellenére szoros egységet alkot —, már alapul szolgálhat a jogi statisztika, mint egységes rendszer, vagy mint szakstatisztikai főcsoport tagolásához.

Ebből az aspektusból megkülönböztetett két vizsgálati tárgy globálisan és nagy vonalakban csaknem fedi egymást, tekintve, hogy a jogi statisztika körébe tartozó szervek tevékenysége zömmel jogviszonyokra vonatkozik. Eltérés e tekintetben csak annyiban mutakozhat, amennyiben az egyes állami szervek tevékenysége nem minden esetben, s nem közvetlen jogviszonyokkal kapcsolatos, illetve bizonyos jogviszonyok az állami szervek közreműködése nélkül is keletkeznek.

Az állami szervezet működésével, illetve a jogviszonyokkal összefüggő kérdések elhatárolása azonban önmagában korántsem tekinthető sem elegendőnek, sem alapvetőnek. Gyakorlatilag ugyanis az a helyzet, hogy azonos jellegű jogviszonyok nemcsak azonos típusú, hanem különböző típusú, funkciójú szervek tevékenységi köréhez is tartozhatnak, de fordítva is, azonos típusú, funkciójú szervek tevékenysége különböző jellegű jogviszonyokra terjedhet ki. Követ-

¹ Egyes igazságügyi statisztikusok nem tesznek különbséget az egyes jogviszonyok között, amiből úgy tűnik, mintha a jogviszonyok összessége volna a tárgya az igazságügyi statisztikának; írja Vigh József: „Az igazságügyi statisztika tárgya és feladata” c. cikkében. Magyar Jog, 1961., 12. sz. 563. old. Ugyanitt idézi A. A. Gercenzon professzor 1948-ban kiadott „Szügyebnaja sztatisztika” tankönyvét, amelyben ugyancsak általánosságban értelmezte a jogviszonyokat; pontosabban „A bírósági statisztika feladata a konkrét jogviszonyok számbavétele, felmérése e jelenségek fejlődési törvényszerűségeinek kutatása egyéb társadalmi jelenségekkel való kapcsolatukban és kölcsönhatásukban”.

² A jogi statisztikák egységes rendszerének kérdését A. Ju. Totev is felveti, és szükségesnek tartja a társadalmi viszonyoknak — mint jogviszonyoknak — elkülönített és független statisztikai tanulmányozását is. Ezt az igényt azonban — szerinte — a bírósági statisztika elégíti ki, melynek tárgyát más szakstatisztika nem vizsgálja. A jogi statisztikáknak csak a bírósági statisztikára való leszűkítése természetesen nem fogadható el több okból sem, de különösen a jogviszonyok már említett heterogénitására tekintettel. — Bírósági statisztika, Egyetemi jegyzet, 1966. I. fejezet (bolgár nyelven).

kezesképpen további megkülönböztetést kell tenni egyrészt a különböző állami szervtípusok között, másrészt további csoportosítást kell alkalmazni a jogviszonyokon belül is. A tagolás alapjául természetesen az állam- és jogtudományok tételeiből kell kiindulni.

A különböző állami főfeladatokat megvalósító különböző típusú szerveket alapulvéve, megkülönböztethetünk: államhatalmi, államigazgatási, bírósági, ügyészégi statisztikákat.³ Ezek tárgyát nagy megközelítéssel a következőkben lehetne körvonalazni:

a) Az államhatalmi statisztika kiterjed mindenekelőtt általában a jogszabályozásra, a jogalkotás struktúrájának időbeli, szerkezeti változásainak bemutatására, valamint az idevonatkozó — hatásköri és egyéb ismérvek szerint csoportosított államhatalmi szervek létrejöttének, működésének, tevékenységének statisztikai elemzésére.

b) Az államigazgatási statisztika magában foglalja az államigazgatási szervezeteknek a lakosság, az állami vállalatok, intézmények stb. igazgatása érdekében kifejtett tevékenységének, továbbá egyrészt az államigazgatási szerv, másrészt a lakosság, az állami vállalatok, intézmények, valamint az eltérő szintű államigazgatási szervek között keletkező államigazgatási (jogi) viszonyok statisztikai elemzését.⁴ (Ideértve tehát a rendőrségi tevékenység egy részét is.)⁵

c) A bírósági statisztika a bírósági szervek által tárgyalt (vagy peren kívüli) ügyekhez kapcsolódó viszonyok, valamint az eljárás, illetve irányítás különböző szakában kifejtett tevékenységének statisztikai vizsgálatára terjed ki.

d) Az ügyészégi statisztika — az ügyesség feladatkörének megfelelően — kiterjed a törvényesség feletti felügyeleti tevékenység számbavételére, továbbá a bűnüldözés körében az eljárás különböző szakaszaiban végzett tevékenységének, illetve az érintett jogviszonyok (jelenségek) statisztikai megfigyelésére.

A jogi statisztikának az állami főfeladatok, vagy másképpen különböző funkciójú szervek szerinti tagolása alapján a statisztikai vizsgálat tehát kiterjedhet mind a tevékenységi (eljárási), mind pedig a jogviszonyi oldalra.

A jogi statisztikák másik lehetséges — szerintem alapvetőbb — csoportosítását a jogágazatok szerinti tagolás képezheti, amelynél tehát a különböző jellegű jogviszonyok tekintendők a felosztás alapjául. A jelenlegi hazai jogrendszer-tagozódást véve alapul — eltekintve az anyagi és alaki jogok megkülönböztetésétől, mivel ez a statisztikának ebből az aspektusból történő tagozódását nem érinti, illetve egy további tagolási problémát vet fel — elvileg az alábbi jogi statisztikákat megkülönböztethetjük meg: államjogi, államigazgatási jogi, büntető jogi, polgári jogi, pénzügyi jogi, családjogi, munkajogi, földjogi,

³ Hangsúlyozni kívánom, hogy itt csak kifejezetten a jogi elemekkel kapcsolatos főbb állami feladatokat említem — ami korántsem jelent teljes felsorolást — s eltekintek az egyszerűsítés érdekében számos egyéb állami feladatot megvalósító szerv — pl. büntetvégrehajtás, stb. — ideiktatásától. Továbbá eltekintek itt attól a tényről is, hogy társadalmi szervezetek is ellátnak bizonyos állami feladatokat, amelyekre ugyancsak figyelemmel kellene lenni a jogi statisztikák problematikájának részletes kidolgozásánál.

⁴ Részletesebb kidolgozásban l. Balázs J.—Forgó I.—Juhari F.: Ténykutatások az államigazgatásban c. tanulmány első fejezetében, Közalkalmazottak Szakszervezeti kiadásában, Szegedi Nyomda, 1966.

⁵ Sz. Sz. Osztrumov is korábban még az államigazgatási statisztikához sorolja a bírósági statisztikát is, „Szovjet bírósági statisztika — különös és általános rész”, a Moszkvai Egyetem kiadása, 1962. (Az Országos Kriminálisztikai Intézet nyersfordítása alapján 100. és 180. o., majd később a bírósági statisztika fő ágait megkülönböztetve a büntetőjogi statisztikát önálló tudománynak tekinti. Ui.: 212. o.)

termelőszövetkezeti jogi és nemzetközi jogi statisztika. Ismételten hangsúlyozom, hogy ez a felosztás egyelőre csupán csak elméletileg lehetséges, mivel ezek nagyobb része — tulajdonképpen a büntetőjogi és a polgári jogi, s némi fenntartással az államigazgatási jogi statisztika, valamint egyes speciális részterületek, mint pl. választó jogi statisztika kivételével — gyakorlatban még nem létező statisztikai ágazat (további, de már nem statisztikai, hanem jogelméleti probléma jogrendszerünk helyes, vagy helytelen tagolásának vitatása).

Természetesen nem arról van szó, hogy a három jogágon kívül a többi jogágban nincs szükség statisztikai adatokra, statisztikai megfigyelésekre, illetve, hogy ezekben az ágazatokban ezideig nem végeztek volna — a szükséghez képest esetlegesen akár országos vagy szűkebb körű — statisztikai felméréseket. Ez utóbbi jogágazatokra azonban inkább az jellemző, hogy a felhasznált statisztikai információk jelentős részét általában más szakstatisztikától veszik át. Így pl. a pénzügyi jogviszonyok vizsgálatánál kiegészítő jelleggel elsősorban a pénzügyi statisztikai, gazdaságstatisztikai, vállalati statisztikai eredményekre támaszkodnak; vagy a munkajogi viszonyok esetében a munkaügyi-, bérstatisztikai, demográfiai stb. adatokra. Bizonyos esetekben, a jogi ágazatok újabb keletű differenciálódása révén — mint pl. a családjog, munkajog vonatkozásában jelenleg a polgári jogi statisztika elnevezéssel ismert szakstatisztika keretében gyűjtik a válási, illetve munkajogi jellegű adatokat. Természetesen a büntető- és a polgári jogi szabályozáshoz is több más szakstatisztikai eredmény felhasználására kerül sor.

Összefoglalásképpen megállapíthatjuk: a jogi statisztikák létjogosultságának, valamint a jogi statisztikák tagolásának problémafelvetése is jelzi, hogy a szakstatisztikák elhatárolása terén általában is, de különösen a jogi szakstatisztikák területén még számos megoldatlan probléma található. Ezideig viszonylag a legtökéletesebben kidolgozott jogi statisztika csupán a büntetőjogi, kisebb mértékben a polgári jogi statisztika, s az utóbbi időben kezdeményezések történtek az államigazgatási statisztika — mint szakstatisztika — kidolgozására.⁶ A jogrendszernek megfelelő további jogi ágazati-statisztikák kidolgozására — tárgyuknak, céljaiknak, módszereiknek stb. megfogalmazására — ezideig még kísérletképpen sem került sor.

3. A kriminálstatisztika elhatárolása

A továbbiakban csak a büntetőjogi statisztika problémáit tartva szem előtt, abból kell kiindulni, hogy ezideig még e téren sem alakult ki a terminológiai vonatkozásában egyértelmű állásfoglalás. A leggyakrabban alkalmazott elnevezések — mint már utaltam rá — az igazságügyi, a bírósági, a büntetőjogi és a bűnügyi statisztika. Természetesen az osztályozás, egyrészt adott történelmi időszakban is több szempontból lehetséges s valamennyinek lehet reális alapja, másrészt — mint ahogy a tudományok egészének rendszere — a statisztika rendszere, a szakstatisztikák elhatárolása is történelmileg változó, amely függ a társadalmi-gazdasági élet és ennek megfelelően a tudományos ismeretek fejlődésétől, differenciálódásától.

⁶ Mint 2. jegyzet alatt, továbbá Kovacsics J.: Az államigazgatási munka hatékonyságának elemzésére vonatkozó ténykutatások a székesfehérvári Városi Tanácsnál, Állam és Igazgatás, 1965., 2. sz. és Kovacsics: Bevezetés az államigazgatási statisztikába, Budapest, 1966., Tankönyvkiadó.

Az igazságügyi statisztika a XVIII. sz. végi és a XIX. sz. eleji kibontakozásakor kifejezetten tevékenységi — közigazgatási jellegű — statisztikaként jelentkezett, amikor is az igazságszolgáltatást mint az állam egyik fő feladatát, tevékenységét kívánták számbavenni. Majd a *Guerry* és *Quetelet* által meg-alapozott — morálstatisztika keretében — amely a mai kriminológia elemeit is magában foglalta — került előtérbe a bűnözésnek mint társadalmi tömegjelen-ségnek a vizsgálata. Tulajdonképpen e kettős igény határozta meg a későbbi társadalmi-történeti fejlődés során az igazságügyi (bűnügyi) statisztika célját, feladatát és gyakorlati művelését. A statisztika e kettős jellegét, tárgyát, feladatát jóllehet korán felismerték — ha nem is határolták el élesen azokat — mégis attól függően nevezték igazságügyi, bírósági, bűnügyi stb. statisztiká-nak, hogy mi volt az adott statisztikai vizsgálatok tartalma, a közölt adatok, ismeretek dominánsan melyik oldalt domborították ki, illetve azok melyik adatszolgáltató szervtől származtak. Ezek az igazságszolgáltatási szervek tevé-kenységéhez kapcsolódó terminológiák azonban nem mindig maradtak össz-hangban a gyűjtött anyag tartalmával.

Tekintve, hogy hazai viszonylatban alapvetően az igazságügyi statisztika terminológiája vert gyökeret (amely egyben leginkább áll összhangban annak tartalmával, az igazságszolgáltatás körében végzett statisztikai tevékenységgel), a szakstatisztika keresése, elhatárolása szempontjából közelítve a problémát, felvethető a kérdés, hogy önálló szakstatisztikának tekintjük-e az igazságügyi statisztikát? E kérdés eldöntéséhez mindenekelőtt szükséges áttekinteni e kate-gória tartalmát s az idevonatkozó nézeteket. Ezzel kapcsolatban megjegyezhető, hogy egyrészt a tudományelméleti jellegű kérdéseket, azaz az igazságügyi sta-tisztika fogalmának, rendszerének stb. tárgyalását általában mellőzik az e té-makörbe tartozó munkák, másrészt hazai viszonylatban is csupán a jogi kari egyetemi jegyzetekben találunk elsősorban erre vonatkozóan állásfoglalásokat. Mivel ezek egyben általánosan elfogadott álláspontokat képviselnek, szükség-képpen ezekből kell kiindulni.

Theiss professzor megfogalmazása szerint „... az igazságügyi statisztika a statisztikának az az ága, amely legszorosabb kapcsolatban áll a joggyakorlat-tal és jogtudománnyal, amennyiben feladata az igazságszolgáltatási tevékeny-ség számszerű jellemzése” —, illetve az igazságszolgáltatás fogalmát széleseb-ben értelmezve — az igazságügyi statisztika feladata „... az igazságszolgáltatás keretében és érdekében működő állami szervek tevékenységének, valamint en-nek tárgyát alkotó, illetőleg ezzel kapcsolatos társadalmi és jogviszonyok szám-szerű jellemzése és elemzése”.⁷ Tartalmilag hasonlóan fogalmazza meg az igaz-ságügyi statisztika tárgyát *Hoóz* professzor is.⁸

Még szélesebb megfogalmazását adja az igazságügyi statisztikának *Vigh József*. E terminológia kérdésénél az igazságszolgáltatás fogalmának szélesebb — „degradált” — társadalmasított értelmezéséből kiindulva, annyiban módo-sítja az igazságügyi statisztika előbbi megfogalmazását, amennyiben a vizsgá-latot nemcsak az állami, hanem az igazságszolgáltatás keretében és érdekében működő társadalmi szervek tevékenységére is kiterjeszti.⁹

⁷ *Theiss Ede*: Igazságügyi statisztika, Statisztika. Szerkesztette *Theiss E.*, Felső-oktatási Jegyzetellátó V., Bpest, 1959., II. rész, 91. és köv. o.

⁸ *Hoóz István*: Statisztika III. Igazságügyi Statisztika. Szerkesztette *Kovacsics J.*, Tankönyvkiadó, Bpest, 1966., 3. és köv. o.

⁹ *Vigh J.*: i. m. 576. old.

Az igazságügyi statisztikán belül további két fő ágat szokás megkülönböztetni: 1. a büntetőjogi (bűnügyi) és a 2. polgári jogi statisztikát. E tagolásnak megfelelően a büntetőjogi (bűnügyi) statisztika kiterjed a bűnözés elleni küzdelemben közreműködő állami szervek tevékenységének, valamint a bűnözés jelenségeinek a számbavételére. „A büntetőjogi statisztika, a bűnüldözési tevékenység mozzanatait figyelemmel kíséri a büntető eljárás összes különböző szakaszaiban. Ezek során egymás után a rendőrségi, ügyészségi, bírósági és börtönügyi szervek munkája áll a vizsgálat gyújtópontjában.”¹⁰

E koncepció értelmében a büntetőjogi statisztika rendőrségi, ügyészségi, bírósági és büntetésvégrehajtási statisztikára tagozódik, illetve e szervek statisztikájából tevődik össze. *Theiss Ede* — kihangsúlyozva, hogy az igazságügyi statisztika tárgyának a jogi szempontok szerinti elhatárolásánál a szoros értelemben vett igazságszolgáltatás szempontjait kell meghatározó tényezőknek tekinteni — kirekeszti ebből a szabálysértések statisztikáját, amely államigazgatási jellegű statisztikának tekinthető. Ezzel szemben *Hoóz István* a bűnügyi statisztikához a rendőrségi, bírósági és büntetésvégrehajtási statisztikán kívül odasorolja a szabálysértések és a társadalmi bíróságok statisztikáját is.

Az igazságügyi statisztika másik ágának, a polgári jogi (polgári ügyi) statisztikának a tárgyát pedig — *Theiss Ede* megfogalmazásában — „... az állami szerveknek a polgári eljárás során kifejtett tevékenysége és az ennek keretében elbírált jogviszonyok alkotják”, valamint „a polgári eljárás tartalma tekintetében figyelembe kell venni, hogy az érvényes jogszabályok értelmében az idetartozó ügyek a polgári jog, családjog, munkajog, mezőgazdasági jog és egyes kivételes esetekben az államjog, mint anyagi jogágak köréből származhatnak”.¹¹

Az igazságszolgáltatási szempontok előterbe helyezésével *Theiss Ede* itt is mellőzni kívánja pl. a döntőbizottsági eljárást, mivel az különleges államigazgatási jogi intézménynek minősül. *Hoóz István* pedig a polgári jogi statisztikához az ügyészségek, bíróságok, a társadalmi bíróságok, a döntőbizottságok és a területi munkaügyi döntőbizottságok statisztikáját sorolja.¹²

Ez alkalommal az igazságügyi statisztika fogalmára, tárgyára vonatkozó, itt felhozott nézeteknél nem az esetleges, a részletkérdésben mutatkozó eltérések az érdekesek — éppen ezért azokkal nem is szándékozom polemizálni —, hanem a fenti definíciókból levonható általánosítások. Összegezőképpen ugyanis leszögezhető, hogy az igazságügyi statisztika fogalmán ma nálunk, eltekintve az árnyalati különbségektől,

- különböző funkciójú, *különböző állami feladatot végző* állami szervek,
- e feladatoknak megfelelően *különböző jellegű tevékenységeinek*, illetve
- mind ezekből következően *eltérő társadalmi, jogviszonyok* statisztikai vizsgálatát értik.

Ezek szerint az igazságügyi statisztika tárgyát illetően tehát több az eltérő, mint a közös jellemző. Az igazságügyi statisztika koncepciójával szemben leginkább kifogásolható az, hogy nem a tulajdonképpeni tárgyat — azaz nem a bűnözést, mint társadalmi jelenséget, illetve mint büntetőjogi jogviszonyokat, továbbá nem a polgári jogi jogviszonyokat — veszi alapul a tagolásnál, hanem a bűnüldöző és a bűnözéssel kapcsolatos, illetve a polgári jogi ügyekben eljáró

¹⁰ *Theiss*: i. m. 92. és köv. o.

¹¹ *Ua.*: i. m. 93. o.

¹² *Hoóz*: i. m. 6. o.

szerveket. Továbbá — az előbbinek természetes következményeként — nem a társadalmi, jogi jelenségek vizsgálatát helyezi előtérbe, hanem a szervek tevékenységét.

Talán e sommás észrevételek is elegendők annak a nézetnek alátámasztásához, hogy az igazságügyi statisztikát ne tekintsük önálló szakstatisztikának, még akkor sem, ha — egyetlen közös tulajdonságát alapul véve — általánosságban az igazságszolgáltatási, illetve az igazságszolgáltatás érdekében működő szervek statisztikáját fogja össze. Mindezek figyelembevételével inkább helyeselhető az a felfogás, amely az igazságügyi statisztikai elnevezést csak az igazságszolgáltatási szervek tevékenységi statisztikájának jelölésére tartja fenn.¹³ Felfogásom szerint azonban még ennél is tovább lehetne menni. Kíváncsún tartanám ugyanis az igazságügyi statisztika terminológia mellőzését — annak ellenére, hogy azt a hazai hagyományok predesztinálják — mivel az más oldalról —, már gyűjtőfogalomként is szűknek bizonyul. Az igazságügyi statisztika koncepció keretei tehát végeredményben elsősorban a tevékenységi oldal előtérbe helyezésével akadályozzák a jogi szakstatisztikák, de különösen a kriminálstatisztika kibontakozását. Helyette olyan terminus technikusokat kellene alkalmazni, amelyek kielégítik mind a tudomány, mind a gyakorlat igényeit, illetve, amelyek tartalom és forma szempontjából egyaránt adekvátan tükrözik a valóságot.

Félretéve az igazságügyi statisztika, mint szakstatisztika koncepcióját, további kérdés, hogy önálló szakstatisztikának tekinthető-e egyrészlől a polgári jogi, másrészlől a büntetőjogi statisztika, melyek a hagyományos felfogás szerint is relatív önállóságot élveznek. Kétségtelen, hogy a probléma lényegéhez közelebb jutunk, ha megkülönböztetjük tárgyként a polgári jogi, illetve a büntetőjogi viszonyokat vesszük a felosztás alapjául; az igazságügyi statisztikai koncepció értelmében azonban a büntetőjogi statisztika továbbra is két különböző típusú jelenség statisztikai számbavételére, elemzésére terjed ki, nevezetesen a bűnözésnek, mint társadalmi jelenségnek és az eljáró szervek tevékenységének statisztikai számbavételére, elemzésére. Valamint továbbra is fennmarad a tevékenységi oldal elsődlegessége azáltal, hogy a büntetőjogi statisztika még mindig különböző szervek — rendőrség, ügyészség stb. — statisztikáját foglalja egységbe.

A továbbiakban mellőzöm a polgári jogi statisztika problémáinak analizálását azzal a megjegyzéssel, hogy mind a mai gyakorlat, mind pedig a közeljövőben várható gyakorlati és tudományos igény alapján a polgári jogi statisztika volumene, intenzitása lényegesen kisebb a büntetőjogi statisztikánál, valamint itt inkább dominál a jogviszonyok és a tevékenység vizsgálata, mivel az alapul szolgáló társadalmi viszonyok egyéb szakstatisztikák tárgyát alkotják.

Felfogásom szerint feltétlenül el kell határolni, mint két különböző területet, egyrészlől a bűnözésnek, mint társadalmi, természetesen egyben mint jogi jelenségnek a statisztikáját — amit legkifejezőbben talán bűnözési statisztikának vagy a hazai irodalomban is ma már használatos kriminálstatisztikának nevezhetnénk —, másrészlől a bűnüldöző, illetve a büntető eljárás során közreműködő szervek (rendőrség, ügyészség stb.) tevékenységi statisztikáját, mint

¹³ Ilyen értelemben alkalmazza Gunnar Fredriksson is az igazságügyi statisztikát, *Kriminálstatistiken och kriminologien*, Almqvist et Wiksell, Stockholm—Göteborg—Uppsala, 1962., az Országos Kriminálisztikai Intézet fordítása alapján, 16. o.

ahogy erre már Földes¹⁴ is utalt a század elején, és mind határozottabb igény jelentkezik erre nézve a hazai szakemberek körében is.¹⁵

Mielőtt azonban rátérnék álláspontom alátámasztására, meg kell említeni azokat a felhozható ellenérveket is, amelyek a büntetőjogi statisztika két oldalának egységbe foglalását indokolnák.

A bűnüldöző és a büntető bírósági szervek tevékenységi tárgya is tulajdonképpen a bűnözés, mint társadalmi és egyben mint jogi jelenség. A bűnüldöző és bírósági szervek feladata — alapvetően a bűncselekmény elkövetésének megállapításához, valamint a büntető szankciók meghatározásához — feltárni a bűncselekménynek azokat a — mind alanyi, mind pedig a tárgyi oldalán jelentkező — lényeges adatait, amelyek a bűnözés általános megítéléséhez, értékeléséhez is alapul szolgálnak. Más szóval: a bűnözésre vonatkozó legalapvetőbb statisztikai adatokat a bűnüldöző, büntetőbírósági és büntetésvégrehajtási szervek szolgáltatják a büntető eljárás különböző szakaszaiból.

Ezek a legalapvetőbb bűnözési adatok, mint pl. az elrendelt nyomozások, a vádemelés, az elítéltek száma — különösen a korábbi időszakban, de még jelenleg is — egyaránt szolgálnak mind a bűnözés, mind a bűnüldöző, bírói szervek tevékenységének kifejezésére.

Más oldalról: a bűnözési statisztika mutatóinak egy része — legalábbis közvetve — tükrözi a bűnüldöző és bírói szervek tevékenységét is.

Következésképpen feltétlen szükséges a szóban forgó két terület (a bűnözésnek és az állami szervek tevékenységének) adatait egymás kapcsolatában is elemezni, éppen a bűnüldöző tevékenység hatékonyságának mérése, illetve eredményességének fokozása céljából. Erről az oldalról közelítve a problémát, tehát a vitatott két oldal szoros feltételezettségi kapcsolata miatt, gyakorlati szempontból talán ésszerű lenne azokat — legalábbis formálisan — egy statisztikai ágazatba foglalni. Így elfogadható kompromisszumos megoldásnak látszanék, a jogtudomány rendszerét alapul véve, a büntetőjogi statisztika terminológiát alkalmazni, s ezen belül bűnözési vagy kriminál- és büntető-igazságügyi statisztikát megkülönböztetni; vagy ez utóbbit nevezhetnénk büntető-eljárási statisztikának is.

E közbevetett szempontok ellenére — véleményem szerint — egy lépéssel tovább kell menni, és a bűnözési statisztikát még ebből az egységből is kiragadva, önálló ágazatnak kell tekinteni, mégpedig az alábbi megfontolásokból:

Mindenekelőtt indokolják ezt a bűnözés — mint komplex és káros társadalmi jelenség — megismerésére, struktúrájának, tendenciájának, törvényszerűségeinek, közvetlen okainak feltárására irányuló, illetve a bűnözés megelőzését, felszámolását szolgáló gyakorlati és tudományos igények.

Tudományelméleti szempontból feltétlen indokolt a bűnözési statisztika önálló ágazattá alakítása, annak önálló, elhatárolható tárgya — a bűnözés mint a maga összetettségében jelentkező társadalmi (és egyben jogi) jelenség — miatt is, ami semmilyen más szakstatisztikának nem alkotja tárgyát.

A bűnözési statisztikai koncepció következetes végigvitele abból a szempontból is kívánatos, mivel a bűnözési statisztikának — elismerve a büntető anyagi joggal és a büntető eljárási joggal való kapcsolatát — talán inkább kell a kriminológiai kutatásokat szolgálnia. A kriminológia művelésének világszerte és az utóbbi évtizedben hazánkban is érezhető fellendülése pedig szükségessé

¹⁴ Földes Béla: Statisztikai előadások, I. sorozat, Bpest, 1904., 78. és köv. o.

¹⁵ Ilyen értelemben foglalt állást az Egységes Kriminálstatisztika rendszerét kidolgozó tárcaközi bizottság 1969 februárjában megjelent egységes álláspontja.

teszi a bűnözési statisztikának részben mint gyakorlati tevékenységnek, részben mint diszciplinának további fejlesztését és előtérbe helyezését. A bűnüldöző szervek tevékenységi statisztikája és a bűnözési statisztika jelentősége, szerepe közötti arányában szükségképpen eltolódásnak kell bekövetkeznie az utóbbi, azaz a bűnözés mint társadalmi jelenség statisztikai vizsgálatának javára. Aligha lehet vitatni, hogy maga a jelenség az elsődleges, tehát azt kell mindenekelőtt vizsgálni, s a jelenséggel foglalkozó szerveknek a jelenségre irányuló tevékenysége csak következménye az elsőnek, vagyis másodlagos, ami viszont nem jelenti szükségességének, fontosságának tagadását.

A fentiekből következően a bűnözési statisztika fogalmán értem a bűnözésnek, mint a társadalmi, s egyben jogi tömegjelenségnek — beleértve a bűncselekmények és a bűnelkövetők különböző ismérvek szerinti, valamint ezeknek a társadalmi-gazdasági, individuális stb. jelenségekkel és tényezőkkel kapcsolatos összefüggéseinek — statisztikai vizsgálatát, illetve e tevékenységet meghatározó statisztikai-módszertani ismeretek rendszerét. Az ilyen értelemben elhatárolt statisztikát már valóban önálló szak- vagy ágazati statisztikának tekinthetjük; önálló s körülhatárolható tárgya révén, amely semmilyen más szakstatisztikának nem alkothatja tárgyát. A bűnüldöző szervek eljárási, jogalkalmazói, ügyforgalmi, azaz tevékenységi statisztikáját pedig némi általánosítással államigazgatási (közigazgatási) jellegű statisztikaként foghatjuk fel, amely a bűnüldöző és bírói szervek munkájának, eredményességének, mennyiségi, minőségi oldalainak mérésére szolgál az apparátus tevékenységének jobb megszervezése céljából.

Természetesen a bűnözési statisztika koncepció továbbra is lehetővé, sőt szükségessé teszi az igazságügyi statisztikai koncepció bevált kategóriáinak alkalmazását, csak most már a bűnözési statisztika aspektusából. Így pl. a bűnözési statisztika mellett is beszélhetünk továbbra is rendőrségi-ügyészségi, bírósági vagy büntetvégrehajtási statisztikáról, attól függően, hogy a büntető eljárás melyik szakaszában történik a bűnözés mérése, elemzése; másképpen szólva, melyik szerv az adatszolgáltató. Ezek a statisztikák azonban az egységes bűnözési statisztikán belül nem alkotnak önálló ágazatot. Helytelen lenne ugyanis a bűnözési statisztikát csak az említett szervek statisztikáinak összeségeként felfogni.

Végző megállapításként tehát: felfogásom szerint itt az igazságügyi statisztika kategóriáinak, terminológiáinak nem csupán egyszerű átrendezéséről van szó, hanem alapvető szemlélet-változásról, amely szerint a bűnözést mint társadalmi jelenséget kívánom vizsgálati tárgyként megjelölni és központba állítani.¹⁶ Majd az elhatárolt tárgy alapján kerülhet sor a bűnözési statisztika céljának, feladatának és rendszerének, módszertanának kidolgozására.

¹⁶ A fentiekből talán következik, hogy az olyan értelmezésű bírósági statisztika, amely magában foglalja a büntető és polgári bírósági szerveken túlmenően a bűnüldöző, s egyéb igazságügyi szervek tevékenységi statisztikáját, továbbá a tevékenységi körükbe tartozó társadalmi és jogviszonyok statisztikáját az igazságügyi statisztikánál kifejtett megfontolások miatt szintén nem tekinthető önálló szakstatisztikának.

A KRIMINÁLSTATISZTIKA CÉLJA, FELADATA

Minden statisztikai tevékenységet (adatgyűjtést, feldolgozást, elemzést) valamilyen meghatározott céllal végeznek. E kitűzött célnak, vagy céloknak kell alárendelni a statisztikai tevékenység egészét, más szóval a statisztikai tevékenység valamennyi mozzanatának olyannak kell lennie, amely a mindenkori adott lehetőségekhez képest a legtökéletesebben szolgálja a kitűzött cél megvalósítását. Következésképpen bármilyen szakstatisztikai tevékenységet, beszámolási rendszert kívánunk értékelni, a kitűzött célból kell kiindulni, azaz ebből az aspektusból kell vizsgálni a gyakorlati végrehajtást és az elért eredményeket. Ennek megfelelően a jelenlegi kriminálstatisztikai rendszerünk értékelését, a bűnözés elemzésénél alkalmazható statisztikai módszerek tárgyalását megelőzően szükségesnek látszik az előző fejezetben körvonalazott értelmezésű kriminálstatisztika főbb céljával, feladataival foglalkozni.

1. Az információszerzés kettős jellege

Abból az általánosan elismert tételből kiindulva, hogy a bűnözés individuális magatartásokban megnyilvánuló, egyedi eseteken alapuló negatív társadalmi tömegjelenség, következik a bűnözésre vonatkozó adatgyűjtés, az információszerzés kettős jellege és célja.

Egyrészt — mint már az előző fejezetben is utaltam rá — a bűnüldöző és büntető bírósági szerveknek funkciójuk betöltéséhez, nevezetesen a bűncselekmény, a bűnösség fennállásának, a társadalomra veszélyesség fokának megállapításához adatokat kell gyűjteniük. Meg kell állapítaniuk, hogy az észlelt vagy bejelentett — tehát a bűnüldöző szervek tudomására jutott — cselekmények vagy mulasztások bűncselekménynek minősülnek-e, ha igen, milyen jellegűnek minősíthetők; ki vagy kik az elkövetők, hogyan, milyen körülmények között, miért követték el azokat. A széles körű információszerzés tehát alapvető feltétele az igazságszolgáltatási tevékenységnek. A konkrét ügy során eljáró nyomozó, ügyész, illetve bírósági szervek természetesen egyedi ügyben nyomoznak, emelnek vádat, hoznak ítéletet és ilyen minőségben az adatgyűjtés sem statisztikai, hanem igazságszolgáltatási célokat szolgál.

Másrészt azonban ezeket a különböző jegyzőkönyvekben, periratokban lefektetett, részben a bűntettek, részben az elkövetőkre és körülményeikre vonatkozó egyedi adatokat — legalábbis a bűnözés fontosabb ismérveinek adatait — statisztikai célokra is felhasználják. Ilyen értelemben tehát a bűnözés

statisztikája szekunder jellegű statisztikának tekinthető. Különösen egyértelmű a szekunder jelleg azokban az esetekben, amikor a bűnüldöző bírói szervek által szerzett információkat utólagosan használják fel a bűnözés statisztikai (tömeges) vizsgálataihoz. Más oldalról azonban, legalábbis a rendszeres, folyamatos adatgyűjtés eseteiben, a kriminálstatisztika primér statisztikának tekinthető abban az értelemben, hogy az adatgyűjtés kifejezetten — előre meghatározott program szerint — a bűnözés, mint tömegjelenség statisztikai jellegű megismerésére szolgál.

A bűnözés még szocialista viszonyaink között sem tekinthető csak egyedi, elszigetelt emberi magatartásnak, hanem olyan tömegjelenségnek, amellyel szemben a tudomány (tudományok) által megalapozott társadalmi méretű — és komplex tartalmú — szívós küzdelemre van szükség. Ennélfogva állami-társadalmi életünkben nem elégedhetünk meg csak az egyedi magatartások — egyes bűncselekmények és egyes elkövetők — körülményeinek, jellemzőinek megállapításával, hanem fel kell tárni a bűnözésnek, mint az egyedi magatartásokon keresztül jelentkező, azok egészét tükröző — de most már mint önálló mozgásformával rendelkező statisztikai sokaság, tömegjelenség — főbb jellemzőit, általános lényeges vonásait is. Közelebbről azt, hogy adott időszakban mit mutat a bűnözés összessége, milyen a terjedelme, a különböző ismérvek szerinti összetétele, káros hatása; milyen a dinamikus mozgása; milyen tendenciák, törvényszerűségek állapíthatók meg stb. Ebből a szempontból pedig az egyedi esetekre vonatkozó adatok már statisztikai célokat szolgálnak. Tulajdonképpen az igazságszolgáltatási célokra szolgáló jegyzőkönyvek és periratok mintegy bizonylatai a bűnözési statisztikai felvételnek. A bűnözési statisztika is tehát — mint általában a statisztika — tömegjelenségekkel foglalkozik, nevezetesen a bűnözéssel, mint társadalmi tömegjelenséggel, hogy feltárja annak jellemzőit, törvényszerűségeit, továbbá a társadalmi-gazdasági stb. jelenségekkel kapcsolatos összefüggéseit.

2. A kriminálstatisztika céljáról, feladatáról általában

A bűnözésre vonatkozó adatok gyűjtése, feldolgozása, elemzése, egyszóval a bűnözéssel kapcsolatos statisztikai tevékenység egyfelől tudományos — kriminológiai, büntetőjogtudományi stb. — célokat szolgál, másfelől pedig szolgálja a szélesebben értelmezett büntetőjogi gyakorlatot, első helyen említve a büntetőjogpolitika megalapozását és mikénti érvényesítését, a büntető jogalkotást, illetve áttételesen a törvénykezési szervezetet és az igazságügyi igazgatást. Ezek a különböző célok pedig egy *alapvető cél*nak, nevezetesen a *bűnözés megelőzésének* vannak alárendelve.

A bűnözés megelőzésének fogalma természetesen tágabban (nemcsak jogi vonatkozásban) értelmezendő, amelynek leglényegesebb vonásait *Gercen-zon* a következőkben emeli ki: „A bűnözés megelőzése először is mélyen átgondolt és egymást kölcsönösen kiegészítő intézkedések rendszerét teszi szükségessé. Másodszor az állami és társadalmi intézkedések egymásra hatásának összehangolását tételezi fel. Harmadszor nevelő, kulturális és gazdasági jellegű intézkedések megvalósítását követeli, amelyek szükség esetén a kisegítő szerepet játszó kényszerintézkedések alkalmazkodásával kapcsolatosak. Negyedszer aktív ráhatást igényel azokra a feltételekre és okokra, amelyek a bűncselekmények elkövetését eredményezik vagy eredményezhetik azzal, hogy ezeket az

okokat és feltételeket később teljesen ki kell küszöbölni és már addig is lehetőleg közömbösíteni kell ezek negatív befolyását. Ötöd sorban megköveteli, hogy idejében figyeljenek fel az olyan magatartásokra, amelyek ugyan még nem sértik a törvényt, mégis nyilvánvalóan szemben állanak a szocialista erkölccsel és a szocialista együttélés szabályaival, amelyek ha társadalmi reagálás nélkül maradnának, később bűncselekményekké fajulhatnak.”¹

Ebből a szélesebben értelmezett bűnözés megelőzéséből pedig következik, hogy ez az alapvető cél nemcsak, sőt nem is elsősorban a bűnözési statisztikai² tevékenységet határozza meg, hanem mindazokat a gyakorlati és tudományos tevékenységeket, amelyeknek tárgya a bűnözés. Abból a tényből kiindulva, hogy a bűnözés sokrétű — társadalmi-gazdasági, individuális stb. jellegű tényezők által meghatározott — komplex jelenség, következik, hogy különböző tudományágakat foglalkoztat. Így mindenekelőtt a bűnügyi tudományokat — büntetőjog, kriminológia, kriminalisztika —, melyek egyben alapul szolgálnak a kriminálpolitikának és általában a büntetőjogi gyakorlatnak is. Továbbá a bűnözés másodlagos, kiegészítő jelleggel részben tárgya egyéb tudományágaknak is, mint pl. a pszichiátriának, pszichológiának, szociológiának stb., amelyek természetesen a saját tudományáguk szempontjából, saját módszereikkel terjesztik ki kutatásaikat a bűnözésre. Mindebből következik, hogy a bűnözés vizsgálatának módszerei is komplex jelleget mutatnak, mivel a vizsgálathoz különböző szakterület módszereinek felhasználása szükséges. A bűnözés vizsgálatával foglalkozó különböző szakterületek koordinálása, a gyakorlati és tudományos jellegű következtetések alapján mutatkozó feladatok meghatározása természetesen már jogi-jogászai feladat.

Ebben a vonatkozásban, bár nélkülözhetetlen, de kiegészítő szerepet játszik a bűnözési statisztika is, amennyiben bár közvetve az alapvető célnak — a bűnözés elleni védekezésnek, a megelőzésnek — van alárendelve, közvetlenül mégis elsősorban a kriminológiának, a büntetőjognak, a kriminálpolitikának és a büntetőjogi gyakorlatnak szolgáltató számszerű, az összefüggéseket is feltáró információkat a bűnözésről, támogatva ezáltal a büntett-tárgyú tudományokat és gyakorlatot az alapvető cél elérésében.

A közös tárgy és az alapvető közös cél ellenére azonban a bűnügyi tudományokon belül is az egyes tudományágak eltérő aspektusból vizsgálják a bűnözést. Ezeknek a különböző tudományágaknak pedig — jöllehet tevékenységük kiegészítik egymást, és a bűnözés jellemzőinek feltárása, valamint a bűn-üldözés szempontjából elválaszthatatlan egységet alkotnak — eltérők a vizsgálati módszereik és a közvetlen feladataik is. Ismeretes, hogy — csak az alapvető eltérésekre utalva — pl. a büntetőjog-tudomány a jogi szabályozás, a jogalkotás és jogalkalmazás oldaláról, tehát elsődlegesen mint jogi jelenséget, a jogviszonyok oldaláról vizsgálja a bűnözést. Ezzel szemben a kriminológia a bűnözést elsődlegesen mint társadalmi jelenséget vizsgálja és alapvető feladata a bűnözés társadalmi-gazdasági, szociális-kulturális, pszichikus stb. okainak, törvényszerűségeinek feltárása.

Döntően a fenti két tudományág ismereteire támaszkodó intézkedéseknél, a bűnözés elleni állami tevékenység egyes fázisaiban (jogalkotás, bünfelderítés,

¹ A. A. Gercenzon: A bűnözés tanulmányozásáról és megelőzéséről, Jogtudományi Közlöny, 1961., 1—2. sz., 26. old.

² A bűnözés megelőzésének Gercenzon által előbbi helyen kiemelt lényeges vonásaiból következik, hogy a bűnözésmegelőzés statisztikai vonatkozásában is nemcsak a bűnözési statisztika, de a morálstatisztika feladatát is meghatározza.

büntetéskiszabás, büntetésvégrehajtás és utógondozás) ugyancsak eltérő jellegű problémák és feladatok merülnek fel. Mindebből pedig az következik, hogy a bűnözési statisztikának — amely közvetlenül a fent vázolt célokat, feladatokat hivatott szolgálni — több irányú feladatot kell megoldania, azaz több oldalú komplex célkitűzéseknek kell eleget tennie.

Összegezőképpen leszögezhető, hogy a bűnözési statisztika elsődleges feladata: a maga sajátos statisztikai módszereivel információkat gyűjteni, mutatószámokat képezni a bűnözés egészére vonatkozóan a bűncselekmények tárgyáról és alanyáról, valamint a tárgyi és alanyi oldaláról, hogy a szerzett ismeretek birtokában hatékonyabbá válják a bűnözés elleni védekezés. A kriminálstatisztika megfigyelési módszereivel természetesen csak részben deríthetők fel azok a bűnözést előmozdító okok és körülmények, amelyeknek feltárása, rendszerezése, értékelése alapul szolgál a bűnözést megelőző intézkedések bevezetésére.

3. A kriminálstatisztika kapcsolata az alapvető büntett tárgyú tudományokkal és joggyakorlattal

Mielőtt a bűnözési statisztika — legalábbis főbb — feladatainak konkrétabb tárgyalásába kezdenék, már itt szükséges megjegyezni, hogy ezek a többrétű célkitűzések eleve nehezen megoldható követelményt támasztanak a bűnözési statisztikával szemben. Az adatoknak ugyanis csak egy kisebb hányada használható fel közvetlenül több célra, míg nagyobb része csak egyes speciális célokat szolgálhat, s más célok érdekében alkalmatlannak bizonyul, vagy legalábbis lényegesen kisebb jelentőségű. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy az adatszolgáltatókat, a fenti célokat szolgáló adatokon túlmenően egyéb közigazgatási jellegű, az apparátus tevékenységére vonatkozó ügyforgalmi stb. adatszolgáltatással is megterhelik, könnyen belátható, hogy meglehetősen korlátozottak a lehetőségek valamennyi célkitűzésből adódó követelmény maradéktalan teljesítésére. Az adatszolgáltatásból, a feldolgozásból eredő munkamegtérhelések korlátai tehát kényszerítőleg hatnak egy olyan racionális, optimális hatásfokú bűnözési statisztika kialakítására, amely egyben a gazdaságossági szempontokat is figyelembe veszi.

A fentiek mellett természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a bűnözési statisztikán nemcsak a hivatalos és folyamatos — beszámolósi rendszerű — adatgyűjtést és feldolgozást kell érteni, amelynek keretében valóban nincs lehetőség a különböző igények maradéktalan megvalósítására, hanem a hivatalos vagy tudományos jellegű időszakos (akár teljes körű, akár részleges), vagy a terjedelem szempontjából megkülönböztetett reprezentatív (akár folyamatos, akár időszakos) és monografikus jellegű felvételeket is. Ez utóbbi felvételi módszerek alkalmazásával ugyanis már nagyobb lehetőség nyílik a differenciált igények és célkitűzések mind sokrétűbb s teljesebb megvalósítására és a gazdaságossági szempontok érvényesítésére.

Ami pedig egyfelől a kriminálstatisztika, másfelől az idevonatkozó tudományos kutatások, illetve e kutatások eredményein is alapuló kriminálpolitika által irányított állami büntető gyakorlat közötti kapcsolatokat és az ezekből adódó konkrét statisztikai feladatokat illeti, abból az általános és már korábban érintett tételből kell kiindulni, miszerint a kriminálstatisztika feladata a bűnözés mennyiségi oldalának (terjedelmének), minőségi összetételének, és ezen

belüli struktúrájának, valamint ezek dinamikus változásának mérése és értékelése. Ezzel általánosságban mind a tudománynak, mind a büntetőjogi gyakorlatnak tájékoztató adatokkal, mutatószámokkal szolgál a tudományos és gyakorlati tevékenység kifejtéséhez. Ez a megfogalmazás természetesen így túl általános, ezért szükséges, ha nem is minden egyes érdekelt tudományág tekintetében, de legalább a kriminológia, a büntetőjogtudomány és a kriminálpolitika relációjában konkrétabban külön-külön is meghatározni a bűnözési statisztika közvetlen céljait és feladatait.

Nem vállalkozhatom arra, hogy ezeket a kapcsolatokat ez alkalommal maradéktalanul tisztázzam, mert az túl messze vezetne. Elég talán arra utalnom, hogy e tekintetben egyrészt a bűnözés komplex jellegéből, másrészt a bűnügyi tudományok közötti szoros — de talán ma még nem elég tisztázott — kapcsolatból adódnak azok a problémák, amelyek megnehezítik az egyes bűnügyi tudományok és a bűnözési statisztika közötti kapcsolat, illetve a bűnözési statisztika speciális feladatainak teljes és egyértelmű meghatározását. Éppen a bűnügyi tudományok közötti jelentős összefonódás miatt is csak arra szorítkozhatom, hogy e tekintetben a bűnügyi statisztikának a legjellemzőbb és elhatárolhatóbb speciális feladataira utaljak. Az mindenesetre leszögezhető, hogy egyrészt a jelzett kapcsolatok eltérő szorosságot mutatnak, másrészt a bűnözésnek és kutatásának komplex jellegéből is következően az érintett kapcsolatok nem határolhatók el élesen egymástól.

a) A *kriminálstatisztikának* közvetlenül a *kriminológiával* legszorosabb a kapcsolata, aminek kézzelfogható tudománytörténeti magyarázata az, hogy a XIX. sz.-ban kialakult morálstatisztika keretében e két ágazatot még együttesen művelték. Talán részben ezért is problematikus a kriminológia önállóvá válása után e két tudományág szabatos elhatárolása. Jelenleg is vita folyik a kriminológia fogalmát, tárgyát illetően.³ Az eddigi legáltalánosabb felfogás szerint a kriminológia a bűnözéssel mint társadalmi tömegjelenséggel és a bűncselekménnyel mint egyedi jelenséggel foglalkozó tudomány. Arra törekszik, hogy feltárja a bűnözés tényleges helyzetét, alakulását, megjelenési formáit és okait, valamint az ellene folytatandó küzdelem eszközeit és alkalmazásuk módjait.⁴ E lényeges elemekből is következik, hogy a kriminológia kutatási módszerei között egyaránt megtalálhatók mind az egyedi, mind pedig a tömegvizsgálati (így a statisztikai) módszerek. Nem lehet feladatomban a kriminológia fogalmi, módszertani kérdéseit részletezni, csupán a kriminológia és a statisztika kapcsolatának tisztázására szorítkozhatom. E tekintetben nem fogadható el az az idevonatkozó felfogás, amely szerint a bűnözési statisztika feladata, csak a mennyiségi adatok feltárása, és már a kriminológia feladata volna a statisztikai adatok értékelése, magyarázata.⁵ A dolgoknak ilyen szimplifikálása azt jelentené, hogy a statisztikai módszertant, illetve tevékenységet csak az adatok összegyűjtésére, esetleg azok részbeni feldolgozására szűkítenénk le.

Ez a felfogás még akkor sem helytálló, ha a bűnözési statisztikán csak a statisztikai tevékenységet értenénk, mivel, mint mindenféle statisztikai tevékenységnek, úgy a bűnözési statisztikai tevékenységnek is három főbb szakaszát kell megkülönböztetnünk: a megfigyelést, a feldolgozást és az elemzést, ér-

³ L.: Györök Ferenc: „A kriminológia helyzete hazánkban” c. cikke. (Belügyi Szemle, 1965., 7. sz.) során kialakult vitát.

⁴ Földvári J.—Vigh J.: Kriminológia, Egységes jegyzet, Állam- és Jogtudományi Karok, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966., 17. old.

⁵ Ua., i. m. 11. o.

tékelést, amelyek szerves egységet alkotnak. Amennyiben pedig a bűnözési statisztikának szűkebb, tehát szakstatisztikai jellegéből indulunk ki — amely egyrészt az általános, elméleti statisztikán, másrészt a bűnügyi tudományokon, elsősorban a büntetőjogtudományon és a kriminológián alapul — úgy annak alapvető feladata (sőt lényege) meghatározni, kidolgozni a kriminálstatisztikai tevékenység irányelveit és rendszerbe foglalni az alkalmazandó módszertani ismereteket, köztük az elemzési módszereket is.

További, de már más jellegű kérdés, hogy a bűnözés, mint társadalmi tömegjelenség elemzésénél kik alkalmazzák a statisztikai módszereket. Kétségtelen, hogy ezek egyaránt lehetnek statisztikusok vagy kriminológusok — feltevé, hogy mindkét szakterületet ismerik —, az adott kutatási módszer hovatartozása azonban soha sem az alkalmazó egyének specialitásától függ. Így, jöllehet éppen a kriminológusok azok, akik elsősorban alkalmazzák ezeket a statisztikai módszereket, ezzel azonban még nem válik a kriminálstatisztikai módszertan a kriminológia sajátos részévé.

A kriminológia és a kriminálstatisztika kapcsolata tulajdonképpen egy komplex kutatási folyamatban jelentkezik, amelyben nem lehet élesen elhatárolni — legalábbis egy adott szakaszig — a két tudományágat. Ebben a megismerési, kutatási folyamatban kétségtelen a bűnözési statisztikai adatok képezik a kiindulási alapot, de már a statisztikai tevékenység megtervezésekor — tehát az adatgyűjtést megelőzően — figyelembe kell venni a kriminológiai hipotéziseket, célkitűzéseket.⁶ Mint *Osztroumov* írja: „A bűnözés megismeréséhez elsősorban tisztázni kell annak minőségi oldalát, tipikus vonásait, ami a kriminológia alapvető feladatát képezi.”⁷ Továbbá a bűnözési adatok feldolgozása (osztályozása, csoportosítása) és elemzése (a különböző mutatószámok képzése) során is szem előtt kell tartani a kriminológiai igényeket; más szóval érvényesülni kell a kriminológiai szemléletnek. Tudományelméleti szempontból tehát ebben a megismerési folyamatban e két tudományág szövevényes kapcsolatáról, kölcsönös egymáshatásáról beszélhetünk.

Fentiekhez talán még azt is hozzá kell tenni, hogy a kriminálstatisztika a kutatási tárgyat illetően részben tágabb, részben szűkebb körre terjed ki, mint a kriminológia. Tágabb annyiban, amennyiben — mint fentebb utaltam rá — a kriminálstatisztika nemcsak kriminológiai igényeket elégít ki; illetve szűkebb, amennyiben a kriminológiának a bűnözés tanulmányozása során nemcsak statisztikai, hanem sajátos kriminológiai és egyéb kutatási módszereket is szükségszerűen fel kell használnia, hogy az okkutatás lehetőségeit mind teljesebben kiaknázza.⁸

A kriminálstatisztikának a kriminológiai kutatásban betöltött szerepe és e két tudományág kapcsolatából következő konkrétan megfogalmazott feladatai a következőkben foglalhatók össze:

A bűnözési statisztika mindenekelőtt azoknak a bűnözési, különösen az elkövetőkre vonatkozó adatoknak a feltárásával szolgálja a kriminológiát, ame-

⁶ Vö. *Szabó András*: A fiatalok bűnözés kutatásának metodológiai kérdése, *Jogtudományi Közöny*, 1964., 11. sz., 598. o.

⁷ *Sz. Sz. Osztroumov*: A statisztikai módszerek a kriminológiában, (A kriminológia és a bűnügyi statisztika összefüggése), *Szovjetszkoje goszudartszvo i pravo*, 1967., 7. sz.

⁸ Vö. *Vermes Miklós*: A kriminológiai kutatások módszertani kérdései, *Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője*, IV. köt., 1—2. sz., 83. o.

lyek megmutatják a bűnözés struktúráját, dinamikus változását, kielégítve ezzel a morfológiai igényeket.

Tekintve, hogy a kriminológia alapvető feladata az okkutatás — a bűnözési statisztika feladata kidolgozni, tökéletesíteni azokat a statisztikai vizsgálati módszereket, amelyek alkalmasak a bűnözés társadalmi-gazdasági, individuális stb. okainak feltárására.

Különös szerepet játszik itt a kriminálstatisztika a bűnözés és a különböző társadalmi-gazdasági jelenségek, valamint a szociális-kulturális, biológiai-pszichológiai stb. tényezők közötti összefüggésekre vonatkozó hipotézisek, kutatási modellek megerősítésében vagy a felállított hipotézisek elvetésében.⁹ Kiemelkedő figyelmet érdemel e tekintetben annak vizsgálata, hogy a szocialista társadalmi átalakulás, annak politikai, gazdasági rendszabályai hogyan hatottak a bűnözés terjedelmére, struktúrájára és dinamikus mozgására. Az ilyen jellegű vizsgálatokhoz azonban már kevésbé elegendő a rendszeresen gyűjtött hivatalos statisztikai adatszolgáltatás, s ezért kiegészítő adatgyűjtés is szükséges, amelynél az alkalmazható statisztikai, technikai és elemzési módszertan kidolgozása ugyancsak a bűnözési statisztika feladata.

Végso soron e statisztikai módszerek segítségével tárhatók fel azok a tendenciák, statisztikai jellegű törvényszerűségek, amelyek a bűnözés mozgásában léteznek, illetve amelyeket a kriminológia kutatni kíván.

b) A *kriminálstatisztika* és a *büntetőjogtudomány kapcsolatának* egyik oldalát már érintettem, ami abban áll, hogy a bűnözési statisztika a statisztika általános elmélete mellett a büntetőjogtudomány tételeire is épül. Jelenlegi uralkodó felfogás szerint a bűnügyi tudományokon belül is a büntetőjogtudomány alapfogalmait alkalmazzák,¹⁰ következésképpen ez a bűnözési statisztikánál sem lehet másképp. Így pl. a mai hazai bűnügyi statisztikánk is a bűncselekménynek a büntetőjogtudományban használatos fogalmát, illetve a bűncselekményeknek a hatályos jogban lefektetett rendszerét veszi alapul. Továbbá a bűnözési statisztika a törvényi tényállások szerkezetének, elemeinek megfelelően a bűncselekmény tárgya és a tárgyi oldal jellemzői, valamint a bűncselekmény alanya és az alanyi oldal jellemzői (ismérvei) szerint gyűjti, dolgozza fel és elemzi a bűnözés adatait. Természetesen a büntetőjogtudomány és a kriminálstatisztika közötti kapcsolatnak ez az egyik oldala meghatározza a kapcsolatot másik oldalát is, közelebbről a kriminálstatisztika szerepét a büntetőjogtudományban.

A büntetőjogtudomány — mint már utaltam rá — a bűnözést mint jogi jelenséget vizsgálja és így kutatási tevékenysége elsődlegesen a büntetőjogi normák, a normarendszer vizsgálatára terjed ki, szem előtt tartva a jogdogmatikai, jogszociológiai, jogelméleti stb. szempontokat, amelyek meghatározzák a büntetőjogtudomány alapvető kutatási módszerét is. Sajátos kutatási szemlélete és módszertana mellett azonban a büntetőjogtudomány sem mellőzheti — éppen e tudományág továbbfejlesztése érdekében — a kriminálstatisztika eredményeit.

⁹ Vö. Földvári J.: A kriminológia helyzete hazánkban (Hozzászólás), Belügyi Szemle, 1966., 4. sz., 73. o.

¹⁰ Az elmúlt időszakban viták folytak egyes fogalmak s elsősorban a büntett fogalom eltérő büntetőjogi és kriminológiai értelmezéséről; Vö. Vigh J.: Kauzalitás a kriminológiában, Jogtudományi Közlöny, 1968., 11–12. sz. továbbá, Vavró István: A kriminológiai és a büntetőjogi büntett fogalom néhány kérdése, Belügyi Szemle, 1969., 7. sz.

A kriminológia és a kriminálstatisztika kapcsolatánál említett statisztikai feladatok megoldásával nyert eredmények közvetlenül vagy közvetve realizálódnak a büntető jogtudományban is, de ezen túlmenően a kriminálstatisztika az alábbi speciálisabb feladatok megoldásával szolgál a büntetőjogtudomány számára:

Jelentős szerepet játszik elsősorban a jogalkotásban, a büntetőjogi normák kialakításában. A büntetőjogi normák alkotása a büntetőjogtudomány képviselői szerint sem történhet „spekulatív módszerrel”, hanem ahhoz „... más tudományágak eredményeinek a felhasználása is szükséges”.¹¹ Úgy gondolom, nem szükséges különösebben bizonygatni, hogy a jogalkotónak a jogalkotáshoz az állam politikai, társadalmi, gazdasági viszonyain túlmenően az adott időszak morális, bűnözési viszonyait is figyelembe kell vennie, ha a realitások talaján kíván maradni. Hazai bűnügyi statisztikánk története is igazolja, hogy a büntetőjogi kodifikációs munkákat már a kezdeti szakaszban is előzetes bűnügyi (bűnözési) statisztikai felmérés alapján végezték.

Ugyancsak a bűnözési statisztikai adatok s mutatók jelzik a büntetőjogi normák alkalmasságát, hatékonyságát; más szóval, hogy alkalmazásuk mennyiben felelt meg az alapvető célnak, a bűnözés megelőzésének. Továbbá részben a statisztikai adatok is alapul szolgálnak a törvényi tényállások tudományos kritikájához, majd ezen keresztül a büntetőjogi normák gyakorlati módosításához.

Végül pedig a bűnözés strukturális, dinamikus változásának ismerete, a bűnözés konkrét okainak, a különböző társadalmi-gazdasági és egyéb jelenségekkel kapcsolatos összefüggéseinek mind tökéletesebb feltárása elősegíti a valóságot mindjobban megközelítő büntetőjogi koncepciók kidolgozását.

c) A *kriminálstatisztika* és a *büntető- vagy kriminálpolitika* közötti kapcsolat is kétoldalú. Egyrészt a helyes büntetőpolitika kialakításához feltétlenül figyelembe kell venni a bűnözési adatokat, a kriminálstatisztika által feltárt ismereteket, törvényszerűségeket, másrészt a kriminálstatisztikai tevékenység kialakításánál és e tevékenység során érvényesíteni kell a büntetőpolitikai igényeket is, továbbá a bűnözés volumenének, struktúrájának, dinamikus változásának elemzésénél, interpretálásánál — éppen a valóságos helyzet feltárása érdekében — szem előtt kell tartani a menet közben beállott büntető politikai változásokat is.

A büntetőpolitika és a kriminálstatisztika közötti kapcsolat, ez utóbbinak e kapcsolatból következő közelebbi feladatainak meghatározásához is természetesen a büntetőpolitika fogalmából kell kiindulni. Az idevonatkozó felfogás szerint a büntetőpolitika az állam általános politikájának az a része, amelyet az állam a bűnözés elleni küzdelem területén érvényesít. Szűkebb értelemben „a szocialista állam büntető politikája azokat az irányelveket tartalmazza, amelyek az állam egyes fejlődési szakaszaiból adódó feladatoknak, illetve az ország egyes területein a bűnözés helyzetének megfelelően a bűnözés megelőzésére, a bűnözés felderítésére, a büntető igazságszolgáltatás és a büntetésvégrehajtás feladatainak megoldására és e feladatoknak megfelelő büntető törvényhozás kialakítására irányulnak”.¹²

¹¹ Büntetőjog, Általános rész, I. kötet, Szerkesztette: Kádár Miklós, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966., 91. o.

¹² Horváth Tibor: A szocialista állam büntetőpolitikájának alkotó tényezői, Az Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője. III. kötet, 1960., 410. o.

Következésképpen az állam e gyakorlati tevékenységét az általános politikai-társadalmi viszonyokból kiindulva a bűnügyi tudományok megállapításainak, a bűnözés valóságos alakulásának és a bűnözés elleni küzdelem gyakorlati tapasztalatainak figyelembevételével alakítja ki.

Az eredményes bűnüldözéshez, megelőzéshez, azaz a büntetőpolitikai stratégia és taktika objektív megalapozásához tehát feltétlenül ismerni kell megfelelő mélységben a bűnözés jellemző ismérveit, összetételét, dinamikáját, a bűnözést közvetlenül előidéző okoknak a társadalmi-gazdasági stb. jelenségekkel kapcsolatos összefüggéseit, továbbá a bűnüldöző és egyéb jogalkalmazó szerveknek és a korábbi büntetőpolitikának az elért eredményeit. Röviden szólva, eredményes, hatékony büntetőpolitikát csak a bűnözési jelenség komplex jellegű megismerésének alapján lehet folytatni. Ebben a megismerési folyamatban szolgál a büntetőpolitika alapjául a kriminálstatisztika is — kiegészülve az igazságügyi szervek tevékenységi statisztikájával — részben áttételesen a kriminológia és a büntetőjogtudomány közvetítésével, de jelentős mértékben közvetlenül is. Ennek értelmében a kriminológiánál és a büntető jogtudománynál érintett statisztikai eredmények felhasználást nyernek a büntetőpolitikai célkitűzések, valamint a büntetőpolitikai módszerek és eszközök meghatározásához is. Ezeken túlmenően azonban a kriminálstatisztika — különösen a kriminológiai és szociológiai jellegű kutatásokkal párosulva — speciálisabb feladatokkal is szolgálhatja a büntetőpolitikát.

A kriminálstatisztikának a büntetőpolitikai célokat szolgáló feladatai a büntető joggyakorlat egyes szakaszait illetően megközelítően az alábbiakban foglalhatók össze:

c/1. A szélesebben értelmezett *bűnfelderítés* értékeléséhez, ill. eredményességének fokozásához kívánatos lenne a latens bűnözés okainak feltárása mellett a latens bűnözés volumenének büntett típusonkénti eltérő arányaival, dinamikus változásaival az eddiginél intenzívebben foglalkozni. Ennek érdekében a bűnözési statisztikára vár még az a feladat, hogy kidolgozza, ill. tökéletesítse a latens bűnözés vizsgálatának statisztikai — főleg reprezentatív jellegű — módszereit.

A bűncselekmények elkövetési helyének, idejének, módjainak, eszközeinek, valamint személyi, tárgyi körülményeinek statisztikai feltárása, megfelelő csoportosítása és az abból levonható következtetések, általánosítások nemcsak a bűnfelderítés eredményességét fokozhatják, de támpontul szolgálnak a megelőzést célzó, e tekintetben kialakítandó büntetőpolitikai intézkedésekhez is.

c/2. A bírói eljárásban, a *jogalkalmazás*, különösen a *büntetés kiszabás* terén, főleg a rövidebb távon érvényesítendő büntetőpolitika kialakításában az általános politikai-társadalmi viszonyok mellett jelentős szerepet játszik a bűnözés struktúrájában időbelileg bekövetkező változások statisztikai feltárása és elemzése.

Jóllehet nem kifejezetten statisztikai feladat, de itt említhető meg az elítélhetőség, az elítélés, a büntetés kiszabás valószínűségének statisztikai problematikája, amely mind ez ideig nem nyert megoldást.¹³ Részben a bűnözés általános értékeléséhez, részben büntetőpolitikai szempontokból kívánatos lenne az ítélkezést befolyásoló tényezők statisztikai módszerekkel történő feltárása

¹³ Földes B.: Statisztikai előadások, Új sorozat, Budapest, 1963.

is.¹⁴ Természetesen e feladat már nem annyira az általam definiált bűnözési statisztika, mint inkább a tevékenységi statisztika körébe tartozik, vagy legalábbis ezekhez szorosan kapcsolódó ún. határkérdésnek tekinthető.

c/3. A *büntetésvégrehajtás és az utógondozás* terén követendő büntetőpolitika kialakításához nélkülözhetetlen támpontokat nyújt a visszaeső bűnözés statisztikai vizsgálata. E tekintetben megjegyezhető azonban, hogy a visszaesőknek a büntetésvégrehajtás és az utógondozás szempontjából folytatott statisztikai vizsgálata, még inkább az utógondozás statisztikai jellegű vizsgálata ma még korántsem megoldott kérdés sem elméletileg, sem gyakorlatilag, aminek viszont nagyobb teret kellene biztosítani a bűnözési statisztika egészén belül.

c/4. Bár a büntetőjogi *jogalkotás* kérdéseivel, különösen az elméleti megalapozás szempontjából, a büntetőjogtudomány is foglalkozik, a jogalkotást azonban a büntetőpolitika, ha nem is egyedüli, de elsődleges eszközének kell tekinteni, amihez a bűnözési adatok sem nélkülözhetők.

Végül a kriminálstatisztika feladata a büntetőpolitika szempontjából számszerűen jellemezni ennek hatékonyságát. A kriminálstatisztikára vonatkozó jelenlegi korlátozott ismeretek azonban kevésbé teszik lehetővé a bűnözés leküzdését szolgáló büntetőpolitikai eszközök, intézkedések eredményességének mérését. Inkább csak a bűnözés egészének mozgásából lehet erre többé-kevésbé következtetni, de az ezen belüli hatás elszigetelt kiszűrésére nincs lehetőség. Talán közelebb jutnánk e feladat megoldásához az egyes izolált büntetőpolitikai intézkedések eredményességének előzetes statisztikai mérésének megoldásával.

¹⁴ Ezeket a kérdéseket veti fel *Kulcsár Kálmán—Hoóz I.: A büntetés-kiszabásról* (Jogtudományi Közlöny, 1968., 10. sz. 489. old.), továbbá *Király Tibor: A bírói megismerés határai a büntető eljárásban*, (Jogtudományi Közlöny, 1969., 11. sz. 549. old.) c. tanulmányában.

A BÜNZÉS MÉRÉSÉNEK ELMÉLETI ALAPJAI

A bűnözés fogalma, statisztikai megfogalmazása; a bűnözési sokaság egységének problematikája; a bűnözés mérésének mértékegységei

„Mindennek ami létezik mértéke van. Minden létezésnek van nagysága, s ez a nagyság hozzátartozik magának a valaminek természetéhez.”¹ Hegelnek e meghatározása értelmében jogos, de szükségszerű is a bűnözés mérése, ami par excellence a kriminálstatisztika feladatkörébe tartozik.

Közismert, hogy egy tudomány fejlettsége, előrehaladása általában aszerint ítéltető meg, hogy módszerei, eredményei a valóság megismerése tekintetében milyen pontosságot értek el. Mivel a jelenségek mérhető tulajdonságainak szempontjából a pontosság a mennyiségekben történő kifejezést jelenti, ezért különösen vonatkozik előző megállapítás a statisztikára, mint a jelenségeknek kvantitatív oldalát megragadó tudományra. Mérésen valamely jelenség terjedelmének, kvantumának meghatározott mérték szerinti kifejezését, összehasonlítását értjük. Így annál tökéletesebbek ismereteink, minél pontosabb mértékegységekkel rendelkezünk. Nem kíván bővebb magyarázatot az sem, hogy a társadalmi jelenségek a maguk összetettségükből, bonyolultságukból következően nem rendelkezhetnek olyan általános egységes mértékegységekkel, mint az anyagi világ jelenségei. A társadalmi jelenségek mérésének alapvető problémája, hogy fogalmilag meghatározott minőségi jelenséget kell valamilyen mérték alapján mennyiségileg meghatározni. Ezek a jelenségek a legkülönbözőbb fogalmi kategóriákba tartoznak, s emiatt mérésük csak abban az esetben lehetséges, ha valamilyen közös kategóriába illeszthetők, azaz azonos minőségre hozhatók.²

Ezzel kapcsolatban már itt előrebecsátható két megállapítás. Először is a bűnözés pontos mérése, s ezen keresztül a bűnözés terjedelmének szabatos megállapítása — éppen a bűnözés természetéből, komplex jellegéből adódóan — számos nehézségbe ütközik.^{2a} Természetesen ez nem jelenti azt, hogy nem lehet, vagy nem kell törekedni olyan módszerek kidolgozására és olyan mértékegységek alkalmazására, amelyek jobb megközelítést adják a valóságnak.

Másodszor, mivel nincs arra lehetőség — a bűnözés összetett jellege miatt

¹ G. W. F. Hegel: A logika tudománya, I. rész, Budapest, 1957., Akadémiai Kiadó, 305. old.

² Vö.: Kislégi Nagy Dénes: A statisztikai mérés, Statisztikai Szemle, 1955., 8—9. sz. 725 és köv. old.

^{2a} E. H. Sutherland: A kriminológia alapelvei, Chicagó—Philadelphia, 1947. c. munkájában írja, hogy „a bűncselekményekről és a bűnözésről készült statisztikák úgy ismertek, mint igen megbízhatatlan, s valamennyi statisztika közül a legnehezebb” (OKRI fordítás), III. fej. 42. old.

—, hogy a bűnözés terjedelmét egyetlen mértékegység alapján tökéletesen kifejezhessük, eleve több mértékegységet, illetve több mutatószámot kell alkalmazni, amelyek más-más oldalról közelítik meg a valóságot.

A kriminálstatisztika történeti áttekintéséből is kitűnik, hogy e probléma megoldására irányuló törekvések mind a gyakorlatban, mind az elméletben viszonylag korán jelentkeztek. A hivatalos bűnügyi statisztikában kezdetben kizárólag a börtönügyi adatok szolgáltak a bűnözés mérésére. Majd hosszú időn keresztül legtöbb országban az elítélt, illetve a jogerősen elítélt, tehát a bűncselekmény szubjektív eleme, mint egység töltötte be a bűnözés mérésénél a mérték szerepét, s csak néhány országban alkalmazták e célra a nyomozati szakban ismertté vált büntett egységet, azaz a bűncselekmény objektív elemét. Már a múlt századbeli kriminálstatisztikai irodalom is foglalkozott a bűnözés mérésének elméleti problémáival, de az utóbbi évtizedben eddig nem tapasztalt intenzitással foglalkoztatja e kérdés mind az elmélet, mind pedig a gyakorlat művelőit. Egy okkal tehát több, ami indokoltá teszi a kriminálstatisztika egyébként is alapvető kérdésének, a bűnözés mérésének, illetve az alkalmazható mértékegységek részletesebb tárgyalását.

1. A bűnözés fogalma és statisztikai megfogalmazása

Mint minden statisztikai tevékenységnek, úgy a kriminálstatisztikai tevékenységnek is első szakasza a megfigyelés, a számbavétel, amely alapját, kiindulópontját alkotja a bűnözés elemzésének. Míg azonban a társadalmi-gazdasági statisztikáknál ez a művelet általában, de nem minden esetben (példa erre az életszínvonal statisztika), viszonylag egyértelműen és különösebb nehézség nélkül megoldható, addig a bűnözési statisztikában már e szakaszban problémák jelentkeznek.

Statisztikai sokaságon, tömegben általánosságban egy fogalom alá tartozó egységek összességét értik. Azaz statisztikai sokaságot olyan nagyobb számú homogén (egynemű, de nem azonos) egyedek alkotnak, amelyek alapvető tulajdonságaik, lényegbeli jegyeik (ismérveik) tekintetében megegyeznek — ideértve a térbeli és időbeli korlátozásokat is.

E definíció értelmében: ahhoz, hogy meg lehessen állapítani — meghatározott területre és időre korlátozva — a bűnözés terjedelmét, sokaságát, számba kell venni, összesíteni kell azokat az egységeket (jelenségeket, eseteket), amelyek megfelelnek a bűnözés alapvető — ún. közös — ismérveinek. Más oldalról a bűnözés, mint statisztikai sokaság fogalmát is csak úgy lehet meghatározni, hogy előbb a bűnözés és a bűnözés egységének lényegesebb ismérveit határozzuk meg. Természetesen sem a bűnözésre, sem a bűnözés egységére vonatkozóan a statisztika nem alkothat új fogalmat, hanem a bűnügyi tudományok terminológiáit veheti alapul. További kérdés viszont már az, hogy ezeket a fogalmakat a statisztikai megfigyelés, a kvantitatív számbavétel szempontjából közelítve statisztikailag is definiálni kell.

Eltekintve attól, hogy a büntetőjogászok, kriminológusok között jelenleg is vita folyik a bűnözés tartalmi kérdéseiről, általános az a felfogás, hogy a bűnözés egy adott területen és adott időszakban elkövetett bűncselekmények (büntetőjogi normaszegések) összessége.³ Ez általános felfogás mellett azonban

³ Vö.: *Vermes Miklós: A kriminológiai kutatások módszertani kérdései*, Jogtudományi Intézet Értesítője, 1961., 1—2. sz.; továbbá *N. Kuznyecova: A bűnözés tanulmányozásáról*, Szovjetszkaja Juszticija, 1966., 18. sz.

az utóbbi évek hazai szakirodalmában olyan nézet is található, miszerint a bűnözés értékelésekor egyes szabálysértéseket is figyelembe kellene venni, legalábbis azokat, amelyek valamely büntetett megegyező törvényi tényállást kimerítenek, és csupán az okozott kár vagy egyéb körülmény (pl. bírói mérlegelés) folytán, csekélyebb társadalomra veszélyességük miatt minősülnek szabálysértésnek.⁴ E felfogásnak jogos alapja az, hogy itt ténylegesen a büntetett megvalósító magatartásokkal egyező magatartásformákról van szó, melyeknek büntetőjogi szankcionálása büntetőpolitikai okokból marad el. E polémiával kapcsolatban a kriminálstatisztikusnak szükségképpen arra az álláspontra kell helyezkednie, hogy amennyiben a statisztika a bűnözést, azaz a büntetőjog és a büntető eljárásjog körében elbírálandó deviáns magatartásokat kívánja vizsgálni, úgy feltétlenül ragaszkodni kell a büntetőjog által definiált büntett, illetve bűncselekmény fogalomhoz. Az viszont már egy további kérdés, hogy a bűnözés dinamikus összehasonlításánál zavaró tényezőként jelentkezhet az adott deviáns magatartásoknak a különböző időszakokban eltérő módon történő büntetőjogi definiálása.

Abban is általánosan egyező a vélemény, hogy a bűnözés olyan térben és időben meghatározott komplex társadalmi tömegjelenség, amely magában foglalja egyfelől — a bűncselekmények objektív oldaláról, a hatályos büntetőtörvénykönyvünk terminológiájának megfelelően — az elkövetett büntettek összességét, másfelől a bűncselekmények szubjektív oldaláról pedig az elkövető személyeket.⁵

Ismeretes olyan felfogás is, amely a fentiekén túlmenően a bűnözés fogalmi körébe tartozónak tekinti mindazokat a büntetett (tárgyi) és az elkövetői (szubjektív) oldalon jelentkező, de többszörösen összefonódó különböző társadalmi, individuális, s egyéb hatásokat, körülményeket stb., amelyek elősegítik vagy kiváltják a bűnözést.⁶ Ezt az álláspontot fogadta el 1968 őszén — az Igazságügyminisztérium, a Legfőbb Ügyészség, a Belügyminisztérium, a Központi Statisztikai Hivatal, az Országos Kriminálisztikai Intézet és az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara képviselőiből — az egységes bűnözési statisztika kialakítására összehívott munkabizottság is, amely ez alapján kísérletet tett a bűnözés statisztikai megfogalmazására és modellszerű kifejezésére is.⁷

A munkabizottság abból indult ki, hogy a bűnözésnek (Criminalitás = C) két alapeleme van:

a) a büntetőjogi normaszegés = büntett (crimen = c);

b) a büntetőjogi normaszegő = bűnelkövető (delinquens = d),

amelyeknek számszerű összege nem egyenlő a bűnözéssel $C \neq \Sigma (c+d)$. Ez az egyenlőtlenség magától értetődő. Nemcsak azért mert — eltekintve attól,

⁴ Szilágyi József: A bűnözés értékelése, Belügyi Szemle, 1967., 3. sz. 5. o.; továbbá Dávid Gábor: Hozzászólás „A bűnözés értékelése” c. cikkhez, Belügyi Szemle, 1967. 12. sz. 66. o.

⁵ Vö.: Földvári József—Vigh József: Kriminológia, Egységes jegyzet, Tankönyvkiadó, Budapest, 1966., 98. old.

⁶ Vigh J.: Kauzalitás a kriminológiában. Jogtudományi Közöny, 1968. 12. sz. 1194 és köv. old.; Halász Kálmán—Borsi Zoltán: A kriminálstatisztika alapjai, Kiadja a legfőbb ügyészség Titkársága, 1969., 3. és köv. old.

⁷ A Tárcaközi Munkabizottság 3/1969. sz. alatt kiadott „Az egységes kriminálstatisztika alapelvei” 1. sz. 1969. február 28-án kelt litografált kiadványa; 1. még Borsi Z.: Gondolatok a bűnözés statisztikai méréséről. Statisztikai Szemle, 1968., 12. sz., valamint Halász K.—Borsi Z. i. m. 4. és köv. old.

hogy e két elem számszerűen nem egyenlő — ez kétszeres számbavételt eredményezne, mivel a normaszegések feltételezik a büntetőjogi normákat, s egyben azokat a személyeket, akik e normákat megszegik, s így már a büntetőjogi normaszegések tartalmazzák a normaszegőket is, hanem azért is, mivel eleve értelmetlen a két elem, ebben az esetben mint két mérték összegezése azok heterogén volta miatt is.

Fentiekből az is következik, hogy a bűnözés nem lehet egyenlő egyfelől a büntettek összegével ($C \neq \Sigma c$) sem, annak ellenére, hogy a büntetőjogi normaszegések magukban foglalják, feltételezik a normaszegőket is, mivel — a szóban forgó felfogás szerint — a bűnözés fogalmi körébe tartoznak a bűnözésre — a büntetőjogi normaszegések elkövetésére és a normaszegőkre — ható, a bűnözést lehetővé tevő vagy előidéző különböző tényezők, kölcsönhatások (effectusok = E) is.

Ehhez még hozzátehetjük, hogy másfelől — e felfogás alapján — a bűnözés nem lehet egyenlő hasonló ok miatt a büntetőjogi normaszegők összegével sem ($C \neq \Sigma d$), annak ellenére, hogy az elkövető, a büntetőjogi normaszegő fogalma is feltételezi a büntetőjogi normaszegéseket. Következésképpen a bűnözés fogalmát csak egy olyan séma közelítheti meg, amely mind a büntetett, mind az elkövetői oldalt, mind pedig e két (objektív és szubjektív) oldalon jelentkező különböző komponenseket és hatótényezőket, valamint azok kölcsönös kapcsolatát is kifejezésre juttatja. Ennek megfelelően — eltekintve a bűnözés ismert és latens részének megkülönböztetésétől — a valóságos bűnözés modelljét a következőképpen fogalmazták meg:

$$\text{Bűnözés} = \begin{array}{|c|} \hline C_f = \Sigma c \pm E \\ \hline \parallel \quad \parallel \\ \hline C_s = \Sigma d \pm E \\ \hline \end{array}$$

ahol C_f = a bűnözés büntetőjogi normaszegési, büntetett (factum = f) oldala;
 C_s = a bűnözés büntetőjogi normaszegő, személyi (subjectum = s) oldala;

E = a bűnözést elősegítő, előidéző statisztikailag mérhető körülmények, hatótényezők.

Megítélésem szerint a bűnözésnek ez az objektív és szubjektív hatásokra, tényezőkre is kiterjesztett megfogalmazása, annak ellenére, hogy első látszatra meggyőzőnek, s különösen a kriminálstatisztika szempontjából szimpatikusnak tűnik, mégsem fogadható el fenntartások nélkül. Itt tulajdonképpen a bűnözés büntetőjogi (s ilyen értelemben kriminológiai) fogalma és a statisztikai megfogalmazása, vizsgálati tárgyköre nem határolódik el egymástól. Pontosabban kifejezve, a szóban forgó álláspont képviselői egy kriminológiai célokat szolgáló kriminálstatisztikai rendszer kialakítása érdekében már eleve a bűnözés fogalmába kívánják sorolni azokat az effektusokat, amelyeket a statisztikának a bűnözés értékelésénél feltétlenül vizsgálnia kell ugyan (hiszen kriminológiai, büntetőjogi, büntető-politikai stb. szempontokból a bűnözésnek azokkal való összefüggéseinek feltárása nélkülözhetetlen), s ilyen értelemben a kriminálstatisztika vizsgálati tárgykörébe tartozónak kell tekinteni az effektusokat is, amelyek azonban ilyen széles értelmezésben nem szoríthatók bele a bűnözés előbbiekben tárgyalt, általánosságban elfogadott büntetőjogi fogalmába.

Önmagukban ugyanis a bűnözést elősegítő körülmények, az előidéző objektív és szubjektív tényezők alapvetően mint potenciális determinánsok, nem

tekinthetők a bűnözés elemeinek, lényeges specifikus jegyeinek. Ellenkező esetben odáig juthatnánk, hogy a bűnözés fogalmkörébe vonhatnánk azt a tényt, hogy békés személy éjszaka elhagyott területen jár, vagy őrizetlen hagyja lakását, továbbá e felfogás alapján a bűnözés körébe tartozna a nehéz anyagi helyzet, a szangvinikus emberi természet stb. Kétségtelen azonban, hogy ezek a mozzanatok szerepelhetnek kriminogén tényezőkként, valamint ezek és a bűnözés közötti kauzális összefüggés is kimutatható, sőt a megelőzés szempontjából igen lényeges a bűnözést elősegítő, előidéző körülmények feltárása — amivel egyébként a victimologia is foglalkozik.

A bűnözés méréséhez, a bűnözés bármily módon kialakítandó sokaságához kiindulópontul tehát a bűnözésnek csak a korábban már említett, általánosságban definiált fogalmát vehetjük alapul, miszerint: a bűnözés a bűncselekmények térben és időben meghatározott összessége. Ebben a meghatározásban formálisan, s nagy általánosságban már adva van a bűnözés statisztikai megfogalmazásának alapja is, amennyiben a bűncselekmények képviselik a konkrét egyedi jelenségeket, a statisztikai egységeket, amelyeknek összessége, a bűnözés sokasága már tömegjelenség. Ez a definíció a kriminálstatisztika szempontjából természetesen még nem elegendő. További kérdés, hogy mik a bűncselekmény tartalmi elemei, amelyek egyben a bűnözés tartalmi vonatkozásait is meghatározzák.

A bűncselekmény fogalmának, jogi ismérveinek kimerítő meghatározását *Finkey* „... a büntetőjogtudomány egyik legfontosabb, de éppen ezért legnehezebb dogmatikus kérdése”-ként aposztrofálta, amelyet még „ki kell egészíteni a büntetendő cselekmény erkölcsstani és társadalmi jelentőségének vizsgálatával” is.⁸ Részben ez is magyarázata annak, hogy a bűncselekmény meghatározását illetően, még a jogi ismérvek tekintetében is, több felfogás ismeretes a büntetőjogtudományi irodalomban.⁹

A legutóbbi időben a büntetőjogászok és a kriminológusok között folyó vitának is egyik sarkpontja a büntett (tulajdonképpen a bűncselekmény) fogalom. Míg általában a büntetőjogászok azon az állásponton vannak, hogy a büntett fogalmát a Btk. világosan és egyértelműen határozza meg, amelynek más értelmet nem lehet adni, addig a kriminológusok szerint ennek a jogi célokat, a felelősségrevonás célját szolgáló büntett fogalomnak tartalmi jegyei kevésnek bizonyulnak a kriminológia, s elsősorban az oksági összefüggések vizsgálata szempontjából.¹⁰

Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy a bűncselekmény fogalmán a bűnözésnek azt a komplex egységét kell érteni, amely magában foglalja mind a büntettet (tágabb értelemben a büntetőjogi normaszegést), mind pedig az elkövetőt (normaszegőt). A bűnözésnek, s annak alapegységének, a bűncselekménynek ez a két alapeleme (tágabb értelemben a büntett tárgyi és személyi mozzanatai) egymással feltételezettségi kapcsolatban állnak; külön-külön, egymás nélkül nem, csak együttesen létezhetnek, s alkotnak dialektikus egységet. *Tokaji Géza* megfogalmazásában: „a bűncselekmény de lege lata az objektíve társadalomra

⁸ *Finkey Ferenc*: A magyar büntetőjog tankönyve, Budapest, 1909., 190. old.

⁹ Vö.: *Pintér Jenő*: A veszély fogalma és jelentősége a büntetőjogban, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1965., I. fejezet; továbbá *Kádár Miklós* (szerk.): Büntetőjog, Általános rész (Egyetemi jegyzet), Tankönyvkiadó, Budapest, 1966., I. kötet, VI. fejezet.

¹⁰ Vö.: *Vigh J.*: i. m. uo. 576. o., továbbá *Vavró I.*: A kriminológiai és büntetőjogi büntett fogalom néhány kérdése, Belügyi Szemle, 1969., 7. sz.

veszélyes, szubjektíve felróható és a törvény által büntetéssel fenyegetett cselekmény.¹¹ Ezt az egységen belüli kettősséget *Vavro István* pedig a statisztikai sokaság szemszögéből úgy fogalmazta meg, hogy: „... a bűnözés olyan különös társadalmi tömegjelenség, melynek, mint statisztikai sokaságnak alapegysége a büntetőjogi jogalanyisággal bíró személy által elkövetett bűntett; más oldalról, a törvény által büntetni rendelt magatartást megvalósító olyan személy, aki rendelkezik azokkal a speciális ismérvekkel, amelyeknek alapján büntetőjogi jogalanyisággal rendelkezőnek tekintjük”.¹² A bűnözés egységének ilyen értelmű felfogását igényli egyébként a kriminológiai szemlélet is.¹³

Nem lehet célo — már csak a vita tárgya és jellege miatt sem — tárgyalni e jelenleg is folyó vita pro és kontra érveit, de a kriminálstatisztika szempontjából mellőzhető is az. A bűnözés terjedelmének mérése, statisztikai értékelése szempontjából azonban feltétlenül szükséges utalni a bűncselekmény legalapvetőbb specifikumaira, jellemző elemeire. Ennek érdekében elegendőnek bizonyul a büntetőjogi bűntett fogalomból kiindulni, melynek lényegbeli közös jegyei a Btk. alapján:

- olyan társadalomra veszélyes cselekmény,
- amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli (és ezáltal válik a cselekmény jogellenessé),
- amelyet az alanyvá válás feltételeivel rendelkező személy
- szándékosan, vagy — a törvény által meghatározott esetekben — gondatlanul követ el.

Fentiek közül bármelyik elem is hiányzik, már nem beszélhetünk bűncselekmény megvalósulásról, függetlenül attól, hogy bizonyos esetekben kényszerintézkedéseket alkalmazhatnak.

Az előbbieken elmondottak alapján a bűncselekmény, s ezen keresztül a bűnözés lényegesebb objektív és szubjektív elemei sommázva:

1. a cselekmény objektív társadalomra veszélyessége, ideértve ennek jellegét, fokát, a cselekmény által okozott társadalmi hátrányt.
2. Az elkövető oldalán jelentkező tényeken alapuló felróhatóság, ideértve a bűnösség jellegét, fokát, a szubjektív társadalomra veszélyességet.

Amikor tehát a bűnözés sokaságának kialakításáról van szó, abból a célból, hogy azzal kifejezzük a bűnözés terjedelmét, le kell mondani a bűnözés, a bűncselekmény számos megkülönböztető, a bűnözés megismerése, értékelése szempontjából egyébként mellőzhetetlen tulajdonságának figyelembe vételéről, és a bűnözésnek csak a legalapvetőbb (fenti) tartalmi elemeire — mint közös ismérvek — lehetünk csak tekintettel. Sőt egy-egy konkrét sokaság képzésénél még ezeket a főbb, a büntetőjog és a kriminológia szempontjából közös ismérveket sem lehet együttesen figyelembe venni a mértékegység eltérősége miatt.

I. I. *Karpec* írja a bűnözés és a bűncselekmény (bűntett) egymáshoz való viszonyának kérdéséről, hogy az egyenlő a rész és az egész problémájával.

¹¹ *Tokaji Géza*: Adalék a bűncselekmény fogalom felépítéséhez c. közeljövőben megjelenő tanulmányának kézirata alapján, ahol a felróhatóság feltételének tekinti a törvény által meghatározott életkornak az elkövetéskori betöltését, elemeiként pedig a) a beszámítási képességet, b) a bűnösséget, c) az elvárhatóságot, valamint d) az elkövető társadalomra veszélyességét jelöli meg.

¹² *Vavro István*: Kauzalitás a kriminológiában, *Jogtudományi Közlöny*, 1968. 11. sz. 611. old.

¹³ *Vö.: Vigh J.*: Kauzalitás a kriminológiában. Id. helyen, 575. old.

Az egyes bűncselekményekből tevődik össze a bűnözés; az előbbieket száma határozza meg a bűnözés állapotát, azaz mennyiségi jellemzését, mennyiségi oldalát.” Az egész és rész viszonya pedig „...abban nyilvánul meg, hogy az egyes gazdagabb az általánosnál, azaz a belső tartalom szempontjából sokkal több a mélyebb nuanszok a büntettségben mint a bűnözésben”.¹⁴

Ismét további kérdés az, hogy a strukturális értékelés az oktatás céljából az egyes bűnügyi tudományok a bűnözés két alapvető elemét, az adott sokaság egységeit milyen tulajdonságok, megkülönböztető ismérvek alapján kívánják vizsgálni, továbbá, hogy a bűnözés körén belül, vagy azon kívül milyen egyéb jelenségekkel való kapcsolatokat, összefüggéseket kívánnak elemezni. Ettől függően jelentkezik annak szükségessége, hogy a bűnözéssel összefüggő, a tárgyi és személyi oldalon jelentkező effektusokat, mint a bűncselekmények megkülönböztető ismérveit is a vizsgálat körébe vonják. Ez viszont már — tömegjelenség vizsgálatáról lévén szó — a statisztikai megfigyelés problémáihoz vezet át.

Ami tehát a bűnözés statisztikai megfogalmazását illeti, ezen a bűnözés térben és időben elhatárolt statisztikai sokaságának, a sokaság egységeinek és azok vizsgálni kívánt ismérveinek meghatározását kell érteni, amely több oldalról összefüggő, komplex feladatot jelent a statisztikus számára. A konkrét sokaság kialakítása, szem előtt tartva a volumen mérésének és a szerkezeti vizsgálat szempontjait is, több tényezőtől függ, amelyek közül — eltekintve egyelőre a térbeli és időbeli, a konkrét eljárási szak szerinti elhatárolásoktól — legfontosabbak:

- annak vizsgálata, hogy a bűnözés mely elemei, illetve az elemek mely tulajdonságai számszerűsíthetők,
- a bűnözés mérésére milyen mértékegységek alkalmazhatók,
- a metrikusan kifejezett különböző minőségi elemek mennyiben hozhatók közös nevezőre.

Végül soron mindezek a bűnözés statisztikai megfigyelésének és mértékegységének problematikájában foghatók össze.

A bűnözés statisztikai megfogalmazásánál tehát az alapvető kérdés az, hogy vannak-e és melyek lehetnek a bűnözésnek olyan egységei, amelyek rendelkeznek a bűnözés közös lényegbeli ismérveivel, s amelyek egyben alkalmasak arra, hogy mint közös jegyekkel bíró egységek összessége (a bűnözés statisztikai sokasága) visszatükrözze, vagy legalábbis minél jobb megközelítést adjon a valóságos bűnözésnek.

2. A bűnözés statisztikai egységének problematikája

„A bűnözés vizsgálatánál — írja Osztroumov — rendkívül lényeges a felmérési egységek helyes megállapítása. Valóban, amikor mi a bűnözés növekedéséről vagy csökkenéséről beszélünk felmerül a kérdés: mivel mérjük a bűnözés abszolút nagyságát, amelyeknek összehasonlítása jellemzi annak dinamikáját.”¹⁵

¹⁴ I. I. Karpec: Problema presztupnoszti, Moszkva, 1969., IV. fejezet a bűnözés fogalmának a tartalma, (OKRI fordítás 144. old.)

¹⁵ Sz. Sz. Osztroumov: A büntetőstatisztika jelentősége a bűnözés vizsgálatában, Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1962. okt.

Nyilvánvalóan egyet kell érteni azzal a megállapítással is — ami egyébként a kiindulási alapul elfogadott bűnözés fogalmából is következik —, hogy külön-külön sem a konkrét egyedi büntettek összessége, sem az elkövetők összessége nem fejezheti ki kielégítően a bűnözés egészét, mivel a bűnözés nem vezethető vissza egyértelműen sem csak a büntetthez (objektív elemre), sem csak az elkövetőre (szubjektív elemre). Önmagában tehát egyik elem sem tekinthető akár csak a bűnözés terjedelmét is teljes egészében kifejező, illetve minden lényeges jegyét képviselő egységének. A bűnözés statisztikai egységeként ugyanis elméletileg csak olyan egységet tekinthetünk, amely mint része az egésznek, magán viseli annak jellemző ismérveit, magában foglalja a bűnözés objektív és szubjektív elemeit. Elméletileg ezeknek a követelményeknek a bűncselekmény tesz eleget, amely egyrészt a bűnözésnek mint társadalmi tömegjelenségnek, másrészt pedig a statisztikai sokaságnak is olyan komplex alapegységének, konkrét egyedi megjelenési formájának tekinthető, amely magában foglalja az objektív és szubjektív oldalakat és kölcsönös kapcsolataikat, a tárgyi és személyi oldalon jelentkező tulajdonságokat, az elkövetés körülményeit, az elkövető indítékait, motivációit is.

Az alapvető tisztázandó kérdés azonban az, hogy a bűncselekmény gyakorlatilag alkalmas-e a bűnözés statisztikai számbavételére, mérésére, a bűnözés statisztikai sokaságának kialakítására? Pontosabban, ketté választva e kérdést úgy vethető fel, hogy a bűncselekmény egyrészt betöltheti-e a megfigyelési egység szerepét, másrészt mint mértékegység alkalmazható-e a bűnözés terjedelmének mérésére? [Bár e kérdés utóbbi fordulatát a következő (3) pontban tárgyalom, az ismételések elkerülése végett a bűncselekmény tekintetében az idevonatkozó észrevételeimet is már itt teszem meg.]

2/A. Arra a kérdésre, hogy a bűncselekmény betöltheti-e a megfigyelési egység szerepét nem lehet egyértelműen igenlő választ adni, annak ellenére, hogy a bűncselekmény elméletileg a bűnözés tartalma és a bűnözés sokasága szempontjából alapegységnek tekinthető. Mindenesetre — mellőzve itt a technikai részletkérdéseket — több érv szól mellette, mint ellene. A bűnözés és a bűncselekmény fogalmára adott fejtegetésekből talán logikusan következnek, hogy a bűnözés elemzése szempontjából az lenne az ideális megoldás, ha a bűnözési statisztikában a bűncselekményt tekintenénk megfigyelési egységnek; azaz olyan egységnek, amire a különböző ismérvek szerinti statisztikai megfigyelés irányul. Ez a megoldás lehetővé tenné a büntett és az elkövető, az objektív és szubjektív oldal körülményeinek, főbb jellemzőinek és a jelenség összefüggéseinek olyan együttes megfigyelését, értékelését, mint ahogyan azok a valóságban és a bűncselekményt bíráló jogalkalmazó előtt is jelentkeznek. A bűncselekménynek a bűnözési statisztika megfigyelési egységekénti alkalmazása ugyanis szükségessé teszi (feltételezi) a bűncselekmény objektív és szubjektív mozzanatainak, a vizsgálni kívánt ismérveinek, körülményeinek, a két oldalon jelentkező, a bűnözést előidéző tényezőknek *egy adatfelvételi lapon történő számbavételét*. Ezáltal szinte végtelen kombinációs csoportosítási lehetőség adódna a homogénebb csoportok kialakítására, s ezen keresztül a bűnözés mélyebb társadalmi, individuális körülményeinek, kiváltó tényezőinek, nemcsak elkülönített, de komplex, a kölcsönös összefüggéseket is szem előtt tartó vizsgálatára.

Jóllehet külön-külön is lehet elemezni; egyfelől a büntettet a cselekményi oldalon jelentkező körülményekkel, az elkövetést a tettes személyétől függetlenül elősegítő vagy lehetővé tevő tényezőkkel (mint pl. sikkasztásnál az ellen-

örzés elmulasztása, vagy az ellenőrzési rendszer alkalmatlansága); másfelől a szubjektív oldalon az ún. személyiséghez kapcsolódó különböző társadalmi és individuális viszonyokat, meghatározó komponenseket. Gyakorlatilag ilyen rendszerű vizsgálódásra szorítkozott eddig is bűnözési statisztikánk, amikor is a büntettet vagy az elkövetőt tekintette megfigyelési egységnek, és sok tekintetben ez is kielégítő eredményhez vezethet. A bűnözés konkrét okainak, körülményeinek feltárása azonban feltétlenül indokoltá tenné az eleve feltételezettségi kapcsolatban álló, s a bűnözés szempontjából megbonthatatlan egységet alkotó két oldal együttes, kölcsönös összefüggéseinek vizsgálatát. Csak a kombinatív ismérvek szerint kialakított egynemű minőségi csoportok alapján — melyek tekintettel vannak a két oldal összefüggéseire — kaphatunk statisztikai magyarázatot pl. arra a kérdésre, hogy egyesek miért tulajdon elleni büntetteket, mások miért nemi erkölcs elleni büntetteket (vagy akár ezeken belüli pontosabban körülhatárolt büntetteket), általánosságban a minősítés szempontjából miért ilyen, s nem másfajta büntetteket követnek el. Megfelelő helyen visszatérve még erre a problémára, már itt leszögezhető, hogy a bűnözés okainak kutatásánál nélkülözhetetlen a bűncselekmény szerinti komplex vizsgálat. Figyelembevéve azonban a jelenlegi gépi adatfeldolgozó és munkaerő kapacitást, tehát általában az anyagi lehetőségeket és a gazdaságossági szempontokat, egyelőre ez a megoldás — elsősorban képviselési felvételek alapján — látszik megvalósíthatónak.

A bűncselekménynek a bűnözési statisztika megfigyelési egységekénti alkalmazása mellett szóló, előbbiekből érintett érvek azonban a probléma megközelítésének csak egyik aspektusát képviselik, amelyek elméletileg, s az említett szempontokból elfogadhatók, de ugyanakkor ellenérvként felhozható, hogy az ilyen megfigyelési mód teljes körű és folyamatos megvalósítása részben a bűnözés felfedése körül jelentkező, részben a büntető eljárás bonyolultságából adódó problémák miatt is számos statisztikai-technikai jellegű nehézségbe ütközik. Részben ez utóbbiak miatt is futottak zátonyra azok a kísérletek (közülük az e század eleji hazai kísérlet is),^{15/a} amelyek a bűncselekmény két oldalának ismérveit egy adatfelvételi lapon kívánták számba venni. Az egyik problémát e tekintetben az az eshetőség jelenti, hogy a büntett felfedése, tudomásra jutása nem minden esetben jár együtt az elkövető kilétének felderítésével. Önmagában azonban még ez különösebb problémát nem jelent, mert (a részleges latens bűnözéssel egyébként ma is számolni kell) ez esetben az egyes adatok ismeretlensége esetén a kérdőívnek az elkövetőre vonatkozó rovatai — teljes egészében vagy részlegesen — kitöltetlenül maradnának. A büntett oldaláról így is értékelhetők a tudomásra jutott büntettek; és az esetek jelentős hányadában — mintegy 80—85%-ban — még mindig lehetőség marad a büntettek és elkövetők, az objektív és szubjektív mozzanatok együttes értékelésére. Emellett annak ismerete sem lenne érdektelen, hogy milyen jellegű, milyen körülmények között elkövetett büntettek elkövetői maradtak felderítetlenek, amire ez a megfigyelési mód lehetőséget adna, s a latens bűnözés elemzéséhez is információkkal szolgálna.

Lényegesen nagyobb problémát okoz a kettős számbavételi lehetőség veszélye, ami abból adódik, hogy az adott évben felderítetlenül maradt elkövetők nagy részét, esetleg évek múlva mégis felderítik, amikor is újabb felvételi lap kitöltésére kerül sor egyazon büntettre. Csökken azonban ez a veszély, ha fi-

^{15/a} Vö. Balázs J.: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése. 33. old.

gyelemben vesszük a büntett elkövetési ideje szerinti kigyűjtési lehetőséget, amellyel korrigálható a kétszeres számbavétel, nem is szólva arról, hogy az elkövetés ideje szerinti feldolgozás mellett elesik ez a probléma.

2/b. A korábban felvetett kérdés másik részére, nevezetesen arra, hogy a bűncselekmény, mint a bűnözés egysége alkalmas-e a bűnözés terjedelmének mérésére, azaz összehasonlítható statisztikai sokaság kialakítására, már egyértelműbb, de nemleges választ lehet adni. A bűncselekmény ugyanis, mint objektív és szubjektív mozzanatok egysége, maga is egy komplex heterogén elemekből összetevődő jelenség, s mint ilyen alkalmatlan a bűnözés terjedelmének mérésénél a mérték szerepét betölteni.¹⁶ Amennyiben, ennek ellenére, a bűnözés méréséhez felhasználják a bűncselekmény egységét, úgy az szükségképpen csak egyik elemének — gyakorlatilag csak mint normaszegések — mértékeként fogható fel. Ehhez már itt hozzátehetjük, hogy még ilyen értelemben is csak tökéletlen mértéknek tekinthető, mivel az „egy bűncselekmény mértéke nem fejezheti ki az egyes bűncselekmények között meglevő minőségi, alapvetően a társadalomra veszélyességben megnyilvánuló különbségeket. Ezen túlmenően számolni kell a büntető anyagi és eljárás jog oldaláról jelentkező zavaró tényezőkkel is, mint pl. az egység-többség, a többes elkövetés problémái. Az a tény azonban, hogy a bűncselekmény — mint a bűnözés egysége — alapján közvetlenül nem mérhető a bűnözés terjedelme, vagy legalábbis ezt ezideig még nem sikerült kielégítő módon megoldani, még egyáltalán nem jelenti a bűnözési statisztika zátonyra futását. A probléma megoldása érdekében a bűncselekmény fogalmi körén belül, az objektív és szubjektív mozzanatok elméletileg megbonthatatlan egysége ellenére, azokat az egységes adatfelvételi lapokból is kigyűjthető homogénebb, számszerűen megragadható elemeket, tulajdonságokat és az ezeknek megfelelő mértékeket kell alapul venni, amelyek, ha csak bizonyos aspektusból is, de közvetve mégis kisebb-nagyobb megközelítéssel mennyiségileg kifejezhetik a bűnözés terjedelmét.

Majd további megoldandó feladatként az is elképzelhető, hogy a különböző mértékegységek alapján mért, s emiatt a bűnözésről eltérő képet adó sokaságokból, illetve mutatókból megfelelően súlyozott átlagolással vagy egyéb komplex statisztikai mutatószám kialakítására alkalmas statisztikai módszerrel egy olyan szintetikus mutatót képezzünk, amely végeredményben, ha kerülő úton is, de mégis csak lehetővé tenné a bűnözés egészének megismerését.

3. A bűnözés mérésének mértékegységei

Szükségtelen különösebben indokolni, hogy „mérni” csak „mértékkel” lehet. *Hegel* írja, hogy: „A szám első létrehozása a soknak, mint olyannak összefoglalása, ... amelyben mindegyik csak mint egy van tételezve — ez a számlálás.”¹⁷ Megszámlálni tehát annyit jelent, hogy valamilyen közös jegyekkel rendelkező egységek mindegyikéhez hozzáadunk egy hasonló elemet. Ilyen értelemben több, egyforma vagy közös jegyek alapján hasonló, elemből álló jelenség terjedelmének, sokaságának meghatározása számlálás alapján történik. Így számlálást végzünk akkor, amikor egy adott évben elkövetett büntettek vagy

¹⁶ *Ronald H. Beattie*: „A kriminalstatisztika kérdései az Egyesült Államokban” c. munkájában írja: „... a bűncselekmények nem homogén jelenségek, és nem lehet egyetlen mércével mérni.” (OKRI fordítás 141. old.)

¹⁷ *Hegel*: i. m. 181. o.

elkövetők alapján képezünk statisztikai sokaságot. Ebben az esetben is azonban a büntett vagy az elkövető egysége, a mérés magasabb fokú absztrakcióján, mint „egy”, mértékként jelentkezik. Ennyiben jogos ilyen esetekben is mértékről vagy mértékegységről beszélni. Sokkal kézzelfoghatóbb a „mérték” érzékelése a bűnözésnek egyéb módon történő mérésénél, amely megfelel a „mérték” hegeli definíciójának, miszerint: „Mérték mint mértékvesztő a közönséges értelemben olyan kvantum, amelyet mint a magában meghatározott egységet önként vesszük fel külső számossággal szemben. Az ilyen egység lehet ugyan valójában is magában meghatározott egység...”¹⁸ Természetesen ez esetben is alapvető követelmény, mivel mérésről van szó, hogy a megméréndő és a mértékül szolgáló jelenség közös tulajdonsággal bírjon.¹⁹

A bűnözés terjedelme, szintje mérésének és ez alapján a dinamikus változás meghatározásának is tehát alapkérdése az alkalmazható mérték, mértékegység kiválasztása akár közvetlenül a bűncselekmény valamely eleme, akár közvetve valamely számszerűsíthető olyan tulajdonságai közül, amely jellemezheti a volumet. A továbbiakban — egyelőre ugyancsak eltekintve a valóságos és ismertté vált bűnözés, valamint a mértékegységeknek a büntető eljárás különböző szakaszaiban alkalmazható lehetőségeitől és problémáitól — előbb csupán elméletileg kívánom tárgyalni a bűnözés mérésére alkalmas mértékegységeket, amelyekkel a kriminálstatisztikai irodalom már eddig is foglalkozott, illetve amelyek egy részét már a gyakorlat is alkalmazta. Majd az egyes mértékegységek pontosságának, megbízhatóságának, jellegzetes tulajdonságainak, problematikájának bemutatása után az egyes mértékegységeknek a büntető eljárás egyes konkrét szakaszaiban történő alkalmazásával kívánok foglalkozni a bűnözés szintjét kifejező konkrét sokaságok, mutatószámok képzése szempontjából.

A bűnözés mérésére alkalmas mértékegységek közül az alábbiakkal kívánok foglalkozni:

- A) A büntett egysége.
- B) Az elkövető egysége.
- C) Értékbeni kifejezés. lehetőségei a pénz egysége alapján.
- D) Egyéb mértékegységek (betegesen töltött napok száma).
- E) A bírói ítéleteken alapuló mértékegységek.
- F) Pontozásos rendszer.

A bűnözés összetettségéből, a bűncselekmény fogalmának kettős jellegéből önkéntelenül adódik a bűnözési volumen mérésének két oldalról történő megközelítése: egyrészt a büntettek, másrészt a bűnelkövetők számbavételével, amelyek a bűnözés mérésének hagyományos mértékegységeként tekintendők. Már a múlt század második felének kriminálstatisztikai irodalmában, de jelenleg is megoszlanak a vélemények a két egység alkalmazása tekintetében; jól lehet mindkét szemlélet egyet ért abban, hogy a bűnözés e kétféleképpen mért terjedelme nem esik egybe — mivel egy normaszegő több büntettet is elkövet, illetve egy büntettet több normaszegő is elkövethet —, valamint, hogy egyik megoldás sem tökéletes. G. Fredriksson pl. ezeket pontatlan mértékegységeknek nevezi, amelyek még egyéb statisztikai adatokkal történő kiegészítésre szorulnak.²⁰ Pontatlan mértékeknek kell tekinteni a büntett és elkövető

¹⁸ i. m. 306. old.

¹⁹ Vö. Marxnak az „érték” méréséről adott fejtegetéseivel, K. Marx: A tőke, I. köt., Szikra, Budapest, 1949., 66—67. old.

²⁰ Vö.: G. Fredriksson i. m. V. fejezet.

egységeket, mivel azok nem tesznek teljes mértékben eleget annak a követelménynek, miszerint: „a mérték a tárgyak mennyiségi és minőségi oldalainak olyan egysége, amelyben egy meghatározott minőség szükségszerűen összefügg egy meghatározott mennyiséggel, amelyben a mennyiségi és minőségi oldal megfelel egymásnak”.²¹ Ezekben a hagyományos egységekben, mint mértékekben ugyanis a minőségi és mennyiségi oldalak nem megfelelők, mivel — a minőség, a társadalomra veszélyesség különbözősége ellenére — azok mindegyike az „egy” mértékében fejeződik ki.

A) Arra már többször utaltam, hogy a büntettek (általánosabban büntetőjogi normaszegések) összessége nem egyenlő a bűnözéssel. Ez alkalommal azonban úgy vetődik fel a kérdés, hogy a büntetőjogi értelemben vett büntett, mint mértékegység alkalmas-e a bűnözés terjedelmének — legalábbis jó megközelítésű — kifejezésére, s ezen keresztül a bűnözés dinamikus változásának kifejezésére és értékelésére. Az kétségtelen, hogy az egyes büntettek a Btk.-ban adott megfogalmazás értelmében bizonyos szempontból egyneműek, mivel közös lényegbeli jegyekkel rendelkeznek. (A társadalomra veszélyesek, a törvény ezekre büntetés kiszabását rendeli, az alannyá válás feltételeivel rendelkező személyek követik el, s valamennyinél fennforog a bűnösség.) Ebből a szempontból tehát a büntető eljárás adott szakaszában számbavett egy évben elkövetett büntettek összessége alkothat statisztikai sokaságot, amely egyben — bizonyos korlátok között — kifejezője lehet a bűnözés terjedelmének.

A büntettek mérési célokra való alkalmasságának megítélésénél azonban más szempontokat is figyelembe kell venni. Egyik ilyen probléma a büntettek minőségi eltérősége. Közismert, hogy a büntettek, a büntetteknek minősülő magatartások jellege, konkrét megvalósulása, körülményei, s egyéb ismérvei, a bűnösség foka, a bekövetkezett társadalmi hátrány, végeredményben tehát a társadalomra veszélyessége, s így társadalmi-jogi megítélése lényegesen eltérő, amelyet a büntett, mint mértékegység nem tud kifejezésre juttatni. A büntettek alapján kialakított bűnözés sokaságában már eltűnik a súlyossági különbség pl. a 600,— Ft-os és a több százezer forintos sikkasztás között. Ugyanis valamennyinek egyenlő súlyt tulajdonít, mivel minden büntett csak egynek számít, ami miatt a büntett, mint mértékegység joggal minősíthető pontatlannak, megbízhatatlannak.

Mivel a bűnözés terjedelmének meghatározása nem öncél, hanem alapvetően a bűnözés dinamikus összehasonlítását szolgálja, a fentiek értelmében a büntettekben alapuló sokaságok, illetve mutatószámok nem juttatják kifejezésre a bűnözés összetételében jelentkező esetleges minőségi, súlyossági eltolódásokat sem.

Alkalmazása mellett szólhat mégis az az előnyös oldala, hogy az elkövetést követően viszonylag rövid időn belül a bűnüldöző szervek tudomására jut, a büntető eljárás kezdeti szakaszában számbavehető, s így az adott év bűnözéséről viszonylag legjobb megközelítésű, legteljesebb képet adhat. Ez előnyös oldalának köszönhető elsősorban, hogy azokban az országokban, ahol már korábban is a büntett oldaláról mérték a bűnözés volumenét, továbbra is e felvételi mód tökéletesítésére törekuszenek,²² vagy ahol nem ez volt az elsődleges megfigyelési mód a közelmúltban, ott is lényeges változás következett be az előbbi irányában, mint pl. hazánkban is — az egységes rendőrségi-ügyészégi

²¹ Filozófiai Lexikon, Szikra, Budapest, 1953., 393. old.

²² Vö.: G. N. G. Rose: A bűnügyi statisztikával foglalkozó minisztériumi bizottság jelentése, The British Journal Criminology, 1968. 4. sz.

statisztika bevezetésével, a Szovjetunióban az 1966. évben bevezetett bűnügyi statisztikai reformmal,²³ s általában a szocialista országokban az 1960-as években bevezetett bűnügyi statisztikai reformokkal.²⁴

Természetesen a büntett mértékegységének fent említett fogyatékosága sem mutatkozik olyan élesen az egymás után következő évek viszonylag rövidebb időszakbeli összehasonlításánál, mivel a nagy számok törvényének értelmében — mint ahogy ezt már *Quetelet* is megállapította — a bűnözés struktúrájában igen nagy állandóság tapasztalható. Természetesen ez az állandóság csak akkor mutatkozik, ha a társadalmi strukturális viszonyokban, a politikai, a társadalmi-gazdasági helyzetben, valamint a büntetőjogi szabályozásban és joggyakorlatban jelentős változás nem áll be. Ez a strukturális állandóság a bűncselekmények súlyossága, társadalomra veszélyességi foka szempontjából is fennáll, illetve a nagy számok következtében az eltérések kiegyenlítődnek. Így az egyes büntettsokaságokban az „átlagos” bűncselekmény a társadalmat ért hátrány szempontjából nagy valószínűséggel azonos nagyságrendűnek tekinthető. Ez a magyarázata annak, hogy a büntett mértékegysége — hiányossága ellenére is — alkalmazható a bűnözés terjedelmének, illetve dinamikus változásának kifejezésére. Hosszabb szakaszon történő összehasonlításnál azonban feltétlenül szükséges — de rövidebben is kívánatos — e mértékegység fogyatékoságainak ellensúlyozására a bűnözés struktúrájára vonatkozó megfelelő csoportosításon alapuló összehasonlítás, s egyéb, a büntettek megkülönböztető ismérveire épülő kiegészítő módszerek alkalmazása. Hosszabb időközbeni összehasonlításnál természetesen már a büntett-sokaságnak sem abszolút száma, sem tisztított arányszáma nem elegendő. Ez esetben a bűnözés változásában szerepet játszó ún. formális tényezők kiszűrésére kell törekedni.

A büntett mérési célra való alkalmasságának más jellegű hátrányaként, s e mértékegységnél megoldandó feladatként jelentkezik a büntetti egység—többség problematikája, azaz annak megítélése, hogy adott esetben egy vagy több bűncselekményről van-e szó. Tekintettel arra, hogy egyrészt a büntetti egységbe, vagy halmazatba foglalás a bírósági eljárás szakában jelentkezik, tehát az elkövetéstől távolabbi szakaszban; másrészt, hogy a büntett egységével történő mérés legjelentősebb előnye éppen a korai számbavételi lehetőség — ahol a büntetti egységbe—többségbe foglalás még nem valósítható meg — helyes megoldásnak látszik minden egyes normaszegést külön büntettként kezelni, függetlenül attól, hogy adott esetben több normaszegés egységet alkot-e, vagy sem. Az e tekintetben mutatkozó évenkénti eltérések a nagy számok következtében egyébként itt méginkább kiegyenlítődnek, s kevésbé zavarják az összehasonlítást.

B) A bűnüldözési statisztikában a bűnözés mérésére alkalmazott másik hagyományos mértékegység az elkövető. Legtöbb európai országban hosszú ideig — részben még jelenleg is — a jogerősen elítéltek számával mérték, illetve mérik a bűnözés terjedelmét, ha már nem is kizárólagosan. Szélesebben, s elméletileg érintve a kérdést, az alábbiakban a büntettek elkövetőiről van szó, akik lehetnek tettesek (társtettesek), felbújtók és bűnsegédek (részesek). Ismeretes, hogy az elkövetők statisztikája alapvető részét alkotja a bűnözési statisztiká-

²³ Vö.: Sz. Sz. Osztroumov—Sz. Pancsenko: Az új szovjet bűnügyi statisztikai rendszer és jelentősége a bűnüldöző szervek munkájában, Szocialiszticeszkaja Zakonnosty, 1967., 1. sz.

²⁴ Vö.: Nagy-Britannia és egyes szocialista országok bűnügyi statisztikai beszámoló rendszerei, Legfőbb Ügyészség Titkársága Kiadványa.

nak, s nélkülözhetetlen a bűnözés szubjektív oldaláról történő értékeléshez, elemzéshez. Büntetőjogi szempontból a bűnözés fennforgásának és a társadalomra veszélyesség fokának megállapítása, a büntetés kiszabása céljából, kriminológiai szempontból pedig a bűnözés konkrét, közvetlen okainak feltárása céljából feltétlenül ismerni kell az elkövetőknek a büntett elkövetési idejére vonatkoztatott gazdasági, szociális-kulturális, demográfiai, pszichológiai s számos egyéb tulajdonságait; egy szóval az elkövetők oldalán jelentkező egyéni, s a statisztikai sokaságban jelentkező társadalmi jellemzőket, motívumokat. Mindezeken túlmenően természetesen a kriminológiának törekednie kell a bűnözővé válás individuális folyamatának a tisztázására is, amely statisztikai módszerekkel már kevésbé oldható meg.²⁵ E kérdést Kinberg (némi túlzással) kategorikusan úgy fogalmazza meg, hogy: „A valóságos okozati kapcsolatokat statisztikai úton nem lehet felderíteni, mivel „a statisztika tömegekkel foglalkozik, és nem vizsgálja az egyes egyének viselkedésének részletes okait.”²⁶

Ez alkalommal az elkövetőt is csak mint a bűncselekmény szubjektív elemének mértékegységét kívánom tárgyalni, nevezetesen, hogy az elkövetői egyesség alkalmas-e, s mennyiben a bűnözés egy adott időszakban terjedelmének, s időbeli változásának kifejezésére. Ennek eldöntéséhez előbb néhány statisztikai számbavételi jellegű problémát, majd az egyneműség, a megbízhatóság és pontosság kérdéseit kell tisztázni.

Alapvető kérdés, hogy meghatározható-e azoknak a száma, akik egy adott naptári évben bűncselekményt (bűncselekményeket) követnek el? Ismeretes, hogy ezzel kapcsolatban számos nehézséggel kell számolni. Ezek közül egyik fontos tény, hogy az elkövetők felderítése általában időben lemarad nemcsak a büntett elkövetésétől, de a büntett felderítésétől is. Továbbá egy adott év folyamán egy személyt — több büntett elkövetése esetén — több alkalommal is nyilváníthatnak elkövetőnek. E tekintetben az látszanék helyes megoldásnak, ha egy elkövetőnek tekintenének minden olyan személyt, aki az adott év folyamán akár egy, akár több büntetést követett el. Ez utóbbiak elkülönített számbavétele viszont szükséges a visszaeső bűnözők vizsgálatához. Más kérdés az is, hogy a struktúra vizsgálatánál, közelebből pl. az elkövetőknek büntettek szerinti csoportosításánál ez újabb problémát jelent. (Jelenleg az elítéltek számbavétele csak egy, a legjellegzetesebb, vagy legsúlyosabb büntett szerint történik.)

Az elkövetők számbavételén alapuló, az eljárás bármely szakaszában képzett mutatószámoknak (sokaságnak) számos hiányosságát hozhatnánk fel, amelyek általában az elkövetők felderítésének időbeni lemaradásából — a büntett elkövetése és az elkövető kilétének felfedése közötti időeltolódásból, valamint a többszörös, illetve a halmozott számbavételből (mint pl. az elítéltek statisztikájában) adódhatnak. Ezzel kapcsolatban itt csupán annyit kívánok leszögezni, hogy az elkövetők mértékegysége alapján nem állapítható meg tisztán egy adott naptári év bűnözése már csak azért sem, mivel az adott év bűnelkövetőinek száma — még meközelítően is — az év lejártá után jóval később, esetleg évek múlva állapítható meg. Márpedig a bűnözés terjedelmének meghatározása, de a bűnözés és az adott társadalmi-gazdasági jelenségek kapcsa-

²⁵ Vö.: Földvári J.: A kriminológia helyzete hazánkban, Belügyi Szemle, 1966., 4. sz. 74. old.

²⁶ Olaf Kinberg: A kriminológia alapvető problémái, X. fejezet, OKRI fordítás, 307. old.

latba állítása is szükségessé tenné az adott naptári évben bűncselekményeket elkövetők számának ismeretét.

Feltéve, hogy megfelelő korrekciók végrehajtásával — ha utólagosan is — megállapítható egy adott naptári évre vonatkoztatva az elkövetők száma, még mindig hátra van annak tisztázása, hogy alkalmas-e ez a szám a bűnözés volumenének kifejezésére. Önmagában az egy adott időszakra vonatkozó elkövetők száma (az egy évi büntettek számához hasonlóan) természetesen nem mond sokat, mivel az nemcsak a bekövetkezett társadalmi hátrányokat nem mutatja, de az elkövető oldalán jelentkező társadalomra veszélyességet sem. Ez a sokaság ugyanis, amely egynemű abból a szempontból, hogy az adott évben valamennyi elkövető magatartása bűncselekménynek minősül, számos tulajdonság, de alapvetően a társadalomra veszélyesség, a bűnösség szempontjából annyira heterogén, hogy összehasonlítása, értékelése, csoportosítása egyenlőbb részsokaságok képzése nélkül torzításokhoz vezethet. A bűnözés volumenének dinamikus kifejezésére viszonylag rövidebb időszakra azonban annyiban alkalmas lehet, amennyiben a nagy számok törvénye értelmében az elkövetők minőségbeli struktúrája is rövidebb időn belül viszonylagos állandóságot mutat, feltéve hogy a politikai, társadalmi, gazdasági életben, illetve a büntetőjogi gyakorlatban nem mutatkozik a bűnözésre is kiható változás.

C) A büntett és az elkövető mértékegysége szerinti számbavételek jöllehet a bűnözés általános terjedelmének meghatározását célozzák, összegzésképpen is megállapíthatjuk, hogy ezek pontatlan, számos hiányosságokkal járó mértékegységek. Éppen ezért ajánlatos ezek mellett — mivel ezeket minden fogyatékoságuk ellenére mellőzni nem lehet — olyan kiegészítő mértékegységeket is alkalmazni, amelyek ha nem is terjednek ki a bűnözés egészére, de más oldalról pontosabb, a minőségi elemeket mennyiségileg tökéletesebben kifejező mértékegységeknek tekinthetők. Ilyen lehet pl. a pénzegység is, annak hangsúlyozása mellett, hogy ez alapján természetesen számos kriminogén kérdésre nem kaphatunk választ, csak döntően a terjedelem nagyságára, amelyben azonban szükségképpen jelentkezik az objektív társadalomra veszélyesség foka.

A pénzegység, mint mértékegység pontossága, egyértelműsége és megbízhatósága, aligha kíván bővebb magyarázatot. A bűnözés egész terjedelmének kifejezésére ugyan nem alkalmas, hanem csak azokra a büntettekre vonatkozatható, amelyeknél értékben kifejezhető kárhatások jelentkeznek. Így első sorban a tulajdon (vagyon) elleni büntetteknel,²⁷ valamint a népgazdaság elleni büntettek egy részénél. Ezek a büntettek azonban hazai viszonylatban az utóbbi években a tudomásra jutott büntetteknek átlagosan több, mint 60%-át teszik ki, illetve a jogerősen elítélteknek is több mint 40%-át képviselik. Következésképpen lehetőség van arra, hogy a bűnözés jelentős hányadában egyértelmű közös nevező, a pénzegység alapján értékben fejezzük ki a társadalmat ért sérelmet, a bekövetkezett kárhatást. Sőt az értékbeni számbavétel kiterjeszthető bizonyos megkötöttségekkel a testi épség elleni büntetteknel bekövetkezett kárhatásokra is, mint a termelésből való kiesés, a gyógykezelési költségek, az elmaradt haszon stb.

A bűnözésnek pénzegység alapján történő méréséhez azonban minden egyértelműsége ellenére néhány megjegyzést kell fűzni. Az egyik tisztázandó kér-

²⁷ Miltényi K.—Vavró I.: „A vagyonelleni bűnözés okai Budapesten (II)” — Statisztikai Szemle, 1963., 12. sz. 1083. old., — c. tanulmányban található idevonatkozó adatok.

dés pl. — anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk — az, hogy milyen értékben szerepeljenek az egyes dologi jellelű elkövetési tárgyak. Pénz, értékpapír lopása, sikkasztása stb. esetében nincs probléma, de használati s egyéb tárgyak eltulajdonítása, rongálása stb. esetében már joggal vethető fel az előbbi kérdés. Új vagyontárgyaknál is természetes a forgalmi, kiskereskedelmi eladási ár alapulvétele. Használt dolgoknál azonban a forgalmi értéknek csak napi piaci értéket, illetve az amortizációval csökkentett, azaz az elhasználódás fokától függő méltányos értéket lehet figyelembe venni, mint ahogyan jelenleg is számítja a bírói gyakorlat. Más esetekben (pl. erdei termékeknél) az utánpótlási, általában a társadalmi újra-előállítási értéket kell figyelembe venni. Külön problémát jelent többek között a muzeális, művészeti tárgyak értékelése.

Az értékbeni számbavételnél általában érvényesíthető szempontként említhető, hogy a büntett tárgyainak értékelésénél lehetőleg ne a panaszos vagy sértett fél által bejelentett érték legyen a mérvado — az a valóságtól mindkét irányban eltérhet —, hanem a nyomozás, illetve a büntető eljárás folyamán megállapított érték, amit végső soron a jogerős bírói ítélet határoz meg.

További problémaként vetődik fel a büntett elkövetése után később megkerülő tárgy értéke, azaz a megtérült kár mikénti megítélése. Más szóval az eldöntendő kérdés az, hogy pl. az eltulajdonított, de később megkerült tárgy értékével csökkentett érték, vagy az eltulajdonított teljes érték kerüljön-e számbavételre, illetve figyelmen kívül hagyható-e a visszaszármazás, a megtérülés ténye. Tekintve, hogy az értékbeni számbavétel célja az így megragadható (részleges) bűnözés terjedelmének meghatározása, logikusan következik, hogy ezt a büntett tárgyának teljes (a megtérült kárral nem csökkentett) értéke fejezheti ki. Más kérdés viszont az, hogy a megtérült értéket is figyelembe kell venni, nem is annyira a tényleges kárhatás mérése, mint inkább a bűnüldöző szervek tevékenységének, hatékonyságának jellemzése céljából.

Az idevonatkozó büntettek által okozott kár értékbeni kifejezése természetesen nemcsak egy adott időszakra ad egy önmagában is értékelhető abszolút sokaságot, de megbízható alapul szolgál az értékindex felhasználásával a büntettek dinamikus változásának megállapítására is. Szem előtt tartva, hogy itt a tulajdonképpeni cél a bűnözés terjedelemváltozásának — a különmemű büntettek együttes időbeli változásának — kimutatása, magától értetődő, hogy erre a volumen-index alkalmas. Ennek megfelelően a különböző időbeli büntettsokaságokra vonatkozó értékindexekből ki kell szűrni az időközben bekövetkezett, torzítást okozó árváltozásokat, mégpedig az érték-, ár- és volumen indexek közötti számszerű összefüggések felhasználásával, — a büntettek által okozott kárhatások értékindexének a megfelelő árindexxszel történő osztásával.

D) A legtöbb büntett-típusnál a fentihez hasonló módon nem mérhető közvetlenül sem a szélesebben értelmezett ún. társadalmi hátrány, sem a gazdasági kárhatás. Alapvető probléma, hogy a bűnözési statisztikában nem alkalmazható olyan mértékegység, amely egyértelműen kifejezné a bűnözés egészére a kárhatásokat, a társadalmat ért sérelmet. E probléma enyhítését szolgálhatják az olyan egyneműbb büntett-csoportok, amelyek jellege, közös tulajdonságokkal rendelkező természete lehetőséget ad az egy-egy csoportba tartozó büntettek-kárhatásainak együttes, közös mértékegységbeni kifejezésére. Ilyen mértékegység lehet pl. a személy elleni büntettek, valamint a közlekedés elleni büntettek egy részénél — tulajdonképpen a testi sértést okozó büntettekénél — a *betegesen töltött napok száma*. Nyilvánvaló, hogy a betegesen töltött napok száma nem fejezheti ki közvetlenül valamennyi társadalmi-gazdasági kárhatást — pl.

a termelésből való kiesést —, még kevésbé a rövidebb-hosszabb, talán egész életre szóló testi-lelki hátrányokat. (Ez utóbbiak egyébként statisztikailag nem is mérhetők.) Hosszabban tartó betegség esetén a betegen töltött napok száma esetleg nem is közölhető a statisztikai számbavétel időpontjában.

Minden fogyatékosága ellenére is azonban a betegen töltött napok száma egzakt, egyértelmű mércét jelentene — legalábbis kiegészítő jelleggel — az említett bűntett csoportokban okozott sérelmek kifejezésére, s ezen keresztül a terjedelem időbeli változásának megállapítására.

E) A büntetések statisztikája fontos alkotó részét alkotja a bűnözési statisztikának, ami képet ad az elítélteknek a bíróság által kiszabott büntetés-típusok minőségi, s mennyiségi megoszlásáról.

E pontban is azonban csak azt kívánom felvetni, hogy a büntetési tételek, mint mértékegységek alkalmasak-e, s mennyiben a bűnözés terjedelmének kifejezésére? Pontosabban úgy fogalmazható meg a kérdés, hogy: egyrészt egy-egy adott időszakban (évben) a bíróság által kiszabott büntetések összessége tükrözi-e a bűnözés valóságos szintjét és dinamikus változását,²⁸ másrészt a bűncselekmények súlyosságuk szerint tagolt, egyneműbb csoportjaihoz kapcsolódó bírói ítéletek megfelelő átlagai betölthetik-e egy általánosabb értelemben vett (absztrahált) mérce szerepét, amikor is az átlagos büntetési tételek quasi a különböző súlyosságú cselekmények viszonylagos arányszámaként foghatók fel? Az áttekinthetőség kedvéért, illetve az ismétlés elkerülése végett itt a bünteteskiszabás mértékegységével csak az első értelmezésben foglalkozom, míg a második változat tárgyalására a következő. (f) pontban kívánok visszatérni.

Arra már itt előzetesen is utalni kell — jöllehet ez magától értetődő —, hogy a bűnözésnek a ténylegesen kiszabott büntetések szerinti mérése csak a bíróság által ítélettel lezárt bűnügyekre, illetve az elítéltekre vonatkozhat. Ez azt jelenti, hogy az így képzett sokaság egyrészt a bűnözésnek eleve csak egy részét (mindenesetre a súlyosabb ügyeket) juttatja kifejezésre; másrészt a már korábban érintett időbeli eltolódásból következően nem az adott év bűnözését jellemzi, hanem az adott évben kiszabott büntetések nagyságát mutatja. Vagyis a bünteteskiszabáson alapuló mutatószámokra jellemzők mindazok a fogyatékoságok, amelyeket az elítéltek (elkövetők) mértékegységénél már említettem. Ez alkalommal a büntetésre, mint a bűnözés mértékegységére korlátozva a kérdést, vizsgálni kell annak kedvező és kedvezőtlen tulajdonságait.

Abból a már többször érintett igényből kiindulva, hogy a bűnözés terjedelmét képviselő sokaságban a büntettek és az elkövetők számán túlmenően kifejezésre kell juttatni a bűncselekmények objektív és szubjektív oldalán jelentkező súlyosságát, társadalomra veszélyességi fokát is, kedvezőnek mutatkozik a kiszabott büntetések alapulvétele, mivel a bíróság által kiszabott büntetés, a szankció ennek a követelménynek eleget tesz. Míg ugyanis a büntetteken vagy az elkövetőkön alapuló sokaságban eltűnnek a különböző bűncselekmények közötti minőségi, súlyossági különbségek és a bűnösségi fokozatok különbségei, addig ezek éppen a bírói megítélés útján domborodnak ki. Hiszen a konkrét bűncselekmények bírói megítélése, értékelése a törvényadta kiszab-

²⁸ Ilyen értelemben vizsgálták e kérdést a büntetések alapján képzett indexekkel foglalkozó következő cikkek: *Durné Nagy Katalin*: Bírósági index, Magyar Jog, 1962., 10. sz. 470. o.; *Labáth Jolán—Vigh József*: A bűnözés dinamikájának elemzése és az index-módszer, Magyar Jog, 1965. 6. sz., 245. old. *Tiba István*: Hozzászólás „A bűnözés dinamikájának elemzése és az index-módszer” című cikkhez. Magyar Jog, 1965. 6. sz. 250. old.

ható büntetési kereteken belül (vagy a jogszabály által meghatározott esetekben ez alatt) mérlegelés alapján születik, amikor is a bíróság széles körű információkkal rendelkezik a konkrét normaszegés és a normaszegő valamennyi körülményéről, tulajdonságáról, motívumairól s ezáltal az egyes bűncselekmények közötti minőségi differenciák a kiszabott büntetésekben mind kvalitatív, mind pedig kvantitatív értelemben kifejezésre jutnak. Elméletileg tehát indokoltnak látszik a bűnözés terjedelmét, s dinamikus változását a ténylegesen kiszabott büntetések volumenével mérni.²⁹ Természetesen azzal is számolni kell, hogy a törvényt alkalmazó bíró nemcsak a bűncselekmény objektív súlyát, a bűnösség fokát stb. veszi figyelembe a büntetés meghatározásánál, hanem ezen az arányossági követelményen túlmenően a prevenciót szolgáló célszerűségi szempontokra is tekintettel kell lennie,³⁰ amelyek viszont kapcsolatosak a szubjektív oldalról jelentkező társadalmi veszélyességgel.

Gyakorlati megvalósítása azonban már korántsem ilyen egyértelmű, mivel az több statisztikai jellegű, de a büntetés mértékegységi természetéből fakadó nehézségbe ütközik. Így például közvetlenül nem lehet az elítéltek egészét átfogó sokaságot képezni a büntetések alapján, azért sem, mivel a kiszabható büntetések minőségileg nem egyneműek, s így közvetlenül nem hozhatók közös nevezőre. Következésképpen csak arra van lehetőség, hogy büntetéstípusonként külön-külön képezzünk statisztikai sokaságot, azaz részsokaságot. Sőt, minden büntetéstípus (pl. a mellékbüntetések általában) nem is vehető számba, vagy legalábbis a pontosság, a megbízhatóság követelményének nem azonos mértékben felelnek meg. Ezért is csak az alábbi büntetési mértékegységeket, az ún. főbüntetéseket kívánom kiemelni; halálbüntetés, szabadságvesztés, pénzbüntetés, javító-nevelő munka.

Az egyes büntetéstípusok mint mértékegységek nem kívánnak bővebb magyarázatot, de annyit feltétlenül meg kell jegyezni, hogy ezek csak tartalmilag jelentenek új mértékegységet az előzőekben tárgyaltakkal szemben, formálisan azonban nem. Ez utóbbi szempontból ugyanis pl. a halálbüntetésnél a mértékegység a kiszabott halálbüntetés egysége, mint az „egy” absztrakt mértéke, minőségileg azonban a halálbüntetésre ítélt az elítélteknek egy körülhatároltabb hányadát képviselik, mármint a leg súlyosabb büntettek elkövetőit, azaz a társadalomra legveszélyesebb elemeket.

A szabadságvesztés konkrét mércéje az idő (hónap, év), amely az elítélteknek legnagyobb hányadát teszi ki. Ugyancsak idő a mértékegység a javító-nevelő munka vonatkozásában is. Természetesen ennek ellenére nem vonható össze a kettő, mivel minőségileg nem egynemű kategóriákról van szó. A pénzbüntetés mércéje pedig a pénzegység. Mind az idő, mind a pénz egysége lehetőséget nyújt a bűnözés egyes büntetés-csoportokon belüli terjedelmének egzakt kifejezésére és dinamikus összehasonlítására.

Megjegyezni kívánom, hogy az így mért bűnözés terjedelemben — a teljesség kedvéért — a kiszabott büntetések végrehajtását próbaidőre felfüggesztett eseteit is szerepeltetni kell.

A büntetési típusokra épülő időbeli összehasonlítással kapcsolatban pedig csupán két problémát kívánok felvetni, amelyek ugyan már inkább a mutató-

²⁹ Ennek gondolatát Hoóz István is felveti „A bűnözésre vonatkozó adatok elemzésének néhány problémája” c. vitacikkében, *Belügyi Szemle*, 1968. 3. sz. 57. old. 3. lábjegyzet.

³⁰ Király Tibor: Valószínűségi elemek a bünteteskiszabásban, *Jogtudományi Közöny*, 1971. 1. sz. 3. old.

szám képzésével kapcsolatosak, de kívánatos itt is utalni ezekre. Az egyik az, hogy jöllehet az egyes büntetési mértékegységek minőségileg különbözők, s ezeket közvetlenül nem is lehet közös nevezőre hozni, az egyes csoportok alapján képzett dinamikus viszonyszámokból (vagy indexekből) azonban megfelelő súlyozással képzett mutatószámmal, valamiféle kombinált indexszel együttesen is kifejezhető az egyébként különmemű csoportok egészének dinamikus változása, minthogy az index is lényegileg olyan összetett viszonyszám, amely több, egymással kapcsolatban levő, de különmemű, közvetlen nem összesíthető mennyiség együttes, átlagos — rendszerint időbeli változását — mutatja.³¹ Egy ilyen mutató, az alkalmazása ellen felhozható hiányosságai ellenére is, minden bizonnyal jobban megközelítené az adott körben a bűnözés volumenének változását, mint önmagában az idevonatkozó elítéltek számának változása.

A második probléma az, hogy a kiszabott büntetések mennyiségi növekedésében nem csak a bűnözés tényleges növekedése, vagy csökkenése fejeződik ki, hanem jelentkeznek abban a különböző, a büntetés mértékét befolyásoló, ún. formális tényezők változásai is, mint a büntetéspolitikai elvek, a büntető joggyakorlat stb. időközbeni megváltozása; egy-egy időszakos közkegyelem érvényesítése stb. Ezeknek a formális tényezőknek statisztikai módszerekkel történő kiszűrése azonban gyakorlatilag már kevesebb eredménnyel jár.

F) Az elmúlt évtizedben az amerikai *Sellin* és *Wolfgang*,³² majd munkásságuk nyomdokain haladva a kanadai *Akman* és *Normandeau*³³ a bűnözési statisztikában eddig alkalmazott eljárások kritikája, valamint az utóbbi évtizedekben a pszichológiában, pontosabban a pszicho-fizikában kidolgozott méréselmélet alapján a bűnözés mérésére ún. pontozásos, vagy skálázási módszert javasolnak.

A bűnözés szintjének megállapítására, valamiféle bűnözési index kialakítására, tehát tulajdonképpen a bűnözés mérésére irányuló törekvések során a szakemberek már régen felismerték a bűncselekmények közötti minőségi különbségeket, amelyek elméletileg kizárják a bűncselekmények (a normaszegések vagy normaszegők) egyszerű összegezését, vagy legalábbis kétségesse teszik az így képzett mutatószámok értékét. Ez a felismerés vezetett oda, hogy homogénebb csoportokat képezve, végeredményben a bűnözés összetételét is figyelembe véve végezzenek összehasonlítást, s következtessenek a bűnözés nagyságára, dinamikus változására.

Az osztályozás azonban általában csak a jogi elemek, a büntetőtörvények törvényi tényállásai szerinti osztályozásra korlátozódott, ami természetesen sok vonatkozásban nélkülözhetetlen, de a bűnözés strukturális, dinamikus vizsgálatához általában is, továbbá a bűnözés mérése szempontjából is kevésnek bizonyul. Ugyanis csak a büntetőjog, a törvényi tényállások alapján képzett ka-

³¹ Vö.: *Kiss Albert—Manczel Jenő: A statisztika módszertana és alkalmazása a mezőgazdaságban, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1965., 137. old.*

³² *Thorsten Sellin—Marvin E. Wolfgang: Constructing an Index of Delinquency, Center of Criminological Research, University of Pennsylvania, Philadelphia 4, Pa., No. 19104, 1963., 16. old.; The Measurement of Delinquency, New York, John Willy and Sons., 1964., 423. old.*

³³ *Dogan D. Akman—André Normandeau: Replication of a Delinquency and Crime Index in French Canada, Canada Journal of Corrections, 1966., No. 8. 19. old.; A Manual for Constructing a Crime and Delinquency Index in Canada, Department of Criminology, University of Montreal, Montreal, 1966: Constructing a Crime and Delinquency Index, Criminal Law Quarterly (forthcoming in vol 7.) 1967.*

tegoriák — bármilyen részletesek is legyenek ezek — a mérés szempontjából továbbra is heterogén jellegűek, amennyiben egy-egy kategórián belül még mindig különböző súlyú cselekmények kapnak helyet — beleértve a befejezett cselekmény és a kísérlet együttes számbavételét is. Önmagában tehát csak a büntett típusonkénti minőségi osztályozás alapján nem lehet megnyugtató módon következtetni a bűnözés volumenére s dinamikus változására, minthogy a csoportosítás még nem mérés, csupán alapjául szolgálhat annak. Egy adott időszak bűnözési szintjének, illetve e volumen időbeli változásának egzaktabb meghatározása eleve feltételezi, hogy súlyosságuk szerint kvantifikálják a minőségileg különböző cselekményeket. A büntetteknek és elkövetőiknek tárgyi tulajdonságuk szerinti és a súlyuknak megfelelő osztályozás szükségességét már *Mayr* felismerte, illetve a morálistatisztika perspektivikus feladatául tűzte a bűncselekményeknek a társadalmi-erkölcsi (nem bírói!) megítélés alapján kialakított súlyosságuk szerinti osztályozás megoldását.³⁴

Természetesen önmagában a bűncselekményeknek súlyosságuk szerinti osztályozása sem egyenlő még az egzakt méréssel, mivel ezek ugyancsak minőségi kategóriák, és az egyes csoportokon belül is mutatkoznak eltérések, pl. a súlyosabb bűncselekmények között: legsúlyosabbak, nagyon súlyosak, súlyosabbak stb. A bűncselekményeknek a súlyossága, azaz a társadalomra veszélyesség foka szerinti osztályozása „szükségességét az utóbbi évek szovjet kriminálistisztikai irodalmában is többen hangsúlyozzák. A büntett súlyosságát meghatározó ismérvek problematikája azonban — mint *Karpec* írja — „fontossága ellenére sem megoldott mindezekig a büntető jogelméletben, a jogszabályokban és a gyakorlatban”.³⁵ Általában három kvalitatív csoportot: súlyos, kevésbé súlyos és kisebb súlyú bűncselekményeket különböztetnek meg.³⁶ E csoportosítást azonban csak a bűnözés szerkezeti elemzésénél kívánják felhasználni, s tartózkodnak a társadalomra veszélyesség fokának mennyiségi meghatározásától. Sőt *Osztroumov* 1962-ben kiadott bírói statisztikai tankönyvében a társadalomra veszélyességnek (pl. a büntetés súlyosságának) valamilyen „mértékegység” alapján kialakított átlagindexét a matematikai formalizmus tipikus példájának tekintti.³⁷ E kategorikus negatív állásponttal nem tudok egyetérteni, mivel a súlyosság szerinti csoportosítás minden esetre egy olyan csoportosítási megoldás lehet a hagyományos osztályozással szemben, illetve mellett, amely közelebb vihet — ha a gyakorlati megvalósítás egyelőre még számos nehézségbe is ütközik — a bűnözés totális méréséhez, egy átfogóbb bűnözési index megszerkesztéséhez.

A bűncselekmények súlyosságuk szerinti osztályozása korántsem problémamentes. Eltekintve attól, hogy bizonyos cselekmények, magatartások hivatalos (a büntető törvénykönyv szerinti, bírói) vagy társadalmi-erkölcsi megítélése akár lényegesen is változhat a történelem során, kiindulási alapul elfogadható az a tény, hogy egy viszonylagosan meghatározott korszakban, egy adott tár-

³⁴ *Georg v. Mayr*: Statistik und Gesellschaftslehre, Vol. 3., Moralstatistik mit Einschluss der Kriminalstatistik, Tübingen, 1917., 439. old.

³⁵ *I. I. Karpec*, i. m. id. helyen, 147. old.

³⁶ Vö.: *A. Sz. Sejápocsnyikov*: Szovjetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1965., 9. sz.; *Sz. Sz. Osztroumov*: Statisztikai módszerek a kriminológiában, Szovjetszkoe Goszudarsztvo i Pravo, 1967. 7. sz.; *N. Kuznyecova*: A bűnözés tanulmányozásáról, Szovjetszkaja Juszticsija, 1966., 18. sz.; *U. Babajev*: A büntettség elemzésének statisztikai módszerei, Szovjetszkaja Juszticsija, 1969. 17. sz.

³⁷ *Sz. Sz. Osztroumov*: Szovjet bírói statisztika, moszkvai egyetem kiadása, 1962., 150. old.

sadalmi rendszerben — feltéve, hogy lényegesebb politikai, gazdasági, jogi változás nem következik be — az egyes bűncselekmények megítélése relative állandónak tekinthető.

Egyik felmerülő kérdés, hogy milyen megítélés (értéktétele) alapján valószínűsíthető meg a bűncselekményeknek súlyosságuk szerinti besorolása? A hivatalos vagy a társadalmi megítélés alapján-e — amely általánosságban fedheti is egymást, de bizonyos cselekmények vonatkozásában el is térhet³⁸ — vagy a kétfajta értéktételeknek valamiféle átlaga alapján? A társadalmi-erkölcsi megítélés alapulvételénél ismét jelentkezhetnek eltérések az egyes társadalmi osztályok, rétegek véleménye között. Ezek azonban statisztikailag viszonylag könnyebben megoldható problémák.

Már sokkal nehezebb, talán legnehezebben megvalósítható, a mérés szempontjából viszont alapvető feladat a minőségileg (súlyosságuk szerint is) különböző cselekmények konkrét mennyiségi meghatározása. E probléma megoldására *Scott Blair* a „dimenzionális homogenitás elvét” javasolja, amikor is kísérletet tesz a különböző tulajdonságokkal rendelkező tárgyak egységes mérték szerinti kombinálására.³⁹

Ellenvetésképpen önkéntelenül felvetődik a kérdés — mint ahogy többen is jogosan feltették —, hogy egy adott bűncselekmény összemérhető-e más bűncselekménnyel. Pl. egy halált okozó súlyos testi sértés (ami önmagában, de még inkább a valóságos körülményektől elvonatkoztatva mennyiségileg nem értékelhető) hány garázdaságnak, hány kisebb súlyú testi sértésnek, hány forint értékű lopásnak felel meg? Természetesen még az azonos büntett-típusokon belül (pl. az emberöléseknél) is különböző fokozatok fordulhatnak elő, amelyeknek eltérők az objektív és szubjektív körülményeik.⁴⁰ *Robert K. Marton* „Contemporary Social Problems” c. szociológiai cikkének utószavában ugyanezt a témát érintve kérdezi: „Egyenlő-e egy emberölés 10 apró lopással? 100? 1000?” Álláspontja szerint „ezek össze nem mérhető dolgok és úgy érezhetjük, hogy ezek nagyságának, illetve súlyosságának összehasonlítása értelmetlen. Ez az érzés pedig csakis annak az általánosabban elismert ténynek az előjátéka, hogy a szociális problémákat illetően nem rendelkezünk meghatározott közös denominátorral, aminek következtében nincs alkalmas megoldás arra, hogy e különböző problémák (cselekmények) skáláit egymással összehasonlítsuk, még akkor sem, ha az összehasonlítást csak kétféle bűncselekményre korlátozzuk.”⁴¹

Kétségtelen, *Merton* állásfoglalása sok igazságot rejt magában, ilyen merrev megfogalmazásban, quasi elutasítással azonban eleve gátat vet minden további, a probléma megoldására irányuló törekvésnek. Ha ugyanis konzekvenssek vagyunk, ez álláspont alapján a bűnözés volumenének megállapítására semmiféle mutatószámot nem képezhetünk, mivel végeredményben csak a legjellemzőbb tulajdonságokat is figyelembevéve minőségileg nincs (s így mennyiségileg sem lehet) két egyforma bűncselekmény. Az ilyen merrev felfogással szemben — amelyet *Merton* korántsem egyedül képvisel⁴² —, jogosan vethető fel egy

³⁸ Kíváncsú lenne hazai viszonylatban is egy erre irányuló összehasonlító felmérést végezni. Erre az igényre igazságügyi, ügyészszégi szerveink vezetői is már több fórumon utaltak.

³⁹ *G. W. Scott, Blair: Measurements of Mind and Matter*, New York, 1956. 87. old.

⁴⁰ *I. I. Karpec: Individualizacia nakazanja*, Moszkva, 1961., 13. és köv. old.

⁴¹ Idézve: *Sellin—Wolfgang: The Measurement of Delinquency*, 337. old.

⁴² Vö. Sz. Sz. *Osztroumov* i. m. uo.

alapvető gyakorlati kérdés. Amennyiben tagadjuk, hogy a minőségileg különböző bűncselekmények súlyosságuk szerint összehasonlíthatók, azaz nem fejezhetők ki mennyiségekben, mi alapján határozza meg a jogalkotó az egyes törvényi tényállások szankcióinak intervallumait, illetve mi alapján szab ki a büntetőbíró különböző nagyságú büntetéseket? Pl. egyik esetben 15 évet, másikban 8 évet, harmadikban 6 hónapot stb. Nyilvánvaló, hogy a büntetéskiszabás sem más, mint a minőségileg különböző cselekmények metrikus meghatározása, amit kifejezően szimbolizál „Iustitia mérlege” is. Az viszont már más kérdés, hogy egy adott időszakban is a büntetéskiszabás, a bírói — tehát a hivatalos — megítélés, mint nagyságrendi értékítélet, mennyiben tükrözi az adott társadalmi-erkölcsi megítéléseket, amit egyébként érdemes volna külön is tanulmányozni.

Más oldalról a minőségi tulajdonságoknak mennyiségi kifejezése régóta ismert a statisztikában. Erről van szó pl. alternatív ismérvek esetében, amikor az egyik tulajdonságot 0-val, a másikat 1-essel jelölik (mérik). E probléma általános kifejtésével pedig a dichotomikus osztályozásban a „minősítéses jellemzők” statisztikájában nyer megoldást, miszerint az egyes tárgyakban, eseményekben a különböző tulajdonságok megléte vagy hiánya alapján a többszörösen heterogén variánsok számtalan sora képezhető.⁴³

Feltételezve, hogy a vizsgálandó dolgok, cselekmények önmagukban minőségbeli komplexitásuk miatt kevésbé is mérhetők — bár ilyen jellegű mérésnek tekinthető a büntetéskiszabás is — a dolgok adott tulajdonságai homogenitásuk következtében már inkább alapul szolgálhatnak az összehasonlításra, azaz a mérésre megfelelő skálarendszer kialakításával, illetve megfelelő értékeknek az egyes tulajdonságok, minőségi fokozatok mellé rendelésével. Az ilyen jellegű tevékenység természetesen csak igen nagy körülményekkel végezhető, mert fennáll az a veszély, hogy a jelenség minőségi fokai közötti arány nem vág egybe azokkal a viszonylagos értékekkel, arányszámokkal, amelyeket mellé rendelnek.

Az egymással össze nem férő nagyságrendek összehasonlítására *Blair* az alábbi egymást ki nem záró, illetve egymástól szigorúan el nem különülő lehetséges megoldásokat javasolja.⁴⁴ 1. Találni kell egy egyetemes (általános) („universal”) vagy eszmei („ideal”) jelenséget, amely összeköti a nagyságrendeket, vagy meg kell határozni egyikük skálázását úgy, hogy az egy egyetemes kapcsolatot létesítsen, s a továbbiakban a dimenzionális konstans numerusnak tekinthető. 2. A nagyságrendeket egy kiválasztott nagyságrend arányszámaként kell kifejezni ugyanabban a dimenzióban. 3. Közös osztályt kell találni, amelybe mindkét nagyságrend beletartozik. 4. Egy közös tárgy nagyságrendjeihez megfelelő értékeket kell rendelni.

Bűnözési index szerkesztése érdekében *Mayr*-tól kezdve többen próbálkoztak több-kevesebb sikerrel a bűncselekmények súlyosságuk szerinti skálázásával.⁴⁵ Legtökéletesebb ezek közül a *Sellin—Wolfgang*-féle megoldás, amelyet újszerűsége, s talán kevésbé ismert volta miatt is kíváncsú legalább vázlatosan ismertetni.

Kísérletüknek legfőbb célja egy olyan bűnözési index kialakítása, amely visszatükrözi a különböző büntetőjogi normaszegések viszonylagos súlyosságát,

⁴³ A dichotomikus eljárás alapjait L: *Yule—Kendell* „Bevezetés a statisztika elméletébe” c. munkában, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp., 1964. 1—3. fejezet.

⁴⁴ *Blair*: i. m. 115. old.

⁴⁵ Ezek vázlatos ismertetését l.: *Sellin—Wolfgang* i. m. 20. fejezetében.

beleértve a büntetőjogi (bírói) minősítéstől független közösségi értékítéllettel ki-fejezett kvantifikálható minőségi összetevőket.

Ezt a célt — a különböző bűncselekmények eltérő súlyosságát kifejező — pontértékekben meghatározott nagyságrendi skála megszerkesztésével kívánták elérni, amely lehetőséget ad a pontértékek összegezésével a bűnözés terjedel-mének (szintjének) és dinamikus változásának objektívebb, realisabb meghatá-rozására. Ennek a megoldásnak a nyilvánvaló és helyes alap gondolata az, hogy míg a hagyományos mértékegységek (pl. a büntettek) alapján képzett bűnözési sokaságok a már említett hiányosságaik miatt nem fejezik ki a bűnözés össze-tételében statikusan is meglevő, s időközben bekövetkező minőségi, súlyossági változásokat, addig a valóságos bűncselekményekre épülő, de bizonyos értelemben absztrahált, s pontértékekben kifejezett, s ilyen értelemben egynemű, kö-zös nevezőre hozott bűncselekmények összessége, illetve az így képzett index visszatükrözi azokat.

A bűnözés súlyossági skálán alapuló számbavételének mértékegysége tehát tulajdonképpen egy elvonatkoztatott pontegység, amelynek nem az abszolút, hanem a bűncselekmény súlyosságától függő relatív nagyságán, arányszámán van a hangsúly. Éppen ezért e módszer alkalmassága, eredményessége alapve-tően függ attól, hogy mennyiben sikerül egy olyan értékrendi skálát kialakíta-ni, amely a különböző bűncselekmények eltérő súlyosságát hiven kifejezi.

A kutatás folyamán használt módszereket és technikát a pszichofizika te-rületéről kölcsönözték, különösen S. S. Stevens és R. D. Luce munkásságából.⁴⁶

A Stevens-féle nagyságrendi törvény azt állítja, hogy egyenlő stimulációs rációk (proporcionális hányadok) egyenlő perceptuális rációkat (pszichikailag felfogott nagyságrendeket) eredményeznek, és a stimulus és a percepció egy energetikus funkcióban kapcsolódnak össze; ha a stimulus egy bizonyos há-nyadrésszel (ráció) növekszik, a stimulus percepciója ugyancsak egy meghatá-rozott hányadrésszel növekszik, azaz függvényyszerű kapcsolattal fejezhető ki.

Ahhoz, hogy a pontozó-becslők pontértékekkel jelezzék egy jogsértési szé-ria viszonylagos súlyosságát, előbb meg kell nekik adni a stimulusok sorát, azaz a jogsértő cselekmények súlyosságát kifejező elemeket. A viszonylagos sú-lyosságra vonatkozó becslésük tehát azonos a stimulusok nagyságrendjének ál-taluk való értelmezésével (percepciójával). A becslésen alapuló nagyságrendi értékek, pontozási sorok így egy arányossági skálát eredményeznek.

A Sellin—Wolfgang-féle kísérleti kutatás tárgyát Philadelphiában a letar-tóztatott fiatalok által elkövetett rendőrségi jelentésekben foglalt, csakis személyek ellen irányuló testi sértést és vagyoni kárt előidéző büntettek ké-pezték. A vizsgálat köréből kizárták egyrészt a bűnrészességet és bünszövetke-zetben elkövetett bűncselekményeket, másrészt azokat, amelyeknek felfedése nagymértékben függ a rendőrség aktivitásától, végül a büntetendő kísérlete-ket, amelyek nem okoznak tényleges kárt.

A bűnözési index megalkotása céljából 100%-os mintavétel alapján 1313 bűncselekményt vettek figyelembe, amely 2094 elkövetőt érintett. Az első lé-pésben a bűncselekményeket két tulajdonság szerint osztályozták: a testi sértés fennforgásának vagy hiányának, illetve az okozott vagyoni károk előfordulá-sának vagy hiányának megfelelően. Majd ezeket az osztályokat további cso-portokra osztották exkluzív kategóriák kialakítása céljából, figyelembevéve olyan súlyossági elemeket, mint az okozott sérelem, a vagyoni kár nagysága, a

⁴⁶ A módszer részletes kifejtését Sellin—Wolfgang i. m. 15. fejezete tárgyalja.

megfélemlítés fennforgása, a megfélemlítés eszköze, s a cselekmény egyéb súlyosbító körülményei. Az így kialakított variánsoknak megfelelően 141 bűncselekményt írtak le, illetve foglaltak össze minőségi kategóriákba, amely alapul szolgált a cselekmények viszonylagos súlyosságának megállapításához. Ez utóbbi tevékenységet, tehát a pontértékek szerinti besorolást mintegy 800 — egyetemi hallgatókból, rendőrtisztokból, s fiatalokból álló, ugyancsak reprezentatív módon kiválasztott — személy, ún. pontozó-becslő végezte egyéni értéktételének megfelelően.

Végeredményben az egyes bűncselekmények relatív súlyosságának eltérő pontértékekben való megítélése a pontozó-becslőktől függött, amit a vizsgálat alkalmazói úgy tekintettek, mint egy társadalmi értéktételt. Egyébként a tesztelési eljárás egyik, adatokkal leginkább alátámasztott eredményének éppen azt tartják, hogy a pontozó-becslők egyes csoportjai között nem mutatkozott lényeges eltérés a nagyságrendi skálát illetően. Ebből arra következtettek, hogy „... egy meggyőző erejű egységes társadalmi felfogás van kialakulóban arra vonatkozólag, hogy mi a súlyos és kevésbé súlyos cselekmény, amely egy minőségbeli egyetértésbe csap át azzal, hogy kifejezi ezeknek a bűncselekményeknek számszerűen felbecsült súlyossági fokát”.⁴⁷

Majd az összegyűjtött nagyságrendi pontértékeket grafikusan regressziós görbék segítségével egyeztetették, értékelték, illetve egyszerűbb nagyságrendi arányszámokra redukálták, s táblázatba foglalták az egyes tényállási elemek pontértékeit.

A rendszer konkrét alkalmazását az alábbi példa illusztrálja.⁴⁸ „Egy útonálló kényszeríti a férjet és feleségét, hogy kiszálljanak kocsijukból. A férjet lelövi, puskatussal leüti s kirabolja a feleséget (aki kórházba kerül). A tettes az autóval (2000 \$) elmenekül, miután 100 dollárt elvett a férjtől. A férj a lövés következtében meghalt.”

A cselekmény pontértéke a következőképpen alakul: A férjet megölték = 26 pont; a feleséget kirabolták = 10 pont; puskával való fenyegetés = 2 pont; kórházi ápolást igénylő testi sértés = 7 pont; a teljes vagyoni kár (autó + készpénz = 2100 \$) = 4 pont. A bűnözési index szempontjából tehát ez a bűncselekmény összesen 51 pontot jelent az alkalmazott nagyságrendi skála alapján.

A *Sellin-Wolfgang*-féle kísérletet eddig is több oldalról kritizálták, különösen az index-képzésnél alkalmazott statisztikai-technikai értékelő eljárásait, amelyeknek tárgyalását ez alkalommal nem tartom szükségesnek. Ehelyett itt is csupán annak taglalására szorítkozom, hogy alkalmas lehet-e a bűnözés mérésére a pontozásos rendszer, illetve milyen kifogások emelhetők ebből a szempontból a *Sellin-Wolfgang*-féle megoldással szemben.

Mindenekelőtt leszögezhető, hogy a pontozásos rendszer alapján nem alapítható meg adott időszak bűnözésének abszolút nagysága. Ugyanis a bűnözés egészét kifejező pontértékek összessége attól függően is eltérő lehet, hogy milyen nagyságrendi értékeket rendelnek az egyes cselekményekhez, pontosabban az egyes tényállási elemekhez. Figyelembevéve azonban azt, hogy a bűnözés mérésének közvetlen célja elsődlegesen a dinamikus és területi összehasonlítás, ebből a szempontból a viszonylagos nagyságrendek tökéletesen kielégítő alapul szolgálhatnak. Az ilyen rendszerű méréseknél azonban két alapvető és meglehetősen problematikus követelményt kell szem előtt tartani. Egyrészt a

⁴⁷ Ua. i. m. 68. old.

⁴⁸ Ua. i. m. 406. és köv. o.

mérés során valamennyi, a súlyosság szempontjából fontos elemet figyelembe kellene venni; másrészt, hogy ezekhez a súlyossági elemekhez rendelt számértékeknek arányosoknak kell lenniök.

A pontozásos rendszer természetesen nemcsak a súlyosabb bűncselekményekre, s nemcsak a fiatalokúakra vonatkozatható, de kiterjeszthető például az ismertté vált bűnözés egészére, vagy a különböző — eljárási periódus, strukturális, s egyéb — szempontból körülhatárolt egyes bűnözési csoportokra. Az alapvető kérdés minden esetben az, hogy elegendő-e a figyelmet csak a bűncselekmények tárgyi oldalára koncentrálni, s figyelmen kívül hagyhatók-e az elkövetők, s az elkövetők oldalán jelentkező súlyossági elemek, minthogy megelőzte ez utóbbiakat *Sellin—Wolfgang* is.

A bűnözésnek, mint társadalmi tömegjelenségnek és a bűncselekménynek korábbi megfogalmazásából nyilvánvalóan következik mind az objektív, mind pedig a szubjektív oldalon jelentkező súlyossági elemek figyelembevételének szükségessége, mint ahogyan együttesen veszik figyelembe azokat a bírói megítélésnél is. A bűncselekmény súlyosságának, azaz társadalomra veszélyességének fokát nemcsak az okozott sérelem határozza meg, de meghatározzák azt az elkövető indítékai, motívumai, elmeállapota, s magatartásának enyhítő vagy súlyosbító körülményei is. Sőt, ez utóbbiak a súlyosság szempontjából talán fontosabb elemek az előbbieknél — jóllehet a két oldalt, mint már korábban kifejtettem, legalábbis elméletileg nem szabad ketté választani.

Gyakorlatilag azonban a megvalósítás nehézségei miatt e téren is engedni kell az elméletileg felállítható igényekből.

Először is, míg a tárgyi oldalon jelentkező elemek, körülmények, az okozott sérelmek objektív kategóriák, variánsaik egyértelműbbek, skálázhatók, s így metrikus kifejezésük viszonylag kisebb ellenállásba ütközik, addig az elkövető oldalán jelentkező szubjektív elemek, amelyek nem minden esetben rendelkeznek ezekkel a tulajdonságokkal, az említett módszerrel számszerűen már kevésbé vagy egyáltalán nem mérhetők.

Másodszor, ismeretlen tettes esetében az elkövető részéről jelentkező súlyossági elemek számbavételére nem kerülhet sor.

Végül, ezeknek az elemeknek pontos leírása még az elkövető kilétének ismeretében, vagy az ítélettel lezárt ügyekben sem lehet — legalábbis jelenleg — tökéletes. Következésképpen e praktikus szempontok miatt le kell mondani a szubjektív elemek ily módon történő méréséről.

A bűncselekmények nagyságrendjeinek arányosságát illetően pedig az a tisztázandó kérdés, hogy metrikusan kifejezhetők-e híven — vagy legalább jó megközelítéssel — s ha igen, mi módon a bűncselekmények közötti súlyossági arányok? Ide vonatkozó, fentebb már kifejtett álláspontom szerint a bűnözés volumenének számszerű mérése reális lehetőség, amiből viszont elméletileg szükségszerűen következik, hogy — a konkrét gyakorlati megoldástól függő kisebb-nagyobb megközelítéssel — a bűncselekmények közötti relatív arányosság is kifejezhető.

Kézenfekvő azonban, hogy ennek megoldása szorosan kapcsolódik a súlyosságot kifejező, s mérhető tulajdonságok kérdéséhez, mivel a relatív arányosság kialakítása, az arányosítás eredményessége mindenekelőtt függ a súlyossági elemek sikeres meghatározásától és értékelhetőségétől. Amennyiben a bűnözés összehasonlításnál, mérésénél nem veszik figyelembe az összes (objektív és szubjektív) súlyossági elemet, hanem azoknak csak egy részét, akkor a mérés sem terjedhet ki a bűnözés egészére, hanem csak egy olyan körülhatárolt részére,

amelyen belül a bűncselekmények ebből a szempontból egyműeknek tekintethetők. Más szóval az arányossági értékelés (összehasonlítás) csak olyan cselekményekre terjedhet ki, amelyek rendelkezhetnek az adott esetben figyelembe vett súlyossági elemekkel. Ha például a súlyosság mérésénél a bűnösség fokától — mint szubjektív elemről — eltekintenek, a szándékos — és gondatlan bűntettek nem szerepelhetnek egy csoportban. Ilyen esetben ki kell rekeszteni az összehasonlításból azokat a cselekményeket, amelyek a figyelembe vett súlyossági elemek szempontjából nem értékelhetők, vagy egyébként értékelhetők, de adott esetben mellőzött súlyossági elemeket is tartalmaznak.

A nagyságrendi arányszám kialakítása — mint már utaltam rá — abból a szempontból is többféle módon történhet, hogy milyen (kiknek, vagy miknek) értékítéletet veszünk alapul. A *Sellin—Wolfgang*-féle, s az e módszert csaknem teljes egészében követő kanadai felmérés a bűnözés súlyosságának megítélését társadalmi értékelés útján kívánta megoldani. A pontozó-becslőknek az ilyen kiválasztása azonban joggal kifogásolható. A rendőrtisztek, bírák, egyetemi (feltehetően jog-) hallgatókból álló pontozó-becslők a tesztelési feladat szempontjából viszonylag homogén összetételű társadalmi réteget képviselnek (lényegében szakemberek), s így a bűncselekmények és a bűnözés súlyosságának megítélésére vonatkozó értékítéletük már csak ezért sem tekinthető adekvátnak a közösségi, társadalmi-erkölcsi értékeléssel. Talán a pontozó-becslők összetétele is közrejátszott abban, hogy a bűncselekmények pontozása, azaz a súlyosság szerinti megítélése a szóban forgó kísérletnél nem mutatott lényegesebb eltérést az egyes pontozó csoportok között. Bár ezt sem lehet olyan egyértelműen állítani, mivel idézett munka függelékének E₂—E₄ táblázat adataiból azonos vélemény legfeljebb csak arra vonatkozóan olvasható ki, hogy általában mit tekintenek súlyosabb és kevésbé súlyosabb cselekménynek. Így pl. a gyilkosságot súlyosabbnak minősítették a rablásnál, ez utóbbit a szándékos testi sértésnél s annál enyhébbnek a betörést, útonállást stb. Véleményeltérés mutatkozik azonban már az egyes pontozó csoportoknál a különböző súlyosságú cselekmények nagyságrendjeinek viszonylagos (egymáshoz viszonyított) értékelésében. Pl. a tekintetben, hogy egyesek mennyiben tartják súlyosabbnak a gyilkosságot, mint a rablást.

A bűncselekmények súlyossági foka tekintetében méginkább az egységes értékelés hiányáról tanúskodik a BBC angol rádió által a bűnözésre vonatkozó 1960-ban végzett Angliára és Walesre kiterjedő közvélemény kutatása.⁴⁹ A középosztályból és a munkásosztályból reprezentatív kiválasztott 907 személy véleménye jelentősen megoszlik a legsúlyosabb bűncselekmények megítélésében. Különösen lényeges eltérés mutatkozik a két társadalmi osztály értékítélete között. Míg pl. a munkásosztály a nemi erőszakot és a gyermekekkel szembeni kegyetlenkedést sokkal súlyosabbnak tekinti, mint a gyilkosságot, addig a középosztály a nyereségvágyból elkövetett gyilkosságot tartja legsúlyosabbnak. Jelentős véleménykülönbségek mutatkoznak azonban az egyes osztálycsoportokon — különösen a középosztályon — belül is.

A bűncselekmények társadalmi-erkölcsi értékelésével kapcsolatban — melőzve a részletkérdéseket — egy esetleges hazai felméréshez a következő tanulságok szűrhetők le:

A társadalom összetételét jól reprezentáló pontozó-becslő csoportok értékítéletére kell támaszkodni.

⁴⁹ Vö.: G. N. G. Rose: A bűnözés mérésének kérdéséhez, *The British Journal of Criminology*, VI. köt., London, 1966.

A bűncselekmények nagyságrendjeinek értékelésénél különös gondot kell fordítani mind a csoportok közötti, mind pedig a csoportokon belüli véleményeltérések szóródására, és általában a reprezentatív módszerből adódó hibák meghatározására.

A kapott eredmények (a pontozó-becslők táblázatba foglalt nagyságrendi értékítéletei) csak abban az esetben alkalmazhatók a bűnözés mérésére, ha — elfogadható tűrési szinten belül — egységes vélemény alakul ki nemcsak általában a bűnözés súlyossága, de az eltérő súlyosságú cselekmények nagyságrendi besorolása tekintetében is.

Összegezőképpen megállapítható, hogy a *Sellin—Wolfgang*-féle pontozásos módszer lényeges előrelépést jelent a bűnözés mérése terén, amennyiben az összehasonlítást egzakt alapokra helyezi. Számszerűen fejezi ki a bűncselekmények súlyosságának objektív elemeit, s azzal, hogy minden normaszegést külön-külön értékel, megoldódnak az „egység-többség” számbavételének problémái.

Ugyanakkor nem lehet szem előtt téveszteni azt sem, hogy a módszer alapján a legkörülmekintőbb kivitelezés esetén sem képezhető — legalábbis jelenleg — a bűnözés egészére kiterjedő totális index a következők miatt:

Az egyes bűncselekmények értékeléséhez nem vehető figyelembe valamenynyí súlyossági elem, ami csökkenti a reális nagyságrend kialakításának lehetőségét.

Kevés számú súlyossági elem figyelembevétele esetén — szem előtt tartva a homogenitás követelményét — szükségképpen kimarad a bűnözés egy része a vizsgálat köréből.

Ha valamennyi súlyossági elemet figyelembe is lehetne venni, akkor sem képezhető annyi variáns a pontozás, a nagyságrendi értékelés céljára, mint amennyi egyneműnek tekinthető variációs csoportot produkál a valóság.

Végeredményben ez a módszer bonyolultsága miatt sem alkalmazható jelenlegi feldolgozási technikánk mellett a bűnözés folyamatos és teljes körű mérésére.

Itt kívánok még visszatérni az előző E) pontban jelzett kérdésre, hogy ti. a pontozásos rendszerhez hasonló általános mérceként felhasználható-e a bűncselekmények autentikus megítélése? Ezen belül is — a technikai részletkérdésektől eltekintve — elméletileg alapvetően két változat lehetséges. Az egyik az egyes törvényi tényállásokhoz fűzött kiszabható büntetési tételek átlaga; a másik a konkrét bírói ítéletek alapján képzett súlyozott átlagos mértékegység. Könnyű belátni, hogy az első megoldás esik legtávolabb a bűnözés valóságos tükrözésétől, mivel a törvényi tényállások büntetési tételei viszonylag tág intervallumaival csupán mintegy potenciális lehetőséget nyújtanak a súlyosság értékelésére. Ezt igazolja az a tény is, hogy hazai viszonylatban a bíróság által kiszabott átlagos büntetések lényegesen alacsonyabbak a törvény szerint kiszabható középtértéknél, amit *Vavró* a legnagyobb arányú büntettek adatai alapján számszerűen is dokumentál.⁵⁰ A két szankciórendszer eltérőségéből azonban korántsem azt a következtetést lehet levonni, hogy: vagy a törvény kiszabható büntetési tételei nem alkalmazkodnak az élet realitásához, vagy a bírói gyakorlat nem igazodik a törvény szelleméhez, mivel a bűncselekmények, — valamint az objektív és szubjektív oldalon jelentkező tényezők, motívumok, indítékok részletesebb ismerete hiányában egyértelműen ezt nem is állíthatjuk. Sokkal inkább feltételezhető az, hogy a bírói büntetéskiszabások mértékei job-

⁵⁰ Vö.: *Vavró I.*: A törvényi és bírói rendszer eltérései, Belügyi Szemle, 1970., 9. sz.

ban kifejezik az egyes bűncselekmények közötti súlyosságot, társadalomra veszélyességét, mert valamennyi bűncselekmény-típuson belül nagyobb arányt képviselnek a kisebb súlyú cselekmények, tekintettel az objektív és szubjektív oldalon felmerülő jellemzőkre.

Elméletileg, első megközelítésben úgy tűnik, hogy a bűncselekmények súlyosságát kifejező általános mérce kialakítására alapul szolgálhatnak a minőségileg körülhatárolt bűncselekménytípusok konkrét bírói ítéleteiből — teljes körűen vagy reprezentatív módon — képzett átlagai. Ezeket az átlagos ítéleteket, amelyeket „büntetékiszabási valószínűségnek” is nevezhetnénk, a gazdaságstatisztikából ismert változatlan árhoz hasonlóan több éven keresztül általános mérceként alkalmazhatnánk a bűnözés mérésére a büntető eljárás bármely szakaszában. A büntetékiszabási valószínűség ugyanis rendelkezik azzal az előnnyel a társadalmi értékitéleten alapuló pontozási rendszerrel szemben, hogy az összes (objektív, szubjektív) súlyossági elemet tartalmazza, mivel az ítéletek mindezen tényezők figyelembevételével, mérlegelésével születnek.

A büntetékiszabási valószínűség gyakorlati meghatározása és alkalmazása azonban már számos nehézségbe ütközik a bűncselekmények és az ítéletek heterogén jellegéből következően.

Először is a büntetékiszabási valószínűség nem az egész ismertté vált bűnözésre vonatkozik, hanem csak azokra a bűncselekményekre, amelyeket a bíróság bírál el. Ez pedig, mint ismeretes, általában csak mintegy felét képviseli a tudomásra jutott büntetteknek. Mégpedig — eltekintve a rejtett bűnözés különböző eseteitől, amelyek feltehetően kevésbé befolyásolnák az egyes bűncselekménytípusok átlagos büntetési tételét — főleg a kisebb súlyú cselekmények nem kerülnek bírói megítélés alá (mint például a fegyelmi hatósághoz, társadalmi bírósághoz való áttételek, figyelmeztetések stb. eseteiben). Figyelembe véve továbbá, hogy a különböző bűncselekménytípusoknak a bíróság előtt elbírált arányai — éppen súlyosságuk miatt — igen eltérőek, az átlagos bírói ítéletek eleve nem tükrözhetik a bűnözés egészén belül a bűncselekmények egymás közötti (relatív) súlyossági arányait.

Másodszor azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az ítéletek — jóllehet az elkövetett bűncselekmény miatt — az elkövetőkre, tehát személyekre, s nem a büntettekre vonatkoznak.

Harmadszor — feltéve, hogy az előbbi problémák megfelelő korrekciókkal esetleg megoldhatók — számolni kell az ítéletek heterogenitásával is. Azzal ugyanis, hogy a legtöbb büntett típusnál váltakozva fordulhat elő szabadságvesztés, pénzbüntetés, javító-nevelő munka stb. — a mellékbüntetéseket nem is említve —, amelyeket ebben a vonatkozásban már valóban nem lehet közös nevezőre hozni.

Mindezek figyelembevételével leszögezhető, hogy a büntetékiszabási valószínűség mennyiségi meghatározhatatlansága miatt gyakorlatilag a bűnözés mérésénél nem töltheti be az általános mérce szerepét.

A BÜNÖZÉS MÉRÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI ÉS PROBLÉMÁI A BÜNTETŐ ELJÁRÁS EGYES SZAKASZAIBAN

1. Az időbeliség jellege a bűnözés megfigyelésénél

Mint korábban utaltam rá: egy adott statisztikai sokaságot (s így a bűnözés sokaságát is) nem elegendő csak fogalmilag, tartalmilag definiálni, de időbelileg is el kell határolni. Statisztikai sokaságot ugyanis csak egy adott ún. kritikus időpontra vagy időszakra vonatkoztatott közös ismérvekkel rendelkező egységek alkothatnak. Az időbeli elhatárolás is lényegében a homogenitás célját szolgálja és a dinamikus összehasonlítás egyik alapvető követelménye, hogy csak azonos jellegű időpontok, illetve azonos tartamú időszakok adatai hasonlíthatók össze. Ebben az értelemben volt szó az előző fejezetekben az egy adott időszakban elkövetett bűncselekmények összességéről. A bűnözés statisztikai megfigyelésénél azonban az időbeliség problematikája is összetettebben jelentkezik.

Figyelembevéve, hogy egyrészt a bűnözés korábban már érintett jellegéből következően a bűncselekmények felderítése, bizonyítása, megítélése viszonylag hosszabb időszakot igényel, amely során több bűnüldöző hatóság vesz részt; másrészt az előzőkből is következően a bűnözés számbavétele is csak a büntető eljárás valamely szakaszához kapcsolódhat, szükségszerűen vetődik fel az időbeliség olyan vonatkozásban is, hogy a büntető eljárás mely szakában történjék a számbavétel. Ebben az esetben azonban már nem az általános értelmezésű időbeliség problematikájával állunk szemben, mivel nem a vizsgálni kívánt jelenség, a bűnelkövetés időbeli elhatárolásáról van szó, hanem arról, hogy a bűnözés jelenségét, függetlenül elkövetési idejétől, valamely bűnüldöző (eljárási) tevékenység során — de ekkor már általában mint az eljárás tárgyát — vesszük számba. Mindebből pedig következik, hogy egyrészt a vizsgált jelenség, a bűnözés időbelisége és az eljárási tevékenységhez kapcsolódó számbavétel időbelisége kettévál, másrészt egyben ez azt is jelenti, hogy a számbavétel időbeli meghatározása (elhatárolása) tulajdonképpen a statisztikai sokaság fogalmi, tartalmi jegyeként fogható fel.

A bűnözés egy adott időszakban mért terjedelme, azaz a bűnözés sokasága tehát nemcsak attól függően lehet eltérő, hogy milyen megfigyelési, illetve mértekegység alapján történik annak meghatározása, de mind a bűnözés számszerű terjedelme, mind pedig struktúrája nagy mértékben függ attól is, hogy a bűnüldöző tevékenység melyik fázisára vonatkoztatva, azaz a büntető eljárás mely szakában történik a bűnözés számbavétele. Ugyanis a büntető eljárás főbb elkülöníthető állomásain — mint a nyomozások elrendelése, a nyomozások befejezése, a vádemelések, a jogerős bírói ítéletek — képzett sokaságok egymással össze nem hasonlítható, különmemű tömegek, amelyek sem számszerűen,

sem összetételükben nem egy-ugyanazon egységeket tartalmazzák. Ennek az eltérésnek az alapja pedig az, hogy a bűnüldöző és bírói hatóságok beszámolási időszakbeli adatai nem egy adott év tényleges bűnözési adatait nyújtják, hanem tevékenységükhöz kapcsolódóan a beszámolási évben tudomásukra jutott büntettek, elkövetők számát, pontosabban az adott időszakban elrendelt nyomozások, befejezett nyomozások, vádemelések, vagy pedig elítéltek számát. Hoóz István is — más vonatkozásban ugyan — utal erre, miszerint a bűnügyi statisztikai adatok „az igazságszolgáltatási eljárás keretében működő szervek tevékenységét jellemzik, és ezen a téren teljeskörűek”.¹

Egyébként a büntető eljárás egyes szakaszaiban mért bűnözés terjedelme akkor is eltérő lenne, ha a bűnelkövetés ideje szerint történné a számbavétel; ti. az időbeli eltolódás miatt. Az előbbiekből pedig következik, hogy — különösen a differenciált felelősségrevonási rendszer fokozottabb érvényesítésével mindinkább csökken a büntető eljárás befejezése felé haladva az eljárás egyes szakaszaiban egy adott évre vonatkozó bűnözés mérhető volumene. Emellett azt is figyelembe kell venni, hogy a bűncselekmény elkövetési ideje és a különböző eljárási szakok közötti növekvő időbeli eltolódásból adódóan az eljárás későbbi szakaszaiban a beszámolási időszakban mért bűnözés volumenében mind nagyobb hányadot képviselnek a korábbi időszakok bűnözésének adatai. Végeredményben tehát a büntető eljárás különböző szakaszaiban mért bűnözés volumene nem egy-ugyanazon időszak bűnözését tükrözi.

A büntető eljárás egyes szakaszaiban számbavehető bűnözés terjedelme azonban nemcsak amiatt tér el egymástól, mert különböző időszakok bűnözésére vonatkozik, hanem alapvetően azért, mert az egymásra következő eljárási szakaszokban a bűnüldözés különböző funkciói valósulnak meg, amelyeknek során szükségszerűen csökken a megfigyelhető bűnözés terjedelme, még ha egy adott időszakban elkövetett bűnözésből indulunk is ki.

A bűnözés megítélésének, illetve a bűnözés statisztikai mérésének egyik alapvető problémája, hogy elhatároltan számba lehet-e venni az egy adott népességben belül, meghatározott időszakban (egy évben) elkövetett bűncselekmények összességét? E kérdés megközelítéséhez kiindulásképpen alapul vehető a bűnözésnek a múlt század végi olasz kriminálstatisztikusok — s elsősorban Ferri által felállított alábbi hármas — jóllehet formális — felosztását:²

1. valóságos bűnözés (criminalita reale);
2. a bűnüldöző szervek tudomására jutott, ismertté vált vagy látható bűnözés (criminalita apparente);
3. (a bíróság által) elbírált bűnözés (criminalita legale).

2. A valóságos bűnözés értékelhetősége, a latens bűnözés problematikája

A) A latens bűnözés fogalma, okai, típusai

A valóságos bűnözés magában foglalja az egy adott területen és időben ténylegesen elkövetett bűncselekmények összességét, ideértve a büntetőjogi normaszegéseket, illetve a normaszegőket. Ismeretes azonban, hogy nem mindegyik ténylegesen elkövetett büntett, illetve elkövető kiléte kerül a bűnüldöző

¹ Hoóz I.: A hivatalos bűnügyi statisztika adatai felhasználásának néhány problémája, Jogtudományi Közlöny, 1964., 1. sz., 35. old.

² E. Ferry: Bűnügyi szociológia I. kötet, 1910.

szervek tudomására, s így nem kerülhet sor a bűnzés teljes egészének statisztikai számbavételére sem. Így pl. a nyomozó szervek tudomására jutott bűnözés, amely időben, s ebből következően mind volumenben, mind összetételben legközelebb áll a valóságos bűnözéshez, bármi módon képzett sokasága is a valóságos bűnözésnek, a tényleges bűncselekmények sokaságának csak egy részét képviseli, míg egy meghatározhatatlan része, az ún. latens bűnözés rejtve marad a bűnüldöző hatóságok előtt. (A rejtve maradt bűncselekmények szokásos elnevezése még: vakszám, sötétszám.) Emiatt, a statisztikai tevékenységnek már a kezdetén, a számbavételnél jelentkező hibaforrás miatt is sokan kétségbe vonják a bűnözési statisztika felhasználhatóságát, értékelhetőségét is, ami méginkább szűkséggé teszi e probléma részletesebb tárgyalását.

A latens bűnözést, annak mennyiségi volumenét és struktúráját számos tényező, esetleg tényezőkomplexum idézheti elő és befolyásolhatja, amelyek közül általánosságban négy fő hibaforrás-csoportot megkülönböztetve, a következőket lehet kiemelni.³

a) A bűnözés olyan társadalmi tömegjelenség, amelynek *elkövetői*, a felelősségrevonás elkerülése érdekében általában *nagy gondot fordítanak* arra, hogy a *büntett*, vagy legalábbis a *büntett elkövetőjének kiléte titokban maradjon*. Gyakran az elkövetők tettük leleplezésére igyekeznek félrevezető látszatot teremteni (pl., hogy az emberölés balesetnek vagy öngyilkosságnak tűnjék).

b) A bűncselekmények rejtve maradásában jelentős szerepet játszik a *sértettek — érdekeiken alapuló — magatartása*. Esetenként ugyanis maguk a sértettek sem bizonyosak abban, hogy büntett áldozatai lettek (pl. lopást elveszésnek vagy kálónak vélnek). Más esetekben a kisebb arányú károsodás (vagy elszenvedett hátrány); a szégyenérzet, vagy a kompromittálódástól való félelem; a hatósági eljárástól való idegenkedés; a bűnüldöző szervekkel szembeni bizalmatlanság; vagy az elkövető (elkövetők) esetleges bosszújától való félelem stb. miatt tartózkodnak a sértettek a bűncselekményeknek (akár a büntettnek vagy csak az elkövetők személyének) a bűnüldöző szervek tudomására hozásától; vagy éppenséggel azért, mert a saját érdekeiken kívül esetleg mások érdekeit is sértő bűncselekmény felderítésével saját maguk is büntetőjogi felelősségrevonás alá kerülnének.

c) A bűncselekmények felfedésében, de különösen az elkövető személyének a bűnüldöző hatóságok tudomására hozásában, vagy az ettől való tartózkodásban igen fontos tényező a *lakosság* (esetleg tanúk) ún. *kriminális érzékenysége*, azaz a bűnözéssel szembeni magatartása. Eltekintve azoktól az esetektől, amikor a bűncselekményt észlelőt súlyos érdeke (az elkövető közvetlen hozzátartozója, az elkövető részéről bizonyosan várható bosszúállás) vagy egyéb, esetleg vélt érdeke tartja vissza a bűncselekmények felfedésétől, a lakosság magatartását általában a jogérzete és a bűnözés erkölcsi megítélésére vonatkozó felfogása határozza meg. Közelebbről az, hogy milyen a viszonya, értékítélete egyrészt a fennálló törvényekkel és a törvényes intézkedésekkel, valamint a bűnüldöző, a jogszabályokat alkalmazó szervekkel, másrészt általánosságban vagy az adott konkrét esetben az elkövetőkkel és azok cselekedeteivel szemben. Attól függően, hogy adott esetben milyen mértékben találkozik az észlelőnek (ál-

³ Az Egységes Bűnözési Lajstromok Bizottsága 1929-ben közzétett jelentésében a büntettek eltitkolásának okait a következőkben foglalta össze: 1. A büntettek csak annak a személynek van tudomása, aki elkövette; 2. a bűnelkövető rokonai, barátai nem jelentik a büntettet; 3. a közvélemény részéről egyeseket az esetleges zaklatástól való félelem, a nyilvánosság tart vissza a feljelentéstől.

talában a lakosságnak) a jogérzete, a bűnözéssel szembeni erkölcsi megítélése a fennálló törvényekkel és a hatóságok intézkedéseivel (megegyező, ellentétes stb.), illetve a bűnelkövetőkkel és cselekedeteikkel (elítélő, együttérző stb.), váltja ki az adott cselekmény a lakosság felháborodását, közömbösségét, esetleg helyeslését vagy e fokozatok valamilyen kombinatív átmenetét a bűnözéssel szemben. Mint ahogy *Veli Verkko* finn kutató írja: „Amennyiben a bűncselekmény olyan természetű, hogy az a közvélemény részéről heves méltatlankodást vált ki, akkor mind a törvényt kikényszerítő hatóságok, mind pedig a polgárok minden lehetőt megtesznek annak érdekében, hogy a büntettet felfedezzék.” Ha azonban „... a cselekmény nem sérti eléggé nagymértékben a népesség igazságérzetét, a büntetett felfedése nehezebbé válik, és a rendőrség munkájának eredményessége csökken”.⁴

A lakosságnak a bűnözéssel szembeni, azaz a bűncselekményeket felfedő vagy attól tartózkodó magatartása mögött természetesen általában valamilyen valóságos vagy vélt érdekek húzódnak meg.

d) A latens bűnözés volumene és struktúrája függ a büntettek és elkövetők felderítését szolgáló *bűnüldöző szervek* tevékenységétől, felkészültségétől, végeredményben munkájuknak az előbbi pontokban tárgyalt tényezők kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb feltételeivel is szorosan összefüggő eredményességétől.

Közismert, hogy a bűncselekmény gyanúját felkeltő tények önmagukban még sem a büntető tudományok, sem a bűnözési statisztika szempontjából nem tekinthetők bűncselekményeknek.⁵ Ezek csupán a büntető eljárás megindítására adnak alapot, s a nyomozás során a bizonyítékok elbírálásával adhatnak választ a nyomozó hatóságok arra a kérdésre, hogy valóban büntetett forog-e fenn, illetve, hogy ki nyilvánítható elkövetővé.⁶ Hibaforrásként (mint funkcionális hiba) jelentkezik e szakban, mind a büntetett, mind az elkövetőt illetően, pl. a bizonyítékok helytelen elbírálása, a cselekmény körülményeinek helytelen megítélése (emberölést balesetnek v. eltűnésnek minősítenek), más esetben viszont bizonyítékok hiánya következtében nem lehet az egyébként tényleges bűncselekményt ilyenként kezelni, illetve az elkövetőt terheltté nyilvánítani.

Más oldalról, a latens bűnözéssel ellentétes irányú — jöllehet kisebb volumenű — hibaforrást jelentenek azok az esetek, amikor ténylegesen nem bűncselekményt minősítenek annak, illetve nem az elkövetőt nyilvánítják terheltté. Ilyen esetben beszélünk a latens bűnözéssel szemben ún. túlszámról.

Tulajdonképpen nem tekinthetők a szó szorosabb értelmében latens bűnözésnek azok a bűncselekmények, amelyeket az elkövetéstől távolabbi időben észlelnek, vagy amelyek a nyomozás elhúzódása miatt már csak a következő időszakban vehetők számba; jöllehet, ezeknek a bűncselekményeknek a kiesése

⁴ *Veli Verkko*: Kriminalstatistiken och den verkliga brottsligheten, 1930; 101. o.

⁵ A bűnözési statisztika kezdeti szakaszában még voltak olyan felfogások, miszerint a feljelentések számával kellene mérni a bűnözés volumenét. Így pl. *Mayr* a feljelentett büntetendő cselekmények számát, *W. Starke* pedig a feljelentett személyek számát tekintette alapvető sokaságnak. (L. *Balázs J.*: A bűnügyi statisztika elméletének első felmerülése és kialakulása a statisztikai tudományban. Id. helyen 10. és köv. old.)

⁶ Ismeretes az a felfogása, miszerint annak eldöntésére, hogy adott cselekmény büntettnak minősül-e, és ki az elkövetője csak a bíróság illetékes. Végső soron ez a megállapítás igaz, azt sem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a büntető eljárás korábbi szakában is minősíthetők a bűncselekmények, sőt a differenciált felölösségrevonási rendszer keretében, amikor is tulajdonképpen bírói funkció gyakorlásáról van szó, a bűncselekmények egy részénél az a gyakorlatban jogerős formában is megvalósul.

az adott időszakban az elkövetési idő szerinti bűnözés szempontjából esetleg lényegesebb torzítást is idézhet elő, illetve csak utólagos korrekciókkal lehet a ténylegesen ismertté vált bűnözést is megállapítani.

A latens bűnözés mennyiségi meghatározása, tulajdonképpen becslése érdekében a hibaforrás okain, lehetőségein túlmenően szólni kell még a latens bűnözés típusairól is. Kézenfekvőnek látszik — a korábban hozott bűncselekményfogalomból kiindulva — a latens bűnözés vonatkozásában aszerint is különbséget tenni, hogy a bűncselekmények egésze-e vagy annak csak egyes elemei maradtak a hatóságok előtt rejtve. E tekintetben, szem előtt tartva a bűnözés statisztikai mérhetőségének és komplex — a külvilágra is kiterjedő összefüggések — vizsgálatának szempontjait, három összetevő csoportot különböztethetünk meg, nevezetesen:

a) az objektív oldalon a felderítetlen büntetteket, illetve ezen az oldalon a rejtve maradt objektív társadalmi hátrányt;

b) a szubjektív oldalon a felderítetlen elkövetőket, illetve az ezen oldalon rejtve maradt bűnösségi, társadalomra veszélyességi elemeket; valamint

c) az objektív és szubjektív oldalon jelentkező lényeges körülményeket, a bűncselekményt elősegítő és előidéző tényezőket.

E komponensek közül legkisebb a hibalehetőség, azaz a latens rész, a büntettek oldalán, s annyiban nagyobb az az elkövetők oldalán, amennyiben sok esetben a nyomozás során egyértelműen megállapítható a büntett megvalósulása, míg az elkövető kiléte továbbra is rejtve marad. Ami pedig a latens bűnözés súlyosságát, a rejtve maradt társadalmi hátrányt illeti, az idevonatkozó kísérleti megfigyelések, s tapasztalatok alapján jelenleg még csak azt az általános véleményt lehet kifejezni, hogy a súlyosabb büntetteknek lényegesen kisebb a latens aránya, mint a kisebb súlyúaknak. Még kevésbé rekonstruálható a bűnözést elősegítő, előidéző objektív-szubjektív körülmények s tényezők latens része, mivel az e körbe tartozó adatokat sokszor még a felderített büntettek és elkövetők eseteiben sem lehet teljes egészében számbavenni, illetve sokkal nagyobb a megítélési hibalehetőségük. Nem is szólva arról, hogy az idevonatkozó ismeretek egy részének a számbavételéről a statisztikai adatgyűjtés is eleve lemond.

Lényegében az előbbi tagoláshoz kapcsolódik, annak mintegy variációjaként fogható fel az egyes latens büntetteknek és elkövetőknek a rejtve maradás terjedelme szerinti alábbi megkülönböztetése, amely lehet teljes (totális), illetve részleges (parciális).⁷

Totális rejtett büntett akkor áll fenn, ha a büntett teljes egészében ismeretlen marad a bűnüldöző hatóságok előtt, s így eleve nem kerülhet statisztikai számbavételre.

*Parciális rejtett büntett*ről pedig akkor beszélhetünk, amikor a tényállás csak részlegesen válik ismertté, s így a számbavett büntett a valóságosnál kisebb súllyal szerepel (pl. bolti lopásnál „kálónak” vélik a lopott dolgok értékének egy részét). A parciális latens bűnözés vagy másképpen vakszám nyilván annál nagyobb, minél részletesebb igényt támasztanak a büntett leírására, és a bűnözés értékelésénél torzítást idéz elő az osztályozást, mérést, időbeli, térbeli megoszlást illetően is. (Ismeretlen pl. az elkövetés ideje, helye.)

⁷ G. Fredriksson részletesen foglalkozik e felosztással id. munkájának VII. fejezetében, ahol a bűnözés latens részét vakszámnak, a pozitív irányú megítélést, azaz többlet számbavételt pedig túlszámnak nevezi.

Totális rejtett elkövetői számról (büntetési vakszám) van szó az ismeretlen elkövető esetében, függetlenül attól, hogy a büntett ismertté vált-e, vagy sem.

Parciális az elkövetői vakszám pedig minden olyan esetben, amikor hiányosak az elkövető tevékenységéről, indítékairól stb. szerzett információk, illetve bűnösségét kisebbnek feltételezik a valóságosnál.

A másik oldalról a többlet-számbavételt illetően, az ún. túlszámnál is hasonló fokozatokat lehet megkülönböztetni. Így *totális büntetti túlszám* esete forog fenn, mikor ténylegesen nem büntettet vesznek számba büntettként, *parciális* pedig, ha a büntettet a ténylegesnél súlyosabbnak tekintik. Ez utóbbi megnyilvánulhat akár az adott bűncselekmény típuson belül: a bekövetkezett társadalmi hátrány túlértékelésével (pl. a valóságosnál nagyobb értékben szerepeltetik az elsikkasztott tárgyat), vagy minősített esetnek veszik a valójában alapesetet; akár oly módon, hogy kisebb súlyú cselekményt súlyosabb bűncselekménytípusnak tekintenek (pl. halált okozó testi sértést emberölésnek minősítenek).

A *totális elkövetői túlszám* tartalmazza a számba vett nem bűnös személyeket, míg a *parciális elkövetői túlszám* azt jelenti, hogy az elkövető bűnösségét a ténylegesnél nagyobb fokúnak, vagy több büntettségben feltételezik (pl. lopás mellett sikkasztásban is).

B) A latens bűnözés mennyiségi meghatározása

Végeredményben is megállapítható tehát, hogy a bűnözőző hatóságok tudomására jutott bűnözés nem vág egybe a valóságos bűnözéssel. Ebből az állásból kiindulva pedig jogosan vetődik fel a kérdés, hogy egyrészt elfogadható-e s felhasználható-e az ismertté vált bűnözés a kriminálstatisztikai elemzésekhez, vagy másképpen, az ismert rész reprezentálja-e a valóságos bűnözést; másrészt van-e lehetőség a latens bűnözés volumenének, struktúrájának s dinamikus változásának számszerű megfigyelésére? A két kérdés jóllehet egymással szorosan összefügg, amelyen belül az első az alapvetőbb, mégis előbb a másodikkal kell foglalkozni, amely bizonyos értelemben választ ad az elsőre is.

A kriminálstatisztikusok már e század elején rájöttek arra, hogy a rejtett büntettek arányszáma bűncselekmény típusonként nem azonos, s időben sem állandó, mint ahogy még *Quetelet* és követői állították,⁸ hanem az szoros kapcsolatban áll a bűncselekmények súlyával, amennyiben a bűncselekmények súlyossága fordított arányban áll a rejtve maradt bűncselekmények hányadával.⁹ *Giovanni Mortara* pl. 1910-ben már a felderíthetőségi valószínűség szerint is osztályozta a büntetteket.¹⁰ *Verkkó* 1930-ban megjelent „Bűnügyi statisztika és tényleges bűnözés” c. cikkében, amelyben arra a kérdésre keresett választ, hogy a bűnügyi statisztika képes-e a bűnözés tényleges arányainak valóságos képét adni, nemleges megállapításra jutott, azzal az indokolással, hogy az egyes bűncselekmények dinamikusan is nagymértékű változást mutatnak a felderíthetőség szempontjából.¹¹ Fenntartotta azonban annak lehetőségét, hogy a rendőrség

⁸ *Quetelet*: *Physique Sociale*, 1869., II. k., 251. old.

⁹ Mint *G. v. Mayr* *Moralstatistik* (1917) című munkájában (414. old.) megjegyzte: a felderíthetetlen súlyos bűncselekmények száma igen kicsi.

¹⁰ *Giovanni Mortara*: *Travale di criminalita* 1910., 76. old.

¹¹ *Verkkó*: i. m., 103. és köv. old.

által ismert bűntettek megfelelő statisztikai alapul szolgálhatnának a tényleges bűnözés irányának meghatározására is. Ezt azonban csak azoknál a bűntettek-nél tartotta elképzelhetőnek, amelyek súlyos sérelmeket okoznak a sértettnek, mint pl. a szándékos emberölés, a minősített támadások, a rablás, a lopás bizonyos esetei. Más bűntettek vonatkozásában viszont (gondatlan emberölés, kisebb súlyú támadások, gyermekölések, abortusok stb.) az adatoknak ilyen jellegű felhasználását továbbra is félrevezetőnek vélte, sőt bizonyos jogsértések statisztikai adatait (közkerékcsoport megsértése, hamis eskü, hamis tanúzás, okirathamisítás, a kísérletek stb.) kifejezetten felhasználhatatlannak minősítette a tényleges bűnözés meghatározásához.¹²

A fenti vélemények nyilvánvalóan annak a kérdésnek a vizsgálata során szerzett tapasztalatok általánosításából születtek, hogy a bűntettek egészének és egyes csoportjainak adatai mennyiben használhatók fel a valóságos bűnözés mérése, becslése céljából. Ehhez pedig szükségképpen rövidesen jelentkezni kellett egy olyan igénynek is, amely arra irányult, hogy a lehetőségekhez képest számszerűen is meghatározzák a rejtett bűnözésnek az ismert (vagy a valóságos) bűnözéshez mért viszonyát. E kérdéssel kapcsolatban számos szerzőnél találunk különböző — néha eltérő vagy legalábbis nem teljesen egyező — megállapításokat. Ezeknek a véleményeknek azonban nem tulajdoníthatunk nagyobb jelentőséget, mivel azok általában nem alapos és széles körű vizsgálaton alapulnak, a kriminálstatisztikai adatgyűjtés és felhasználás megbízhatósága szempontjából.

A latens bűnözés számbavételére irányuló törekvések a bűnözés általános számbavételére vonatkozó felfogásnak megfelelően általában a büntető eljárás két szakaszában kísérelték meg a latens és a valóságos bűnözés hányadának kifejezését, nevezetesen a rendőrségi szervek tudomására jutott bűntettek, illetve a jogerősen elítéltek alapján. E kísérletek mutatóit már csak ezért sem lehet összehasonlítani, nem is szólva arról, hogy különböző bűncselekményeket vettek össze egy-egy kategóriába.

Kurt Meyer 1941-ben megjelent „Büntetlen bűnök” c. tanulmányában a német bűnügyi statisztika ún. „sötét számait” vizsgálta.¹³ Meyer sötét számon a ténylegesen elkövetett bűncselekmények és az elítéltek száma közötti különbséget értette. Abból a megfontolásból kiindulva, hogy rendőrségnek jelentett bűncselekmények száma közelíti meg legjobban a ténylegesen elkövetett bűncselekmények számát viszonyította az elítéltek számához,¹⁴ s ezzel az egy elítélthez jutó büntetlen elkövetőket (bűncselekményenként egy elkövetőt feltételezve) kívánta kimutatni bűncselekmény-csoportonként. Vizsgálatának eredményét az 1. sz. táblázatban összefoglalt főbb adatok jelzik. (L.: 60. old.)

Bernd Wehner 1957-ben megjelent „Lappangó bűncselekmények” c. tanulmányának¹⁵ is a rendőrségi bűnügyi statisztika volt a kiinduló pontja, de már más megoldásban. Rendőrségi tapasztalatok, s egyéb források alapján spekulatív módon alakította ki a rejtett bűntettek számát, s viszonyította az ismertté vált bűncselekmények számához, melynek eredményét a 2. sz. táblázatban foglalt adatok mutatják. (L.: 60. old.)

¹² Ua.: i. m., 117. és köv. old.

¹³ Kurt Meyer: Die unbestraften Verbrechen, Leipzig, 1941.

¹⁴ Ilyen jellegű — tulajdonképpen a felderítési arányokat kifejező adatokat Angliára és Walesre vonatkozóan T. S. Lodge: Bűnügyi Statisztika, Journal of the Royal Statistical Society, A. Vol. 116., 1953., 283. old.

¹⁵ Bernd Wehner: Die Latenz der Straftaten, Wiesbaden, 1957.

1. sz. táblázat

A büntett neme	1 elítélre jutó elkövetett (tudomásra jutott) bűncselekmények (büntetlenek)	Elítéltek a becsült összes bűncselekmények (bűnelkövetők) % -ában
Szándékos emberölés	3—5	17—25
Büntetendő abortusz	100 v. több	10%-nál kevesebb
Kirakatfosztogatás	30	3
Vasúti lopás	30	3
Egyszerű lopás	16—20	5—6
Minősített lopás	8	9
Rablás	4—5	17—20
Csalás	20	5

2. sz. táblázat

Büntett csoport	Egy ismert bűncselekményre jutó rejtett bűncselekmény	Ismert bűncselekmény a tényleges bűncselekmény % -ában
Emberölés	3—6	14—25
Büntetendő abortusz	100—500	kisebb mint 1
Testi sértés	1,5—5	20—67
Rablás	5—10	9—17
Gyermekekkel való fajtalanzkodás	6—10	9—14
Minősített lopás, egyszerű lopás, zsarolás	0,25—1	50—80
Sikkasztás, kisebb tolvajlás, orgazdaság	1—3	25—50
Csalás	8—12	8—11
Okirathamisítás, köztisztviselői túlkapások, kábítószeres büntettek	1—2	33—50

Ezek és hasonló, a latens bűnözés számszerű kifejezésére irányuló kísérletek¹⁶ jöllehet egyelőre sok gyakorlati hasznót még nem eredményeztek (esetenként még az alkalmazott módszer is kifogásolható), a további kutatások szempontjából azonban már némi támpontul szolgálhatnak, amennyiben megerősítették azt a korábbi tapasztalatot, hogy a rejtett bűnözés aránya függ a bűncselekmények súlyosságától,¹⁷ de méginkább a típusától, a bűncselekmények természetétől.¹⁸

¹⁶ Vö.: Heller Farkas T.: A bűnözési statisztika vizsgálatának néhány alapvető kérdéséről, Jogtudományi Közlöny, 1961., 9. sz., 457. old., ahol F. Bauer: „Das Verbrechen und die Gesellschaft, — München—Basel, 1957 — című könyvéből vett becsült adatok szerint az USA-ban a szándékos emberölések elkövetőinek $\frac{1}{3}$ -a, a rablóknek $\frac{1}{5}$ -e, a tolvajoknak pedig $\frac{1}{10}$ -e kerül elítélésre.

¹⁷ Vö.: Theiss E.: (Igazságügyi Statisztika) Statisztika, II. köt. Bp., Felsőoktatási Jegyzetellátó, 1959., 113. old.

¹⁸ Igen jelentékenynek tekintik a latens arányt az ún. „fehérgalléros bűnözés” körében. Erre vonatkozóan l. Barnes-Teeters: New horizons in criminology, New York, 1951., továbbá: E. Sutherland: White collar crime, New York, 1949., c. munkákat.

Idevonatkozóan idézhetők egy, az ENSZ által 1954-ben közzétett okmány megállapításai, melyek szerint: Az a tény, hogy bizonyos bűncselekmények, mind a közvélemény, mind pedig az áldozat szempontjából igen súlyosak, azt jelenti, hogy ezeknek a bűncselekményeknek nagy többsége valószínűleg a bűnüldöző hatóságok tudomására jut. Az okmány szerint feltételezhető továbbá, hogy az ilyen jellegű jelentett bűncselekmények száma — normális feltételek fennállása esetén — állandó viszonyban áll az azonos típusú totális bűnözéssel (bűncselekmények számával), amelyek mind objektív, mind pedig szubjektív szempontból osztályozhatók is. Ezeket a specifikus bűncselekménytípusokra vonatkozó statisztikákat megkülönböztetett értékűeknek tartják a bűnözés tanulmányozása szempontjából, különösen nemzetközi összehasonlítások céljaira.¹⁹ Ezzel kapcsolatban megemlíthető, hogy hasonló gondolatok elsősorban *Mayr*, *Bosco*, *Bodio* révén már a múlt századbeli nemzetközi statisztikai kongresszusok javaslataiban is felmerültek.²⁰

A latens bűnözésre vonatkozó korábbi vizsgálatok tehát általában spekulatív jellegűek voltak, amikor is a súlyosságot, felfedezhetőséget, az érintett érdekeket, s egyéb tulajdonságokat figyelembevéve csak feltételezésekből indultak ki az egyes bűncselekmények ismeretlen részének becslésekor. Átfogó jellegű statisztikai felmérést ugyan még ezideig sem végeztek a rejtett bűnözésre vonatkozóan, az utóbbi évtizedben azonban egyre több reprezentatív jellegű, kérdőíves közvélemény-kutatás alapján tanulmányozták e kérdést és módszertani problematikáját. Kétségtelen, hogy e kutatások eredményeként számos rejtett bűncselekményt tártak fel (pl., hogy a megkérdezettek hány büntettet követtek el életük folyamán). Ezeknek az információknak azonban még sincs különösebb értékük a totális bűnözés mérése szempontjából, mivel egyrészt azok valódisága a nagymértékű szubjektivitás miatt is kétségesnek tekinthető; másrészt ezek az információs adatok nem egy adott évre vonatkoznak, hanem viszszamenően több évre, ami pedig eleve lehetetlenné teszi a latens bűnözés időbeli összehasonlítását.

C) A bűnözés ismertté vált adatainak felhasználhatósága

Ezek után joggal vetődik fel a korábban említett első kérdés, hogy reprezentáló jellegűnek tekinthető-e ilyen feltételek között a kriminálstatisztika; illetve, hogy az ismertté vált bűnözés valamely módon képzett sokasága felhasználható-e a bűnözés volumenének mérésére, valamint a bűnözés értékelésére?

A kérdés első részét illetően a válasz nyilvánvaló egyértelműen nemleges. Az ismertté vált bűnözést, a megfigyelés módszerét tekintve a teljeskörűség jellemzi, mivel a megfigyelés kiterjed minden számba vehető bűncselekményre. Más kérdés viszont az, hogy a már említett okok miatt, a megfigyelés fogyatékos lehetőségei következtében a teljeskörűség nem érvényesülhet a szó szorosabb értelmében, azaz a valóságos bűnözés egészére nézve, mivel az ismert bűnözés csak egy része az egésznek; illetve csak a bűnüldöző szervek tevékenysége szempontjából tekinthető a megfigyelés nemcsak módszerében, de valójában teljeskörűnek. Az ismert rész azonban per definitionem nem reprezentálhatja a tényleges bűnözés egészét, mivel a bűnözés számbavételénél alkalmazott

²⁰ Vö.: Zahn: i. m., 169. old.

¹⁹ Idézve Sellin—Wolfgang: i. m., 40. old.

teljes körű megfigyelési módszer nem tesz eleget a reprezentatív módszer szigorú statisztikai metodikai követelményeinek. Alapvetően azért, mert teljes körű megfigyelésnél jelentkező hiba szisztematikus, nem pedig egymást kiegyenlítő véletlen jellegű. De nem reprezentálhatja az ismert rész a szó tágabb, hétköznapi értelmében sem a valóságos bűnözést, ezek eltérő struktúrájuk, s eltérő időbeli változásuk miatt.

A kriminálstatisztikai adatok felhasználhatóságát alapvetően négy vizsgálati szempontból kell értékelni; nevezetesen:

- a bűnözés terjedelme,
- statikusan a bűnözés struktúrája,
- dinamikus változása, valamint
- a bűnözés okkutatása szempontjából.

Önmagában az a tény, hogy nincs lehetőség a valóságos bűnözés — nem módszertani értelemben vett — teljes körű megfigyelésére, még nem jelenti a kriminálstatisztikai adatok felhasználhatatlanságát. Mindenesetre a fertőzőség megállapítása érdekében minden lehető eszközt fel kell használni a valóságos bűnözés minél jobb megközelítésére. A bűnözés statisztikai megfigyelése természetesen nem szorítkozhat csak a számszerű terjedelem megállapítására, hanem az alapul szolgál a strukturális és dinamikus vizsgálathoz is. Következésképpen a volument kifejező, begyűjtött adatok felhasználhatósága éppen attól függ, hogy egyrészt összetételükben — mind a bűncselekmények súlyosságát, mind pedig a bűncselekmény-típusok struktúráját illetően — mennyiben tükrözik a valóságos bűnözést, ami egyébként a súlyosság figyelembevétele révén visszahat a bűnözés volumenére is; másrészt mennyire alkalmasak azok a valóságos bűnözés időbeli változásainak kifejezésére. Ez utóbbi természetesen ismét összefügg a strukturális kérdésekkel.

A latens bűnözéssel kapcsolatos eddigi kutatások viszont — az előzőkből is kitűnően — megállapították, hogy a latens arányok bűncselekménytípusonként, a súlyosság, a bűncselekmények természetéből adódó tulajdonságok, végsősoron a felderíthetőség szempontjából szerepet játszó tényezők intenzitásától függően eltérők. Ebből pedig az is következik, hogy a büntető eljárás bármely szakaszában képzett bűnözési sokaság szerkezete sem tükrözheti adekvátan a valóságos bűnözés struktúráját.

A reprezentativitás, mint a résznek az egész képviselésére való alkalmasságának a hiánya természetesen nemcsak a bűnözés (bűncselekmények) egészére állapítható meg, de érvényes ez a megállapítás a bűnözés két fő alkotó eleme (büntettek és elkövetők) vonatkozásában is. A büntetteknel ez inkább kézzelfoghatóbb ugyan, s általában csak ezt az oldalt szokták kiemelni, könnyű belátni azonban, hogy a szubjektív oldalról, az elkövetők tekintetében sem lehet adekvát a tényleges (valóságos) és a számba vehető bűnözés szerkezete. Feltételezhető ugyanis, hogy — legalábbis — bizonyos bűncselekmény-típusok és azok elkövetői között a közös jellemvonások folytán korreláció van. Pl. a prostituáltak által elkövetett büntettek esetében is, amelyeknél feltehetően nagy a latens rész aránya. Nagy általánosságban azt mondhatjuk, hogy az azonos életmódot folytatók általában azonos jellegű büntetteket követnek el. Igen szoros korreláció feltételezhető a foglalkozási szabályok megsértésével elkövetett büntettek és az ugyanazon bűncselekmény csoporthoz tartozó elkövetők egyes jellemzői között. A rejtett büntettek eltérő arányai ily módon feltételezettségi összefüggésben állnak a rejtve maradt elkövetők arányaival is. Az elkövetők felderíthető-

ségét jelentősen befolyásolhatják az elkövetők bizonyos tulajdonságai, mint pl. a szellemi képesség, társadalmi állás és egyéb adottságok.

A valóságos bűnözés és a statisztikailag számba vett bűnözés volumene és strukturális arányai közötti eltérések már eleve jelzik a dinamikus összehasonlítás problémáit is. A dinamikus összehasonlítás nehézségei ugyanis tovább fokozódnak azáltal, hogy a rejtett bűnözés volumene és szerkezeti arányai a latens bűnözés okainál érintett tényezők, a feltételek változásai miatt nem konstansak, hanem időbelileg változók. Ezenkívül természetesen a dinamikus összehasonlítást még egyéb, már ugyancsak érintett tényezők is megnehezítik, mint pl. a büntető jogszabályok, büntetőpolitikai elvek stb. időbeli változásai, s így az összehasonlítás realitása nagymértékben függ attól is, hogy az eljárás mely szakaszában történik a bűnözés számbavétele.

Legkevésbé zavarók a latens bűnözésből származó eltolódások a bűnözés okkutatása szempontjából, mivel e célra egyébként is részletesebb adatgyűjtésre van szükség, amelyet teljes körű megfigyelésre nem igen lehet alapozni, hanem inkább a reprezentatív jellegű felmérésre. Jóllehet mind az ismeretté vált, mind a bíróság által jogerősen elbírált bűnözés alapsokaságából vett mintavételes megfigyelés megbízhatóságára is kihatnak az alapsokaság szisztematikussá hibái, azonban ez a hatás a latens arányokat is szem előtt tartó, rétegzett kiválasztás következtében már elhanyagolhatóan kicsire csökkenthető. De még az egyszerű véletlen kiválasztás alapján is feltehetően igen nagy a valószínűsége annak, hogy kellő számú mintaelem esetén a minta sokaságban valamennyi bűnelkövető-típus a reprezentatív vizsgálathoz szükséges mértékben szerepeljen.

A kriminálstatisztikai adatoknak a bűnözés számba vételi nehézségeiből adódó, fent vázolt megítélési problémái is bizonyítják, hogy mennyire alapvető a latens bűnözésnek mind elméleti-metodikai, mind pedig gyakorlati szempontból való megoldása, azaz a latens bűnözésből származó hiba átfogó és számszerű meghatározása.

Az is nyilvánvaló, hogy a latens bűnözés további kutatásaihoz mindennek-előtt a különböző bűncselekményeknek a felderíthetőségi valószínűség szempontjából szerepet játszó tulajdonságait, természetét kell feltárni, s majd e tulajdonságok intenzitása szerint csoportosított bűncselekmények alapján végezhetők a latens bűnözés mérésére (becslésére) irányuló reprezentatív jellegű vizsgálatok, vagy alkalmazhatók egyéb számítási módszerek. Említésre méltó ebből a szempontból Sellin felosztása, aki a bűncselekményeket az alábbi három osztályba sorolta.²¹

Az első csoportban azokat a bűncselekményeket szerepelteti, amelyek meghatározott személyeknek okoznak közvetlen kárt. A kár fogalmán tulajdonképpen a legkülönbözőbb hátrányokat érti, amelyek lehetnek akár fizikai jellegűek, mint pl. az élet, testi épség elleni támadások esetében, akár vagyoni jellegűek (lopások). Ilyen esetben ugyanis általában elvárható, hogy az érdekelt személy (a sértett, vagy hozzá közelálló személy) törekszik a büntetett felderítésére, s az okozott hátrány helyreállítása érdekében a bűnüldöző hatóság közreműködését igénybe venni.

A második csoportba olyan bűncselekmények tartoznak, amelyeknek nincsenek közvetlen sértettjeik, mint pl. az összeesküvésszerű cselekmények. Itt legtöbb esetben csak maguk az elkövetők ismerik a büntetett, s emiatt a rejtett arány ebben a csoportban a legnagyobb.

²¹ Sellin—Wolfgang: i. m., 33. old.

Végül a harmadik csoportba azokat a bűncselekményeket sorolja, amelyek részben kisebb súlyúak, s részben általában közvetlenül ezek sem érintenek egyes személyeket, mint pl. a közrendet sértő cselekmények (nyilvános részegség, prostitúció stb.). Az e csoportba tartozó bűncselekmények felfedése, illetve rejtve maradása döntően függ a közbiztonsági szervek aktivitásától.

Természetesen az egyes bűncselekményeknek a felderíthetőségi valószínűség szempontjából történő csoportosítása az egyszerűbb feladat, még akkor is, ha az előbb vázolt megoldásnál komplexebb módon alakítják ki a megfelelő csoportokat, illetve még azt is figyelembe véve, hogy az egyes csoportok meghatározását is valamiféle ténykutatásoknak kell megelőznie.

Egyelőre — megoldhatatlannak látszó feladat a latens bűnözés számszerű felbecsülése, mert akár valamennyi csoportba, vagy akár csak egy-egy csoportba tartozó bűncselekményekre vonatkozóan is kívánnak közvéleménykutatás alapján informálódni egy adott év rejtett bűnözéséről, ez meghiúsulhat már csak az adatszolgáltatási kötelezettség hiánya miatt is. Ezért, tulajdonképpen a nagyfokú szubjektivitás (letagadási arány) miatt, feltétlen szükséges az ily módon szerzett adatokat egyéb úton és egyéb módszerekkel szerzett információkkal is kiegészíteni s ellenőrizni, illetve figyelembe kell venni azokat a kísérő jelenségeket is, amelyek a bűncselekmények következményeiként jelentkeznek.²² Kiegészítő forrásul szolgálhatnak egyrészt a büntető eljárás alapján kigyűjthető adatok, mint pl. az elévülés, a Be. 113/A szerinti nyomozás mellőzések, illetve a Be. 169. § szerinti vádemelés mellőzések (a súlyosabb bűncselekmény melletti kisebb súlyú büntetett figyelmen kívül hagyása²³); másrészt — főleg a testi sértések, a nemi bűncselekmények vonatkozásában — a különböző egészségügyi szervek által begyűjthető adatok.

Addig is azonban, amíg a latens bűnözés nagyságára, összetételére, változására nem áll rendelkezésre elfogadható támpont, csak oly módon közelíthető meg legjobban a valóságos bűnözés, hogy fokozottabban támaszkodnak az ismertté vált bűnözés adataira, illetve a hibalehetőségek csökkentése érdekében mindinkább tökéletesítik az ismertté vált bűnözés statisztikai megfigyelési és feldolgozási módszereit.

3. A megismerhető bűnözés mérése a tudomásra jutás és a vádemelés közötti időszakban

A bűnözés (a bűncselekmények) első alkalommal történő számbavételére csak akkor kerülhet sor, amikor az (azok) feljelentés vagy észlelés útján a bűnüldöző hatóságok tudomására jut (jutnak). Ez az a bűnözés, amit látható („criminalita apparente”) vagy — mai terminológiával — ismertté vált bűnözésnek neveznek, és amelynek számbavételi időszaka — Ferri felosztását alapul véve — a büntető eljárás első átfogó szakaszára, tulajdonképpen a rendőrségi és részben az ügyészségi tevékenységi szakra esik, a feljelentéstől (észleléstől) a vádemelésig bezárólag. Az úgynevezett „criminalita legale”, vagy jogerősen elbírált bűnözés megfigyelése — eltekintve a mindinkább terjedő differenciált felelősségrevonás módozataitól — a büntető eljárás bírósági szakára esik, ahol

²² Diczig István: A latens bűnözés vizsgálatának lehetőségei és módszerei, Belügyi Szemle, 1971., 2. sz. 20. és köv. old.

²³ Vö.: Márai Lajos: A bűnügyi statisztika időszerű kérdései, Jogtudományi Közlöny, 1956, 7. sz., 421. old.

a számbavehető bűnözés az ismertté válnak már csak egy részét képviseli. Következésképpen helytelen a bírósági szakban az ismertté vált bűnözés számbavételéről — mint terminus technikusról — beszélni.

Fenti elhatárolás alapján is azonban az ismertté vált bűnözés számbavételére még tág lehetőség nyílik.²⁴ A feljelentés és a vádemelés között ugyanis az alábbi, egymástól időben is elhatárolható konkrét eljárási szakaszokat különböztethetjük meg a bűnüldöző tevékenységhez kapcsolódóan:

- feljelentés, észlelés,
- nyomozás-elrendelés,
- nyomozás-befejezés,
- vádemelés.

Ezek szerint jogosan vetődik fel a kérdés, melyik időponthoz (eljárási tevékenységhez) kapcsolódjék a számbavétel, illetve melyik szakban képzett sokaság tükrözi tökéletesebben egy adott időszak bűnözését? E kérdésekre adandó válaszok érdekében helyesebbnek látszik előbb azt vizsgálni, hogy a bűnözésre vonatkozóan milyen információkkal szolgálhatnak az egyes időpontok (eljárási mozzanatok).

Abból a megfontolásból kiindulva, hogy egyrészt — a bűnözés strukturális és dinamikus vizsgálati szempontjait is figyelembe véve — a kriminálistatisztikával szemben támasztott alapvető követelmény, hogy törekedjék minél teljesebb képet adni az *elkövetés ideje szerint* egy-egy adott időszak bűnözéséről; másrészt abból, hogy a bűnözés számbavétele gyakorlatilag a büntető eljárás valamely tevékenységéhez kapcsolódik (egy adott időszakban érkezett feljelentések, nyomozás elrendelések stb.), következik, hogy annál jobban közelíthető meg az adott időszak bűnözésének terjedelme, minél közelebb áll az *elkövetéshez időben* a számbavétel. Mint Sellin mondotta — aki mintegy negyven éven keresztül kritizálta a bűnügyi statisztika sebezhető pontjait — a bűnözés mérésének értéke annak arányában csökken, ahogyan távolodik a mérés alapja időben a bűncselekményekhez.²⁵ Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy az időbeliség elsősorban nem abban az értelemben játszik szerepet a bűnözés terjedelme szempontjából, hogy az egyes eljárási tevékenységek közelebb vagy távolabb állnak időben az elkövetéshez, hanem alapvetően abban, hogy az egymásra következő büntető eljárási szakaszokban, eltérő funkcióikból adódóan, szükségszerűen csökken a számba vehető bűnözés volumene, még ha ugyanazon időszakban elkövetett bűnözésből indulunk is ki. Az időbeliségnek e kettős értelmű követelménye bár igen fontos, de csak egyik szempont a bűnözés számbavételénél.

Másik, legalább annyira jelentős, ha még nem jelentősebb szempont az adatok pontossága, megbízhatósága, a szerzett információk mennyiségi és minőségi értékelhetősége. Nyilvánvaló, hogy a két érvényesíteni kívánt követelmény ellentmondásban van egymással. Míg ugyanis az elkövetéshez közelebb álló, azaz a büntető eljárás kezdeti szakában végrehajtott megfigyelés adatai

²⁴ Pawel Horoszowski: Criminologia, Varsó, 1965., c. munkájában a Ferri-féle felosztás további tagolásaként alábbi egységek alapján képzett sokaságait különbözteti meg a sokaságnak: 1. ténylegesen elkövetett bűncselekmények; 2. a rendőrség által nyilvántartásba vett bűncselekmények; 3. elítélt büntetettek; 4. olyan bűncselekmények, amelyek miatt a tettesek büntetést kaptak; 5. olyan bűncselekmények, amelyek miatt a tettesek ténylegesen le is töltötték a büntetést. (OKRI fordítás, 74. old.)

²⁵ Sellin: The Basis of a Crime Index, Jour. Crim. Law and Criminology, 1931., szept.

az adott év bűnözését illetően számszerűen teljesebbek, de minőségileg a pontosság és megbízhatóság szempontjából szükségszerűen hiányosabbak, addig a büntető eljárás befejezése felé haladva a képzett sokaságok az időbeliség, azaz a teljesség követelményének mind kevésbé tesznek eleget, de kvantitativ és kvalitativ is a pontosság és megbízhatóság szempontjából növekszik a bűnözés értékelhetősége.

A bűncselekmények elkövetésétől az egyes eljárási mozzanatokig eltelt időt, illetve az eljárási tevékenységek közötti időtartamokat dokumentálják az alábbi adatok, melyek a bírósági szakban jogerősen elbírált ügyek terheltjeire vonatkoznak:²⁶

Év	A büntett el- követésétől a nyomozás el- rendeléséig	A nyomozás elrendelésétől a vádirat be- nyújtásáig	A vádirat be- nyújtásától a bíróság első fokú határo- zataig*	A bűncselek- mény elköve- tésétől a jog- erős ítéletig*
eltelt idő átlagosan napokban				
1961	62	109	75	263
1962	55	95	77	261
1963	40	67	60	199
1964	39	69	58	194

* Közvadás büntettek miatt elítéltekre számítva. (Ehhez meg kell jegyezni, hogy büntett-csoportonként is igen különböző mértékű az elkövetéstől a feljelentésig eltelt idő.)

A) A számbavétel a nyomozás elrendelése alapján

Ezek az adatok, amelyek amellelt, hogy a büntető eljárás egészére, s ezen belül az egyes szakaszokra jelzik az eljárási időtartam csökkenő tendenciáját — ami igen öröndetes a büntettek és elkövetőinek eredményesebb felderítése, valamint a prevenció hatékonysága szempontjából —, azt manifestálják, hogy — csak az időbeliséget tartva szem előtt — a nyomozás-elrendelés időpontja tekinthető a legkedvezőbbnek a bűnözés számbavételére. Említésre méltó e megoldásnak az az előnye is, hogy a büntető eljárás e szakában a legkisebb a bűnözés alakulását kifejező mutatók változását befolyásoló ún. formális tényezők torzító hatása.

A feljelentések időpontjához kapcsolódó számbavétel tárgyalása már eleve mellőzhető, annak ellenére, hogy az időben még közelebb esik a büntett elkövetéséhez. Egyrészt ugyanis, hacsak nincs szükség a feljelentés kiegészítésére vagy a nyomozást nem kell megtagadni, a büntető eljárási jog értelmében a feljelentés beérkezésétől számított három napon belül a nyomozást el kell rendelni, másrészt a feljelentéseknek a nyomozó hatóságok részéről történő értékelése során a nyomozás elrendelése alapján végzett számbavételnél már nem szerepelnek azok a feljelentések, amelyek mögött nincs megvalósított bűncse-

²⁶ Csonka J.—Vavró I.: A büntetőeljárás időtartamának alakulása, Belügyi Szemle, 1965., 10. sz.

lekmény (a nyomozásmegtagadás esetei), s ennyiben pontosabbak a nyomozás-elrendelések adatai a feljelentéseknél. Lényegében a fenti alapállásból indulnak ki egyes hazai²⁷ és külföldi²⁸ szerzők is, akik szerint a bűnözésről a legrealisabb képet a büntettek nyomozás-elrendeléssel mért adatai adják.

E kategorikus állásponttal kapcsolatos egyértelmű prejudikált állásfoglalás helyett előbb ajánlatos azt vizsgálni, hogy a nyomozás-elrendelések adatai tartalmi, megbízhatósági, értékelhetőségi szempontból milyen információkkal szolgálhatnak a bűnözésre vonatkozóan.

A nyomozás-elrendelések mutatója tulajdonképpen egy bűnüldözési tevékenységi mutatószám, amely jelzi, hogy egy adott időszakban a nyomozószervek (elsősorban a rendőrség, s kisebb részben az ügyészség) hány ügyben indítottak nyomozást. Ez a mutatószám eredetileg, de jelenleg is, mint ügyforgalmi mutató, bázisul szolgál a nyomozó szervek tevékenységének értékeléséhez, elsősorban a munka-terhelés és az eredményesség megítéléséhez.

Más oldalról, a nyomozás-elrendelések minden esetben valamilyen bűncselekmény feltételezett elkövetését is jelzik. A nyomozás elrendelésekor azonban a tudomásra jutott büntett elkövetésének csak alapos gyanújáról van szó, de nincsenek minden esetben elfogadható információk arra nézve, hogy pl. valóban elkövette-e a büntettet; a feljelentett büntett valósult-e meg, vagy egy más minősítésű, vagy egyáltalán milyen minősítésű, s a társadalomra veszélyesség szempontjából milyen súlyú büntett valósult meg, továbbá, hogy ki (kik), milyen körülmények között, milyen indítékok, motívumok által determinálva követte(ték) el a büntettet; ki a sértett (sértettek) és milyen súlyú hátrányt szenvedett (szenvedtek); milyen összefüggések, kapcsolatok állapíthatók meg a büntett, az elkövető, a sértett, s az ezekhez fűződő effektusok vonatkozásában stb. Ezeknek az alapvető információknak hiányában sem az egyedi bűncselekmény, sem általában a bűnözés értékelésére nem kerülhet sor, illetve éppen a nyomozás feladata ezeket az információkat az előbbi célokra összegyűjteni.

A nyomozás elrendelések adatai tehát sem a strukturális, sem az oktatás céljaira nem szolgálhatnak megfelelő információkkal. Kérdés, hogy ezek az adatok a bűnözés volumenének megállapításához, s ezen keresztül a dinamikus összehasonlításhoz alapul vehetők-e? Figyelembe véve az előbb mondottakat, e kérdésre is nemleges választ kell adni, mivel a bűnözés struktúrájának kielégítő ismerete nélkül, illetve az egyes bűncselekmények súlyosságának ismerete nélkül tökéletes dinamikus összehasonlítást sem lehet végrehajtani. E megoldás ellen szól az a tény is, hogy a nyomozás-elrendelések mutatója magában foglalhat meg nem valósult büntetteket, illetve a büntettekkel megegyező tényállású szabálysértéseket; továbbá olyan büntetteket, amelyeket korábban jogerősen elbíráltak; s végül tartalmazza azokat az eseteket is, amelyek elkövetését nem sikerült bizonyítani. Ez utóbbiakkal kapcsolatban ugyanakkor azt is meg kell állapítani, hogy egyrészt ezek aránya — a befejezett nyomozásokon belül —

²⁷ Fekete Károly: A bűnözés alakulásának megítéléséről, Belügyi Szemle, 1967., 4. sz.; Dávid Gábor: Hozzászólás a bűnözés értékelése c. cikkhez, Belügyi Szemle, 1967., 12. sz.

²⁸ Jerzy Jasinsky—Edwaad Syzduł: A bűnözés Lengyelországban az 1954—1958. években a „Rendőrségi statisztika tükrében” c. munkájukban írják, hogy „a rendőrségi statisztika, amely a bűnüldöző szervek tudomására jutott bűncselekmények adatait foglalja magába, aránylag a leggyorsabban és a legteljesebb módon informál arról, hogy mennyi bűncselekményt derítettek fel adott időben és területen”. (OKRI fordítás, 3. old.)

csupán néhány százalékos, másrészt, ami nem bizonyított még épp úgy lehet büntetett is, mint nem büntetett.²⁹

A nyomozáselrendelések jelenlegi adatai azonban nemcsak pozitív irányban, de negative is torzítanak. Más szóval nemcsak olyan feltételezett bünteteket tartalmaznak, amelyeket a fentiek miatt nem tekinthetünk azoknak, de — eltekintve a rejtett büntettektől — hiányoznak e mutatóból azok a megvalósult büntettek, amelyek eseteiben nyomozás megtagadására került sor, mert már a feljelentéskor megállapítható, hogy: a törvény szerint büntethetőséget megszüntető ok forog fenn; az elkövetett büntett társadalomra veszélyességének elenyészően csekély foka a büntető eljárás lefolytatását nem teszi indokoltá; az adott ügyben társadalmi bírósági eljárás indokolt; a fegyelmi felelősségrevonás is elegendőnek látszik és a jogszabály a büntető eljárás mellőzését megengedi.

A fentiekben túlmenően természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy a nyomozáselrendelések adatai csak a közbűnös büntettekhez vonatkoznak, s így e mutatóból kimaradnak a bűnözés egy tekintélyes részét kitevő magánvádas büntettek, amelyeknek súlyossága pedig nem marad alatta pl. a társadalmi bírósághoz, fegyelmi hatósághoz áttett büntettek súlyosságának.

Mindezek figyelembevételével leszögezhető, hogy a nyomozáselrendelések száma a számos bizonytalansági tényező miatt nem adhat reális képet még a bűnözés volumenéről sem. Az említett negatívumok ellenére is, anélkül, hogy lemondanánk arról az igényről, hogy magasabb követelményeket támasszunk a bűnözés időbeli változásának vizsgálatával szemben, lehetséges a nyomozáselrendelések számának felhasználása a dinamikus összehasonlításra. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy csak mint egyik, de nem egyedüli — s a hiányosságokra tekintettel nem is a legjobb — mutatóként, amely viszont lényeges előnyös tulajdonsága folytán az elkövetéstől legrövidebb időn belül gyors, eligazító jellegű tájékoztatást nyújthat a bűnözésről. E mutatószám egyébként még pontosítható is az elrendelt nyomozások befejezési módjának ismerete alapján végrehajtott korrrekciókkal. Az egyetlen alkalmazható felvételi, s egyben mértékegység pedig a nyomozó szervek tudomására jutott büntettgyanús eset, vagy mint ahogy hazai irodalmunkban nevezik, az alapos gyanú mértékéig ismertté vált büntett.³⁰

B) Számbavétel a nyomozás befejezése alapján

A nyomozás befejezésével a bűnözésre vonatkozó ismeretek bővülnek. A jelentett büntettgyanús esetek nagyobb hányadában bebizonyosodik, hogy valóban megvalósult a büntett és jelentős részénél sikerült az elkövető kilétét is felderíteni. A nyomozás befejezésével ezekre az esetekre ismeretessé válik a büntett elkövetési helye, időpontja, módja, indítékai, következményei és egyéb lényeges körülményei, továbbá a büntett és az elkövető társadalomra veszélyességének megítéléséhez szükséges személyi, illetve tárgyi tényezők. Mindezek az adatok szükségesek egyrészt a konkrét büntettek és elkövetők büntetőjogi megítéléséhez, a differenciált felelősségrevonáshoz, másrészt a bűnözés mint társadalmi tömegjelenség megítéléséhez is.

²⁹ Az idevonatkozó adatokat 1964—66 évekre l. Dávid. G.: i. m., 69. old.

³⁰ Fekete K. i. m. 69. old.

A nyomozati ügyek egy másik, viszonylag kisebb részében pedig megállapítják, hogy nem valósult meg büntett, vagy azt már korábban jogerősen elbírálták; illetve a büntett elkövetését vagy az elkövető kilétét nem sikerül megállapítani.

Az elrendelt nyomozások a felderítés eredményétől függően, illetve a büntető eljárási szabályoknak megfelelően az alábbi módokon fejeződhetnek be (szűnhetnek meg):

a) A nyomozó hatóság — ha a nyomozást nem szünteti meg, illetve nyomozás-kiegészítésre e szakban nem kerül sor, vagy annak megtörténte után — az iratokat vádemelés végett — a nyomozás befejezéséről szóló határozat meghozatalától számított három napon belül — az illetékes ügyésznek küldi meg.

b) Meg kell szüntetni a nyomozást, ha:

- az a cselekmény, amely miatt a nyomozást elrendelték, nem büntett;
- a büntettet nem a terheltként felelősségre vont személy követte el;
- a törvény szerint büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok forog fenn;
- a büntettet korábban már jogerősen elbírálták;
- a büntett elkövetését vagy az elkövető kilétét a nyomozás során nem sikerült megállapítani és a további eljárástól sem lehet eredményt várni;
- a terheltet (a Btk. 60. § szerint) figyelmeztetésben részesítik;
- szabálysértés fennforgása esetén az ügyet a szabálysértési hatósághoz kell áttenni.

Az iratokat az illetékes társadalmi bírósághoz, illetve fegyelmi hatósághoz kell áttenni, ha az ügyben társadalmi bírósági eljárás indokolt vagy csupán fegyelmi felelősségre vonás is elegendő, és jogszabály a büntető eljárás mellőzését megengedi.

A fentiek alapján tehát az adott időszakban befejezett, megszüntetett nyomozások adatai — kiegészítve azoknak a bűncselekményeknek az adataival, amelyeknél nyomozásmegtagadás alkalmazásával került sor társadalmi bírósághoz vagy fegyelmi hatósághoz való áttételre, vagy Be. 104/A § alkalmazására, illetve büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok forog fenn — már részletes információkat szolgáltatnak a bűnözés volumenének méréséhez, valamint annak strukturális, dinamikus vizsgálatához. Közelebbről a bűnözés volumenének mérésére a következő statisztikai egységek alkalmazhatók:

Alapvetően a *büntettek*, mivel azok *megvalósulásának ténye* szinte a bizonyosságot elérő valószínűséggel megállapítható. De a nyomozások befejezésekor már nemcsak a büntettek pusztá száma ismeretes, hanem a hatóságok információkkal rendelkeznek azok jellemző tulajdonságait illetően is.

Részben a már megvalósult differenciált felelősségrevonás adataiból, részben a még el nem bírált büntettekre és elkövetőikre vonatkozó adatokból már megnyugtató módon lehet következtetni az egyes büntetteknek az objektív és szubjektív oldalról jelentkező *társadalomra veszélyességére*, a bűnözés struktúrájára is.

A nyomozáselrendelések adataival szemben a nyomozások befejezésekor (megszüntetésekor) nyílik először lehetőség az *elkövetők* (terheltek) számbavételére és a bűnözés értékeléséhez szükséges demográfiai, szociális-kulturális, a tágabb és szűkebb értelemben vett társadalmi, egyéni, pszichikai tulajdonságok, indítékok, motívumok stb. megfigyelésére.

A bűncselekmény által okozott társadalmi hátrányra, bekövetkezett kárra vonatkozóan is kielégítő mértékű adatok állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a

korábban tárgyaltaknak megfelelően valamely pontosabb mértékegység alapján is (pl. a pénzegység, a betegen töltött napok száma) kifejezessék a bűnözés volumenét a büntett csoportok egyes kategóriáiban.

C) Számbavétel a vádemelés alapján

Az ügyész köteles a nyomozás iratait tizenöt napon belül megvizsgálni és a bűncselekmények feletti, a törvényesség követelményét is érvényesítő újabb revíziójának eredményeként, amennyiben pótnyomozásra, illetve az előző B) pontban már felsorolt okok miatt a nyomozás megszüntetésére nem kerül sor:

- a) a vádiratot benyújtja, vagy
- b) mellőzi a vádemelést: ha a terheltet több büntett alapos gyanúja terheli, az olyan csekélyebb súlyú büntett miatt, amelynek — a vád tárgyává tett súlyosabb büntett mellett — a terhelt felelőssége vonása szempontjából nincs jelentősége.

A differenciált felelősségrevonás alkalmazása mellett tehát vádemelésre csak a viszonylag súlyosabb esetekben (amennyiben a figyelmeztetés, kioktatás, továbbá társadalmi bírósághoz, fegyelmi hatósághoz való áttétel már nem alkalmazható), s a büntetőjogi büntetést érdemlőség eseteiben kerül sor.

Az adott évben benyújtott vádemelések adatai is alkalmasak lehetnek a bűnözés terjedelmének megállapításához, valamint a strukturális és dinamikus vizsgálathoz. Az előzőekből természetesen következik, hogy csak a vádemeléseken alapuló számbavétel az ismertté vált bűnözésnek is csupán egy részére terjedhet ki. Így pl. a vádemelések száma az ismertté vált büntetteknek az elmúlt évek átlagában mintegy 65—66%-át, a vádlottak száma pedig az összes ismertté vált bűnelkövetőknek mintegy 85—86%-át tette ki.³¹ Figyelembe véve, hogy egy adott évben a bíróság előtt megvádolt terhelték közül a jogerősen elítéltek aránya — ideszámítva a bíróságok által a Btk. 60. § alapján figyelmeztetettek, továbbá azok számát, akikkel szemben a bírósági eljárás halál, kegyelem vagy elévülés miatt szűnt meg — 93—95%, a vádemelések és a vádlottak száma szignifikánsnak tekinthető. Különösen igaz ez annak megítélésénél, hogy valamely cselekmény büntettet valósít-e meg vagy sem. E tekintetben az ügyészégi és bírósági adatok között mutatkozó eltérés nem jelentős. Végeredményben tehát, ha időben némileg távolabb is esnek az elkövetéstől ezek az adatok, s ha a bűnözésnek csak szűkebb körére is korlátozódnak, a vádemelés adatai lényegesen pontosabbak, megbízhatóbbak a büntető eljárás korábbi szakaszaiban végrehajtható megfigyelés adatainál.

4. A bűnözés számbavétele az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztika keretében, az „ismertté vált” büntettek alapján

Hazánkban a bűnözés terjedelmének meghatározására, de egyben a strukturális és dinamikus vizsgálatára is több mint fél évszázadon át kizárólagosan alkalmazott jogerős elítéltek adatai mellett, elsősorban a belügyi és az ügyészi

³¹ Tájékoztató a bűnözésről és a bűnüldözésről, Kiadja a BM. bűnügyi nyilvántartó és statisztikai osztálya és a Legfőbb Ügyészség titkársága. 1969. évi kiadás 139. old. adatai alapján; továbbá Halász K.—Borsi Z.: A kriminalstatisztika alapjai, 6. és köv. old.

hatóságaink kezdeményezésére az utóbbi években az ismertté vált büntettek statisztikai mutatószámát vezették be. Ez a korábban általános terminológiaként használt fogalom egy olyan konkrét módszertani terminus technikust jelent, amelynek alkalmazásával törekszenek, a kifejezés etimológiai értelmének is megfelelően, a statisztikailag mérhető bűnözést minél szélesebb terjedelemben bemutatni.

Az ismertté vált büntettek számbavételét a 0011/1963. sz. BM. — Legfőbb Ügyész által kiadott utasítással bevezetett egységes rendőrségi — ügyészségi statisztikai rendszer tette lehetővé. Ennek értelmében ugyanis statisztikai felvételi lapot, ún. „büntett lapot” állítanak ki minden egyes büntető feljelentés esetén (emellett még egy úgynevezett „terhelt” felvételi lap is készül az egyes elkövetőkről, ennek tárgyalására később térek rá), függetlenül attól, hogy a feljelentés tárgyában indult-e nyomozás vagy sem, azt a rendőrség vagy ügyészség indította-e meg, illetve mi a nyomozás befejezésének (megszüntetésének) a módja. A feljelentett ügyeken túlmenően büntett lapot állítanak ki még minden olyan esetben is, amikor a nyomozás és vádirat benyújtás mellőzésével bíróság elé állításra kerül sor, továbbá, ha vám- és devizabüntettek esetén sem nyomozás megtagadására, sem nyomozás elrendelésére nem kerül sor, de az ügyész elkobzási indítványt tesz.

Ezek az egyes ismertté vált büntettekről kiállított lapok végigkísérik az ügyet a büntető eljárás folyamán a feljelentéstől a vádemelésig, és a büntettet jellemző adatokon túlmenően e lapokon feltüntetik a nyomozati szakban eszközölt különböző intézkedéseket, határozatokat is, mint pl.: a nyomozás megtagadásokat, megszüntetéseket és azok okait, továbbá a más hatóságokhoz való áttételeket. Így a rendőrségi és ügyészségi szervek által bármily módon (pl. nyomozás megtagadással, más hatósághoz való áttétellel, kioktatással, különböző okok miatti nyomozás megszüntetéssel, vádemeléssel) lezárt ügyek alapján, a büntett lapokból szinte a bizonyosságot jelentő valószínűséggel megállapítható az adott időszakban ismertté vált büntettek száma, ami természetesen nem egyenlő — a korábban kifejtettek miatt — az adott időszakban elkövetett büntettekkel. Az ismertté vált büntettek mutatószámának kialakítása tehát nem csupán egyetlen eljárási szakaszhoz, illetve tevékenységhez kapcsolódik, hanem átfogva a büntető eljárásnak a feljelentéstől a vádemelésig terjedő szakaszát, számbavételi forrásként tekintendő minden olyan ügylezáró aktus, amelyből megállapítható valamely büntett megvalósulása.

A fentieknek megfelelően az ismertté vált büntetteket a jelenlegi hivatalos gyakorlat szerint a következő elemek, eljárási mozzanatok alapján veszik számba:³²

- a) vádemelések és bíróság elé állítások;
- b) vádemelés mellőzések;
- c) Btk. 60. §-ára alapított figyelmeztetések;
- d) büntethetőséget kizáró és megszüntető okok alapján hozott nyomozás megtagadások és megszüntetések;
- e) társadalmi bírósághoz történő áttételek (nyomozás megtagadás és megszüntetés esetén);
- f) fegyelmi hatósághoz történt áttételek (nyomozás megtagadás és megszüntetés esetén);
- g) Be. 104/A. § alapján történt megtagadások;

³² Tájékoztató, 163. old.

h) az „elkövető kilétét nem sikerült megállapítani” címen történt nyomozás megszűntetések;

i) elkobzási indítvány (nyomozás, vádirat nélkül).

Az ismertté vált bűntettek koncepciójából logikusan az is következik, hogy nem lehet bűntettként számba venni:

- a nyomozás felfüggesztéseket mint olyan közbelső intézkedéseket, amelyeket később valamely befejezési mód követni fog;
- a katonai ügyészséghez történő áttételeket, melyek más statisztikai megfigyelés körébe esnek;
- a szabálysértés okából történt megszüntetéseket, mint nem bűntetteket;
- azokat az eseteket, amelyeknél a bűntett elkövetését nem sikerült megállapítani.

Az ismertté vált bűntettek fenti összetétele egyben azt is jelzi, hogy a mutatószám alapvető eljárási mozzanata — már csak volumene miatt is — az adott időszakban benyújtott vádemelések, melyeket kiegészítenek azok az esetek (bűntettek), amelyeknél megállapítható a bűntett megvalósulása, de a már említett különböző okok miatt nem került sor vádemelésre. Ilyen értelemben tehát lényegében az ismertté vált bűntettek mutatószáma a bűncselekményei miatt az ügyészi minősítésen alapuló vádemelésekhez kapcsolódik. Az érdemi jellegű statisztikai elemzés, értékelés is elsősorban ezekre a bűntettekre és a megvádolt személyekre vonatkozhat, tekintve, hogy ezek képezik a súlyosabb bűntetteket, valamint ezek aránya is a legnagyobb.

Az ismertté vált bűntettek összetevőinek 0%-os megoszlása az utóbbi három év alapján a következő:

Az ügy megnevezése	1967	1968	1969
	é v e k b e n		
Vádemelés	62,2	57,7	66,8
Vádemelés mellőzése	0,1	0,3	0,1
Figyelmeztetés Btk. 60. § alapján és Be. 104/A. § szerinti kiiktatás	10,0	13,1	8,8
Elkövető kiléte ismeretlen, vonatkoztatva ezt a Be. 104/A. §-ra is	18,7	19,2	15,8
Társadalmi bírósághoz áttétel	1,7	1,8	0,9
Fegyelmi hatósághoz áttétel	2,6	2,7	2,0
Büntethetőséget kizáró és megszüntető okok	4,7	5,2	5,0
Elkobzási indítvány	—	—	0,6
Összesen:	100,—	100,—	100,—

Kétségtelen, hogy ezzel a módszerrel a felderített, közbírási bűntetteknek minősülő magatartások a legszélesebb terjedelemben foghatók át. E mutatószám körül kialakult polémia azonban joggal kifogásolta, hogy az ismertté vált bűntettek nem tartalmazzák a magánvádas bűntetteket.³³

³³ Miltényi K.: Hozzászólás a „Gondolatok a bűnözés statisztikai méréséről” című cikkhez, Statisztikai Szemle, 1969., 3. sz., 299. old.

Ismeretes, hogy a magánvádas ügyekben emelt vádak száma — ha az utóbbi években csökken is — számszerűen nem sokkal marad alatta a közvádas büntettek számának. A vádemelés eredménye szempontjából azonban lényeges eltérés mutatkozik a büntető ügyek e két csoportjában. Míg ugyanis a közvádas ügyekben a bírósági eljárás ítélet nélküli befejezésére viszonylag csekélyebb számban és arányban kerül sor, addig a magánvádas ügyek több mint 80%-ában — vádelejtés címén — megszüntetéssel ér véget az eljárás, de még így is az e csoportba tartozó elítéltek a bírósági elítéltek mintegy 10–13%-át teszik ki.

A bűnözési fertőzöttség minél teljesebb meghatározására irányuló törekvésből logikusan következik az adott időszakban ismertté vált valamennyi büntett számbavételének követelménye, függetlenül annak büntető eljárási megoldásától. Ebből a szemléletből kiindulva pedig nem lehet kétséges, hogy akkor, amikor egy adott időszakban ismertté vált büntetteket kívánjuk átfogni, nem mellőzhetők a magánvádas büntettek sem. Ez annál inkább indokolt, mivel az ismertté vált büntettek jelenleg képzett mutatószáma számos olyan, a társadalomra elenyészően csekély fokú veszélyességet jelentő magatartásokat is tartalmaz, amelyekért — a nyomozó szervek a nyomozást megtagadó vagy megszüntető határozatával a Be. 104/A. §, valamint a Btk. 60. § értelmében — az elkövetőket csupán kioktatásban vagy figyelmeztetésben részesítik, illetve a magánvádas büntettek a súlyosság, a társadalomra veszélyesség szempontjából nem alacsonyabbak az előbb említett és számba vett büntettekénél.

További kérdés, hogy a magánvádas büntettek az ismertté vált büntettek mutatójában milyen számban szerepeljenek: a vádemelések összes számával, vagy csak az ítélettel lezárt büntettek számával. Figyelembe véve, hogy magánvádas büntettekről van szó, ahol a sértettnek, a magánvádlónak kell mindenke előtt nyilatkoznia, hogy követte-e el sérelmére büntettet, s az milyen súlyú sérelmet okozott, a kérdés megítélésénél a magánvádlónak az eljárás során tanúsított magatartásából kell kiindulni. Más szóval ez azt jelenti, hogy a vádelejtéseket — függetlenül attól, hogy azok alapján az eljárás megszüntetése a tárgyalás kitűzése előtt, vagy a tárgyaláson történt — úgy kell értékelni, hogy azok mögött nincs megvalósult büntett. Egyébként ez a hallgatolagos álláspont tükröződik a jelenlegi bírósági gyakorlatban is, tekintve, hogy a bíróság nem foglal, de nem is foglalhat állást valamennyi (ti. a vádelejtések eseteiben), magánvádas büntett megvalósulásának vagy hiányának kérdésében, következésképpen csak a bíróság által megállapított magánvádas büntetteket, pontosabban azok elkövetőit, a jogerősen elítélteket mutatják ki. A jelenlegi gyakorlat szerint tehát csak arra van lehetőség, hogy az ismertté vált büntettek számában a magánvádas büntettek közül csak a bíróság által elbírált büntetteket (tulajdonképpen a jogerősen elítéltek, de e probléma tárgyalása ez esetben mellőzhető) szerepeltessék. Érthető tehát, hogy ezek számbavételére utalnak az idevonatkozó irodalmi munkák is.³⁴ Elismerve a jogi konstrukcióból adódó korlátozott számbavételi lehetőség kényszerűségét, legalábbis elméletileg felvethető azonban, hogy ez a megoldás nyilvánvaló ellentmondásban van a bűnözés minél teljesebb körű számbavételének koncepciójával. Ha ugyanis a közvádas büntettekénél a büntett számbavételének alapvető kritériuma az, hogy megvalósult-e a büntett, elkövetőjének felelősségre vonásától függetlenül, logikusan következik, hogy ez a magánvádas büntettekénél sem történhet másképp. Aligha vitatható

³⁴ Vö.: *Miltényi K.*: i. m. uo., valamint *Szilágyi József*: A bűnözés értékelése, Belügyi Szemle, 1967., 3. sz. 6. old.

az a tény is, hogy a magánvádas büntettek körében — amelynél egyébként joggal feltételezhető a latens bűnözés magasabb aránya — a vádelejtések eseteiben is jelentős mértékű a ténylegesen megvalósult bűncselekmény. Minthogy azonban ezek hatósági megállapítására, az elmondottak miatt, nincs lehetőség, a magánvádas bűncselekmények körében mindenesetre magasabb latens aránnyal kell számolni, aminek viszont időszakos, reprezentatív jellegű felmérése, illetve becslése viszonylag könnyebben megoldható feladatnak tekinthető.

Összegezeképpen tehát leszögezhető, hogy a büntett oldaláról kiinduló ún. ismertté vált büntettek mutatószáma — a magánvádas büntetteknek előbbiekben vázolt módon történő kiegészítésével — a legteljesebb mértékben adhat képet a bűnözés terjedelméről.

E mutatószámmal szemben is felvethető azonban az, hogy egy adott időszakban a büntető eljárás különböző szakaszairól összegyűjtött, ismertté vált büntettek sokasága túl általános, nyers mutatószám a terjedelem meghatározásához, amely ugyan mennyiségi összesítésre alkalmas, de a bűnözés minőségi elemeit — mint ahogy a büntettek pusztá számára épülő mutatók általában — nem juttatja kifejezésre. E mutatóban is azonos súllyal szerepel a társadalomra igen veszélyes és a kevésbé veszélyes magatartás. Márpedig a súlyosság kérdését sem a volumen mérésénél, sem a strukturális vizsgálatoknál, sem pedig a dinamikus összehasonlításnál nem lehet figyelmen kívül hagyni. Erre vonatkozóan természetesen némi eligazító támpontot nyújt az ismertté vált büntetteknek a felelősségre vonási módozatok szerinti tagozódása, illetve az e szerinti arányok dinamikus változása, bár ez utóbbiak jelentősen függnék a jogpolitikai, büntetőpolitikai elvektől is.

A jelenlegi szocialista büntetőpolitikánkból, melyben a szankciók kiszabásánál mindinkább előtérbe kerül a büntettet elkövető személy emberi magatartásbeli megítélése, következik, hogy perspektivikusan még differenciáltabbá, még változatosabbá válik a bűncselekmények megítélése, a felelősségrevonási rendszer,³⁵ — annak ellenére, hogy az utóbbi évek adatai még nem utalnak erre egyértelműen. (Pl. a társadalmi bírósághoz történő áttételek arányai 1964 óta csökkenő, a fegyelmi hatóságokhoz történő áttételek stagnáló tendenciát mutatnak; s némi növekvő irányzat mutatkozik a figyelmeztetések és kioktatások körében.

Ugyancsak utalásszerű támpontokat adnak a súlyosságra vonatkozóan a vádemelések strukturális vizsgálatai is. Mindezek azonban csak minőségi megközelítési módszerek, amelyek végső soron a súlyosság, a társadalomra veszélyesség mennyiségi kifejezését nem helyettesíthetik. Éppen ezért az általános jellegű, ismertté vált büntettek mutatója mellett (amely a magánvádas büntettek is tartalmazza), ugyancsak a volumen mérésére, legalább a vádemelések vonatkozásában, illetve egyes büntett-csoportokon belül kívánatos lenne olyan mértékegységeket is alkalmazni, mint az érték, betegen töltött napok stb., amelyek egzaktabban fejezik ki a bűnözés valódi volumenét. Öröndetes, hogy ilyen jellegű megfigyeléseket, feldolgozásokat már jelenleg is végeznek.³⁶ Kívánatos lenne azonban ezeket tovább bővíteni, illetve rendszeresebbé tenni.

³⁵ E kérdés büntető anyagi és eljárásjogi kérdéseit tárgyalja Szabóné Nagy Teréz: A büntetőeljárás egyszerűsítése c. munkájában, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, 1970.

³⁶ Vö.: BM. Legfőbb Ü. 1969. évi Tájékoztató, 34—35. old., valamint a betegesen töltött napok értékelésére. Az Országos Kriminálisztikai Intézet Tájékoztatója, 16. sz., 1970.

Az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztikai felvételi rendszer másik lehetséges számbavételi egysége az elkövető. E megfigyelés eszköze az ún. terhelt felvételi lap (T lap), amelyet minden olyan személyről (függetlenül tettesi minőségétől) ki kell állítani, akit a Be. 114. § (1) bekezdése alapján terheltté nyilvánítanak vagy terheltté nyilvánítás és vádirat benyújtásának mellőzésével bíróság elé állítanak.

Az első tisztázandó kérdés mindenekelőtt az, hogy szükség van-e az adott évben ismertté vált bűnelkövetők számbavételére? Amennyiben elfogadjuk alapul azt a tételt, hogy a bűnözés két alapvető elemből, bűntettekkel és elkövetőkből áll, továbbá, amennyiben a bűntettek oldalán az ismertté vált bűntettek totális kifejezésére törekszünk, ha konzekvensek akarunk lenni, akkor — legalábbis elvileg kiindulásképpen — arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy nem mondhatunk le az ismertté vált bűnelkövetők számbavételéről sem. Az ismertté vált bűnelkövetők teljes számbavétele indokolt az ismertté vált bűntettekkel történő egybevetése, valamint a differenciált felelősségrevonás módozatai szerinti összehasonlítás (megoszlásának vizsgálata) érdekében is. Kíváncos és mellett a differenciáltan felelősségrevont elkövetők egyes csoportjainak az általuk elkövetett, azaz az ugyanazon csoportokhoz tartozó bűntettekkel való kapcsolatát is vizsgálni, amelyből következtetni lehetne a bűnözés társadalomra veszélyességére is.

Az elkövetők oldalán sem elégedhetünk meg azonban csupán az elkövetők pusztá számával, de ismerni kell az elkövetői minőségüket, szervezettség esetén azok kapcsolatát, különböző tulajdonságaikat, az elkövetők és a sértettek kapcsolatát és a bűncselekmény elkövetésekor körülményeiket, továbbá mindazokat az indítékokat, amelyek a büntetési magatartást előidézték, valamint az elkövető oldalán jelentkező ismérveknek az adott bűntettel való összefüggéseit is. Az elkövetők személyiségének megismerése ugyanis nélkülözhetetlen elsősorban a kriminológia számára a bűnözés okkutatása szempontjából, és ezen keresztül nélkülözhetetlen a büntetőjogi szabályozás, a büntetéspolitika, a megelőzés számára is.

A jelentkező igények mellett azonban a lehetőségekre, célszerűségekre, az információszerzés gazdaságosságára is tekintettel kell lenni. Mindezek alapján az ügyészégi minősítés szakában számba vehető elkövetőkkel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy van-e mód az ismertté vált bűnelkövetők elfogadható eredményű számbavételére, azaz ezek mérhetők-e?

Ismeretes, hogy nem minden bűnelkövető esetében kerül sor terheltté nyilvánításra, s ennek megfelelően nem minden elkövetőről állítanak ki terhelt lapot. A differenciált felelősségre vonás ugyanis lehetőséget ad arra, hogy terheltté nyilvánítás mellőzésével egyes — egyébként ismert — elkövetők magatartásának elbírálására társadalmi bíróság, fegyelmi hatóság előtt kerüljön sor; vagy a Be. 104/A. § alapján kioktatásban részesüljenek. Ugyancsak mellőzik a terheltté nyilvánítást, amennyiben a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok már a feljelentéskor ismeretes, s természetesen az ismeretlen elkövetők eseteiben.

A hivatalos bűnügyi statisztikai, pontosabban a rendőrségi-ügyészégi statisztikai gyakorlatban alkalmazott bűnelkövetők terminológiáján, illetve mutatószámán azokat a terhelteket értik, akik ellen

— vádat emeltek (vagy annak mellőzésével, mint nem terhelteket, de terhelt lappal rendelkező személyeket bíróság elé állítottak); továbbá, akiket

- a Btk. 60. § alapján figyelmeztettek;
- társadalmi bíróság elé, illetve
- fegyelmi hatóság elé utaltak.

A hivatalosan ily módon számított bűnelkövetők (1969-ben számszerűen 71 500 fő) több mint 86%-át teszi ki a terheltté nyilvánítottaknak, akiknek személyi adatai ismertek.

Némi problémát jelenthet e tekintetben a terhelteknek 1,6%-nyi területű része, akiknél büntethetőséget kizáró vagy megszüntető ok forog fenn s akiket a hivatalos statisztika nem sorol az elkövetők közé. Mivel itt nem egy homogén csoportról van szó, először is ketté kell azt választani. A büntethetőséget megszüntető okok eseteiben nyilvánvaló a büntett elkövetése, s mivel így ezek joggal szerepelnek az ismertté vált büntettek között, továbbá ismertek az elkövetők személyi adatai is, illogikus ezeket az ismertté vált bűnelkövetők számából kihagyni, függetlenül attól, hogy az e csoportba tartozó elkövetők bűnös magatartásukért már nem vonhatók felelősségre. Kriminológiai, szociológiai és pszichológiai szempontokból különösen érdemes lenne vizsgálni ebben a csoportban pl. az öngyilkos elkövetők helyzetét.

Büntethetőséget kizáró okok fennforgása esetén az értékelés már nem ilyen egyértelmű. Ezekben az esetekben ugyanis a büntett valamely fogalmi eleme hiányzik. Vagy a társadalomra veszélyesség (mint pl. a jogos védelem, végszükség esetében), vagy az alannyá válás feltételeinek a hiánya, a gyermekkor, a beszámítási képesség hiánya, illetve egyéb okok (a tévedés, a magánindítvány hiánya) teszik kizárttá nemcsak a büntethetőséget, de a büntett megvalósulását is. Ezekben az esetekben ugyanis, annak ellenére, hogy a tényállásszerűség megállapítható és a társadalmi hátrány is bekövetkezett, a társadalmi megítélés és a törvényi szabályozás alapján büntett nem valósult meg. Éppen ezért a büntethetőséget kizáró eseteket már az ismertté vált büntettek között sem kellene szerepeltetni; de amennyiben ott szerepelnek — ha elkülönítetten is —, itt is számba kellene venni. Nem volna érdektelen a kriminológia, a pszichológia számára (praktikusan a megelőzést is célozva) ezeknek az eseteknek a vizsgálata, különösen pl. a gyermek, az elmebeteg stb. „elkövetők” személyiségének ismerete, valamint a személyiség és az általuk elkövetett „büntettek” közötti kapcsolat vizsgálata. Ehhez viszont kielégítő lenne egy-egy reprezentatív jellegű célvizsgálat is.

E fenti utalások alapján is leszögezhető, amit egyébként senki sem vitat, hogy:

- A terheltek száma nem lehet egyenlő a bűnelkövetők számával; Ez utóbbi részben kevesebb, részben több az előbbieik számánál. Más kérdés természetesen az, hogy a nyomozati tevékenység, a törvényesség értékelésénél a terheltek száma mutatójának is szerepe van.
- A rendőrségi-ügyészségi statisztikában számított ismertté vált bűnelkövetők száma nem egyenlő az e szakban is számba vehető és ténylegesen ismert elkövetők számával.
- Végül a terheltté nyilvánítottak egy része is (mintegy 13–14%) kiesik a bűnelkövetők köréből, amikor pl. a terheltté nyilvánítás után derül ki, hogy nem követte el büntettet vagy az nem bizonyítható, vagy a büntettet nem a felelősségrevont követte el.

Mindezek alapján egyértelműen megállapítható, hogy az ügyészi minősítés szakában nincs lehetőség az elkövetők számával mérni a bűnözés terjedelmét

a többirányú bizonytalansági tényező miatt. (Arra a kérdésre, hogy a terhelt lapon gyűjtött adatok mennyiben szolgálhatnak az elkövetők kriminológiai jellegű értékelésére, a következő [V.] fejezetben térek ki.)

5. A bűnözés számbavétele a jogerősen elítéltek alapján

Az utóbbi években, tulajdonképpen az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztika megteremtése és a hazai kriminálstatisztika újabb keletű fellendülése óta a már említett irodalomban mind több kritika éri a bírósági statisztikát, adatainak a bűnözés mérésére, strukturális és dinamikus vizsgálatára történő felhasználása szempontjából. Már itt előre bocsátható, hogy az elmarasztaló észrevételek sok tekintetben elfogadhatók, de ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy jelenleg a bírósági adatok bizonyos vonatkozásokban más adatokkal nem helyettesíthetők.

A bírósági statisztika alapvető megfigyelési egysége a jogerősen elítélt. A jogerős ítélet pedig — mint a büntetőeljárás legvégső szakasza — időben legtávolabb esik a bűncselekmény elkövetésétől. Emiatt az egy adott évben jogerősen elítéltek száma (mutatószáma) legkevésbé fejezheti ki ugyanazon év bűnözését. Az 1926—30. években hozott jogerős ítéletek alapján végzett felmérés szerint³⁷ az adott évben hozott jogerős ítéletekből átlagosan mintegy 34—35% volt az ugyanazon évben, mintegy 42% a közvetlen megelőző évben, s 13% az ezt megelőző évben, s egyre csökkenő százalékban a még korábbi években elkövetett bűncselekmények miatt hozott ítéletek száma. Azóta ezek az arányok, az eljárási időszak csökkenésével összhangban, természetesen módosultak. Csongrád megyei adatok alapján végzett vizsgálat szerint 1968—70. években a közvédas büntettek miatt hozott jogerős ítéletek közül már 50—55% az ugyanazon évben és 40—44% a közvetlen megelőző évben elkövetett bűncselekmények miatt hozott ítéletek száma; s feltehető, hogy hasonló a helyzet országos viszonylatban is.

A rendőrségi és az ügyészégi szakban számba vehető bűncselekményekkel szemben a jogerős elítéltek mutatószámának időbeli változását lényegesebben befolyásolják az ún. formális tényezők (mint a jogszabályok, a büntetőpolitika változása, a joggyakorlat módosulása, egyéb idevonatkozó adminisztratív intézkedések stb.), amelyek megzavarják, sőt lehetetlenné teszik hosszabb időre a dinamikus összehasonlítást is.

Magától értetődő, hogy a bírósági statisztika mind az adott évben megvalósult, mind az ismertté vált bűnözésnek csak egy bizonyos részét, s a differenciált felelősségrevonás módozatainak bővülésével egyre kisebb hányadát ölelheti fel. Kézzelfoghatóan igazolja ezt a fentiekben túlmenően az ügyészégi és a bírósági adatok összevetése is. Míg ugyanis az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztika által számba vett ismertté vált büntettek száma az elmúlt években általában 120 ezer körül volt (1969-ben valamivel 110 ezer felett), addig a bírósági jogerősen elítéltek száma 50—60 ezer között mozgott. (Jóllehet az elítéltek száma adott bűnözési sokaságon belül sem azonos a büntettek számával, ez esetben azonban a kétfajta adat összevetése a szóban forgó állításhoz kielégítő tájékoztatásul szolgálhat.) Tehát átlagosan a büntetőbíróságok elé az is-

³⁷ Hoóz I.—Kovacsics J.: Igazságügyi Statisztika, Egyetemi jegyzet, Tankönyvkiadó, 1963., Budapest, 64. old.

mertté vált büntetteknek már csak mintegy 50%-a kerül függetlenül az időbeli eltolódástól. Bár kétségtelen, hogy a bíróság elé a súlyosabb ügyek kerülnek, ami a bűnözés megismerése, értékelése szempontjából lényegesebb; mindjárt hozzá kell tenni azonban, hogy ebből a szempontból sem lehet teljes a bírósági statisztika, ha figyelembe vesszük azt a 20 ezer körüli büntettet, amelyeket ismeretlen tettesek követtek el, vagy amelyeknél vádemelés előtt büntethetőséget megszüntető okok következtek be, amelyekről viszont joggal feltételezhető, hogy — legalábbis jelentős részükben — súlyos büntettek.

Végeredményben tehát a bírósági szakban megfigyelhető büntettekkel, illetve elítéltekkel legkevesbé mérhető a bűnözés terjedelme, ha a teljességre kívánunk törekedni. Más oldalról azonban a bírósági szakban megfigyelhető jogerősen elítéltek száma egyneműbb abból a szempontból, hogy ezek a viszonylag súlyosabb bűncselekmények elkövetői; illetve — mivel jogrendszerünkben annak megállapítása, hogy ki a bűnelkövető, végső soron a bíróság feladata — a bírósági statisztika szerinti jogerősen elítéltek mutatószáma a legrelevánsabb.

A bírósági statisztika jelentős előnye még a magánvádas büntettek és elkövetők számbavételének lehetősége, ami nem mellőzhető sem a bűnözés volumenének mérésénél, sem pedig a strukturális, dinamikus vizsgálatoknál.

Végül csak a bírósági statisztika szolgáltatathat információkat a büntetéskezeltől, annak összetételéről, dinamikus alakulásáról, amely egyben a bűncselekmény mindkét oldalának súlyosságát, társadalomra veszélyességét is kifejezi, s így alkalmas lehet — a korábban már kifejtett elveknek megfelelően — a bűnözés volumenének mérésére is; természetesen csak abban a körben és mértékben, amilyen terjedelemben és összetételben kerülnek elbírálásra az elkövetett, vagy ismertté vált büntettek a büntetőbíróságok előtt.

Végső konklúzióként megállapítható, hogy a bűnözés büntetési oldalának elemzéséhez elsősorban a rendőrségi ügyészégi adatok szolgálhatnak teljesebb anyaggal, amelyek a pontosság, megbízhatóság szempontjából kielégítőnek tekinthetők. Az elkövetői oldal, valamint a két oldal együttes értékeléséhez azonban — bár nem a teljesebb körűség, hanem a megbízhatóság szempontjából — inkább a bírósági statisztikai adatok fogadhatók el. Ez egyébként következménye a büntető törvénykezés felépítésének, a büntető eljárási rendszernek, amely eleve meghatározza — legalábbis körvonalaiiban — a bűnözés statisztikai forrásait, a számbavétel lehetőségeit.

Itt kívánok még röviden foglalkozni azzal a felfogással, amely szerint „egy adott időszak ismert bűnözését” a „valóságot leghívebben tükröző módon” az összes ismert bűnelkövetők adják.³⁸ A teljességre törekvés érdekében a számbavételt ugyancsak nem egyetlen eljárási szakhoz kívánják kapcsolni, hanem a büntető eljárás egészét átfogva, az adott évben, valamely módon „jogerősen” felelősségrevont személyek összességéből alakítják ki e mutatószámot. Pontosabban e mutatószám elemei:

- a közvádas jogerősen elítéltek;
- a magánvádas jogerősen elítéltek;
- ügyészégi és bírói figyelmeztetésben részesültek;
- ügyészi és bírói kezdeményezésre fegyelmi úton, illetve társadalmi bíróság előtt felelősségrevontak;
- az ismeretlen tettesek.

³⁸ Szilágyi József: A bűnözés értékelése, Belügyi Szemle, 1967., 3. sz., 6. old.

Az ismertté vált elkövetők fenti módon képzett mutatószáma, végeredményben a bírói jogerős ítéleteket veszi alapul, s az ismertté vált bűntettek mutatószámához hasonló törekvések érdekében kiegészíti azt az egyéb módon felelősségrevont ismertté vált elkövetőkkel. Sőt, az így kialakítandó mutatószám az „ismertté vált” elkövetőkön túlmenően még az ismeretlen elkövetőknek az ismeretlen tetteses bűntettek alapján becsült számát is magában foglalná.

E koncepciót a megjelent kritikai észrevételek is elsősorban az ismeretlen tettesek ide sorolása miatt marasztalják el.³⁹ Pontosabban azért, mivel ez a becsült szám, az ismeretlen tettesek által elkövetett bűntettekől kiindulva, egy bűntetthez egy bűnelkövetőt feltételez. Ez azonban korrigálható lenne oly módon, hogy a különböző bűntett-csoportok tapasztalati átlagainak megfelelően súlyozott formában számítanák ki az ismeretlen tetteseket. Ugyancsak zavaró lehet e mutatószámban az a tény — amivel egyébként e felfogás képviselői is tisztában vannak —, hogy az ismeretlen tettesek egy részét utólag felderítik, ami kétszeres számbavételt eredményez. Természetesen utólagosan ez a hiba is kiszűrhető, illetve megfelelő tapasztalati számok alapján előzetesen is felbecsülhető. Más oldalról viszont, amennyiben e felfogás hívei az ismertté vált elkövetők teljes számbavételére törekkenek, érthetetlen, hogy miért mondanak le pl. a bűntetthez vezető megszüntető okok miatt megszüntetett eljárások elkövetőinek számbavételéről, amikor annak megoldása is egyszerűbb az ismeretlen tettesek becslésénél.

Eltekintve ezektől a jelentős részben számítás-technikai részletkérdések problematikájától, az alapvető kérdés az, hogy mit jelezne az ilyen átfogó jellegű ismertté vált elkövetők száma? Önmagában az elkövetők pusztá száma, mint ahogyan ezt az előző fejezetben kifejtettem, sem sokat mond. Már pedig a bírósági szak előtt felelősségrevontak jelentős részéről a pusztá számukon kívül mást jelenleg nem tudunk. Minimális követelmény lenne, még a dinamikus változás megállapításához is, az elkövetőknek legalább is ismertté vált bűntettekkel való összevetése. Erre azonban nincs lehetőség a jelenlegi statisztikai megfigyelési rendszerek mellett a büntető eljárás egészére kiterjedő egységes statisztika hiánya miatt.

6. Adalék az egységes kriminálstatisztikai rendszer kérdéséhez

Az előző pontok summázataként megállapítható, hogy az eddigi kriminál- (bűnügyi) statisztikák gyakorlatában nem egy adott időszak bűnözését adták, hanem általában a büntető eljárás egy-egy (valamely) mozzanatához kapcsolódva, az ügyintézés száma alapján közelítették meg a bűnözés volumenét, struktúráját, dinamikáját. Ezek a különböző eljárási tevékenységekhez kapcsolódó mutatószámok az időbeli eltolódásoktól, az eltérő eljárási tevékenységtől függően, egymással össze nem hasonlítható, különmemű sokaságokat eredményeztek, amelyek alapján sokszor egymásnak ellentétes megállapításokra jutottak a bűnözés alakulásának vagy egyéb vonatkozásának megítélésében. Joggal jelentkezett tehát az igény, esetenként a tényleges törekvés, az egységes kriminálstatisztika megteremtésére,⁴⁰ ami jelenleg is napirenden levő, megol-

³⁹ Borsi Z.: A bűnözés statisztikai mérése, id. helyen 1200. old.

⁴⁰ A már idézett hazai század eleji elképzeléseken túl kiemelkedő helyet foglal el e tekintetben a Szovjetunió 1929–30. évek ilyen irányú kísérletei. Gercenzon i. m. 124. o.

dandó feladat. Anélkül, hogy e kérdés akár csak megközelítően is teljes megoldására vállalkozhatnánk, csupán néhány gondolattal kívánok e jövőben megoldandó feladat elméleti vonatkozásaihoz hozzájárulni.

Mindenekelőtt tisztázandó kérdések: Mit kell érteni a bűnügyi vagy a kriminálstatisztika egységesítésén; másképpen, mit értsünk az egységes kriminálstatisztikai rendszeren? Milyen követelményeket kell vagy lehet támasztani az egységes rendszerrel szemben? Nyilvánvaló, hogy e fogalmaknak térben és időben eltérő lehet az értelmezésük, ami alapvetően függ a térben és időben adott konkrét társadalmi, államigazgatási, szervezési, büntetőjogi stb. rendszer fejlettségétől, színvonalától, az adott lehetőségektől, feltételektől. A maitól eltérő jellegű feladatok, problémák jelentkeztek pl. a múlt század végi, illetve a század eleji hazai bűnügyi statisztika megteremtésénél; vagy a Szovjetunióban az 1920-as évek végén kialakított bűnügyi számbavétel egységesítési kísérleténél, ahol (mindkét esetben, jóllehet eltérő körülmények között) elsősorban államigazgatási, eljárásjogi vonatkozásban jelentkezett az egységesítés követelménye. Esetenként az egységesítés csak a terminológiák, az azonos csoportosítási elvek kialakítására, illetve a büntető eljárás különböző szakaszaiban, de egymástól függetlenül gyűjtött statisztikai adatok, mutatószámok koordinálására szorítkozott. Másképpen vetődött, illetve vetődik fel e kérdés az 1960-as évek eleji és a jelenlegi hazai viszonyaink között, amikor már a bűnözésnek, mint társadalmi jelenségnek, és nem az egyes bűnüldöző, bírói szervek tevékenységének, egységes számbavételének problematikájáról van szó.

Az 1964-ben bevezetett közös rendőrségi és ügyészségi statisztikai beszámoló rendszerrel ugyanis megkezdődött a büntető eljárásban részt vevő szervek egységes kriminálstatistikájának kialakítása. Az új statisztikai rendszer a bűnözés hatékonyabb tanulmányozását, elemzését célozta, s ennek érdekében azoknak a körülményeknek a feltárását, amelyek szerepet játszanak a bűncselekményeket elkövetők magatartásában.⁴¹ Ez a célkitűzés kétségtelenül meg is valósult azért, hogy a korábbi gyakorlathoz képest szélesebb terjedelemben kerülhetett sor a bűnözés számbavételére, valamint azért, hogy a büntett és terhelt felvételi lapok adatainak feldolgozásával részletesebb információ áll rendelkezésre a bűnözés elemzéséhez.

Ez alkalommal azonban, az egységesítés kérdését vizsgálva, csak ennek lényegére kell koncentrálni a figyelmet. Ez pedig abban áll, hogy a bűnözés alap-elemeinek (büntett-elkövető) számbavétele, az adatok gyűjtése az eljárás rendőrségi-ügyészségi szakán belül most már nem egyetlen eljárási mozzanathoz kapcsolódik, hanem felölelve az egész folyamatot — a feljelentéstől a vádirat benyújtásáig —, ott kerül sor a számbavételre, ahol az ügy befejeződik. Végző soron azonban az új statisztikai rendszer az ügyész minősítésén alapul, mivel a Be. 107. § (1) bekezdése értelmében az ügyész jóváhagyása szükséges a társadalmi bíróságokhoz, illetve fegyelmi hatóságokhoz való áttétellel kapcsolatos nyomozás megtagadásokhoz, valamint azokhoz, ha nem az ügyész jár el, amelyekben a feljelentés egy évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetéssel fenyegetett cselekményre irányul; úgyszintén a Be. 162. § alapján azokhoz a nyomozásmegszüntetésekhez, amelyekben társadalmi bírósághoz, illetve fegyelmi hatósághoz való áttételre kerül sor; egyébként pedig, ha a törvény a büntetettre egy évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést rendel. Végeredményben így kevés azoknak az ügyeknek a száma, amelyekben a rendőrség önálló hatáskörben

⁴¹ Vö.: Lázár Bertalan: Az egységes új rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika, Belügyi Szemle, 1964. 1. sz. 16. o.

dönt. Tartalmilag tehát a domináló ügyészi minősítés tette lehetővé az egységes rendszer megteremtését is. Formálisan pedig az egységes (B és T) statisztikai felvételi lapok játszották ezt a szerepet, amelyeket az eljárás menetével párhuzamosan töltenek ki.

A jelenlegi további probléma az, hogy egy ilyen értelmű egységesítés, pontosabban számbavétel, kiterjeszthető-e a büntető eljárás bírósági szakára is; azaz a büntető eljárás teljes egészére a feljelentéstől a jogerős ítéletig? Technikailag e probléma természetesen megoldható, jóllehet ezzel a rendszer lényegesen bonyolultabbá válna. Ebben az esetben a számbavétel alapelemei, kiinduló forrásai a vádemelések, illetve vádlottak helyett a jogerősen befejezett ügyek, illetve a jogerősen elítéltek lennének, amelyeket (akiket) kiegészítenének mindazok a büntettek és elítéltek, amelyeket (akiket) bírósági ítélet nélkül, egyéb módon bírálnak el, illetve vonnak felelősségre. E megoldással szemben kétségtelenül fel lehet hozni az időbeliség problémáját, ami csökkenti a bűnözés adatainak operatív felhasználhatóságát. Áthidaló megoldásnak tekinthető részben a „Vádképviselési lap” beiktatása, amely az ügyeket végigkíséri a vádemelés-től a jogerős ítéletig, s ezáltal mintegy összekötő láncszem az egységes rendőrségi-ügyészségi és a bírósági statisztika között. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez a közbeiktatás csak az eljárási, azaz a tevékenységi statisztika szempontjából jelent közeledést az egységesítéshez, de semmi esetre sem a bűnözés vizsgálatának oldaláról.

Annak elismerése mellett, hogy az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztika nagy mértékben gazdagította a bűnözés elemzésének lehetőségeit, megítélesem szerint a jelenlegi rendszer még nem tekinthető sem teljesnek, sem véglegesnek. Az egységes kriminálstatisztika aspektusából a jelenlegi megoldással szemben az alábbi fogyatékokat lehet felemlíteni:

a) Nem határolta el eléggé élesen a bűnözésre vonatkozó adatgyűjtést a tevékenységi statisztikától, amennyiben mind a „B” mind a „T” felvételi lapok a tevékenység értékelését szolgáló adatokat is tartalmaznak.

b) A büntettekre és az elkövetőkre vonatkozó adatgyűjtés szétválasztásával kizárja azt a lehetőséget, hogy a büntetteket azoknak elkövetőivel, az objektív és szubjektív oldalon jelentkező körülményekkel, indítékokkal együttesen, komplexen elemezzük, s a kapcsolatok számtalan variációinak felhasználásával a legáltalánosabbtól a legrejtettebb összefüggéseket is feltárhassuk.

c) Azáltal, hogy a büntettek, elkövetők vonatkozó adatgyűjtés a rendőrségi-ügyészségi minősítés körével lezárul, egyrészt kiesnek a további megfigyelés alól a társadalmi bíróságokhoz, fegyelmi hatóságokhoz áttett ügyek, és ismeretlen marad az ide került büntettek és elkövetők minősítése; másrészt a bírósági szakba került (büntettek) elkövetők elbírálásának értékelése is csak új (a bírósági) statisztikai adatgyűjtés alapján lehetséges.

Az egységes rendőrségi-ügyészségi statisztika említett fogyatékaiból is kitűnik, hogy felfogásom szerint is (egyetértve az egységes kriminálstatisztika rendszerét kidolgozó tárcaközi munkabizottság 1969 februárjában kiadott idevonatkozó álláspontjával) az egységes kriminálstatisztika előfeltétele a bűn-dőzéssel összefüggő tevékenységi, működési adatok, illetve a bűnözéssel (bűntettel, elkövetővel) közvetlenül kapcsolatos adatok gyűjtésének szétválasztása, külön rendszer szerinti megfigyelése. Ugyanis a különböző eljárási szakok tevékenységére vonatkozó adatoknak egy felvételi lapon való gyűjtése a különböző érdekek miatt nemcsak megoldhatatlan, de felesleges is.

Az ideális — de megítélesem szerint nem megoldhatatlan — egységes kri-

minálstatisztikával szemben támasztandó alapvető követelmény pedig a bűnözésre, mint társadalmi jelenségre, illetve a bűncselekmény elemeire, vonatkozó komplex adatoknak a gyűjtése (feldolgozása, értékelése stb.) a bűncselekmények észlelésétől, feljelentésétől azok jogerős elbírálásáig. Ilyen értelemben tehát — jöllehet az adatgyűjtés forrása, az adatszolgáltatók a büntető eljárás különböző szakai, illetve a különböző bűnüldöző szervek — az adatgyűjtés azonban kiterjedne a büntető eljárás egészére.

Nem kívánok e probléma megoldására vonatkozó technikai kérdések tárgyalásába bocsátkozni (ami egyébként is többoldalú, bonyolult feladat), csupán elméletileg és általánosságban utalni a kivitelezés lehetőségére.

Elegendőnek látszik minden bűncselekményről egyetlen adatfelvételi lapot kiállítani — eltékvintve egyelőre a halmazat, a több büntett, a több elkövető problémájától —, amely tartalmazná mind a büntett, mind az elkövetőnek, továbbá a sértett, a kiszabott büntetés, az elkövetés helye, ideje stb. jellemzőinek leírását, a (mintegy 25—30) legalapvetőbb ismérvek szerinti megfigyelését. Ezeket az adatokat egyébként a jelenlegi statisztikai rendszerek is gyűjtik, de sok ismerv vonatkozásában egymástól függetlenül (csak a B vagy csak a T lapon, vagy csak a bírósági statisztikában stb.). Ezek a felvételi lapok az eljárás során követnék az ügy menetét. Az információkat a felmerüléstől függően az egyes eljárási szakokban kitöltlenék, illetve az ügyészi, bírói revíziók során helyesbítenék, és az a szerv zárná le, amely az ügyben a jogerős határozatot (ítéletet) hozza. Így pl. nyomozásmegtagadás, megszüntetés esetén, ha fegyelmi határhöz, társadalmi bírósághoz való áttételre kerülne, s az ott hozott jogerős határozat feltüntetésével kerülne az adatfeldolgozó szervhez. A nyomozati szakban alkalmazott kioktatás, figyelmeztetés alkalmazása esetén a rendőrség, vagy az ügyészség, illetve a bírói szakban a bíróság továbbítaná a kitöltött adatlapokat. Az ily módon gyűjtött alapadatok gépi feldolgozása révén teljesebb körű képet kapnánk a bűnözésről és a vizsgálni kívánt kapcsolatokról.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a bűnözés egészének ilyen értelmű egységes számbavétele csak a legalapvetőbb ismérvek, tulajdonságok szerint jellemezhetik a bűncselekményt. Részletes, minden igényt és szempontot kielégítő, egységes adatfelvételi lap alkalmazása (ha egyáltalán ilyenre lehetőség volna) már ellentétbe kerülne az egyes bűnüldöző szerveknek az operatív intézkedéseket szolgáló adatgyűjtési érdekeivel, vagy ismét többszörös számbavételt idézne elő. A bűnözés vizsgálatánál ugyanis a közös igényeket szolgáló, az ún. általános összefüggések, tendenciák feltárása mellett a büntető eljárás egyes szakaszaiban, a tevékenység jellegének megfelelően, specifikus igények is jelentkeznek. Az ilyen specifikus igényeket szolgáló adatgyűjtést (a tevékenységre vonatkozó adatgyűjtéssel együtt) továbbra is fenn kell tartani az egyes bűnüldöző szervek számára. Ez esetben is azonban feltétlenül szükséges a megfelelő koordinálás az egységes felvételi lap és a büntető eljárás egyes fázisaihoz kapcsolódó specifikus felvételi lapok megfigyelési rendszere között.

Megítélésem szerint az egységes számbavétel részben egyszerűsítést is jelentene (mind a bűnözésre, mind pedig a tevékenységre vonatkozó adatok gyűjtése terén), részben éppen az egységesítés révén, a kevesebb több lenne. E folyamatos számbavételi rendszer mellett pedig az aktuális időszakos feladatokat, célkitűzéseket reprezentatív felvétellel gazdaságosabb megoldani.

A fent vázolt elképzelés természetesen egészen általános jellegű, amelynek bevezetése igen körültekintő előkészítést, esetleges próbamegfigyeléseket igényelne.

A KRIMINÁLISTATISZTIKA CSOPORTOSÍTÁSI ALAPELVEI

A bűnözés volumenének, a büntetteknek és elkövetőiknek különböző ismérvek szerinti megfigyelése, számbavétele csak kiindulópontja a bűnözés statisztikai, kriminológiai s egyéb tudományos elemzésének, értékelésének. Természetesen a további statisztikai tevékenység, a bűnözés elemzésének eredményessége, értéke elsősorban függ a begyűjtött adatok minőségétől, a valóságot híven vagy torzítva tükröző jellegétől. Mint *Gercenzon* írja: „Ha egyszer az elsődleges statisztikai anyag felépítése helytelen . . . , akkor a pusztán mennyiségi analízis nem lehet egyéb, mint tárgy nélküli matematikai vagy algebrai gyakorlat.”¹

Egy adott évben elkövetett, méginkább ismertté vált büntetteknek vagy elkövetőknek a száma külön-külön mint sokaságok még nem mondanak sokat a bűnözésről. Ahhoz, hogy a bűnözés jellemzőit, szerkezetét, tendenciáját, törvényszerűségeit, a büntettek és elkövetők oldalán közvetlenül jelentkező körülményeket és általában a bűnöző magatartást, illetve a társadalmi-gazdasági stb. viszonyokat és ezek változásaiban jelentkező összefüggéseket feltárhassuk, a bűnözésre vonatkozó adatok, az ezekből képzett homogénebb rész-adatok egymáshoz vagy e jelenségekkel összefüggő egyéb adatokkal való összehasonlítására és az összehasonlítás során képzett különböző mutatószámokra van szükség. A bűnözés sokaságához tartozó előbbi egységek egyetlen közös ismérve, hogy meghatározott térben és időben büntetőjogi normaszegéseknek, illetve normaszegőknek minősülnek. Ez a sokaság azonban számos lényeges tulajdonság szempontjából még heterogén. A bűnözés érdemi, tartalmi megismeréséhez csak a vizsgálati célnak megfelelő, helyesen kiválasztott megkülönböztető ismérvek, az ún. csoportképző ismérvek alapján végrehajtott csoportosítás (osztályozás) vezet el, amelynek eredményeként kialakított homogénebb részsokaságoknak egymáshoz, és az egészhez való viszonyítása útján alkothatunk képet, mintegy keresztmetszetként, a bűnözés szerkezetéről, struktúrájáról.

A bűnözésnek a helyesen alkalmazott csoportosításon alapuló szerkezeti bemutatása, azaz a struktúrára vonatkozó információk pedig visszahatnak a bűnözés volumenének konkrétabb meghatározására, s ezen keresztül a dinamikus változások, tendenciák tökéletesebb kifejezésére is. Következésképpen a bűnözés strukturális vizsgálatának kulcskérdése a csoportosítás (osztályozás), illetve — mivel a csoportosítás a sokaságnak egy vagy több ismérv szerinti rendezése

¹ A. A. *Gercenzon*: Bírósági statisztika, Bp., 1951., 192. old.

— a helyes csoportképző ismerv kiválasztása és az összefüggéseket is jól kifejező, kombinatív csoportosítás alkalmazása.

A kriminálstatisztika korábban már érintett céljából, feladatából következik, hogy a csoportosításnál, a bűnözést leginkább jellemző csoportképző ismérvek kiválasztásánál alapvetően a kriminológiai szempontokat kell szem előtt tartani, ellentétben az elmúlt évszázad büntetőjogi csoportosítási — pontosabban osztályozási — alapelveivel és gyakorlatával, amely összhangban volt a bűnügyi statisztika korábbi adminisztrációs jellegével. 1967-ben *Osztroumov* is úgy jellemezte az érvényben levő szovjet adatszolgáltató statisztikai jelentésekben alkalmazott csoportosításokat, hogy azok „szűkebb körű szakigazgatási célokat szolgálnak, és nem teszik lehetővé a bűnözés egészének elemzését”.²

Osztroumov a bűncselekményeknek az alábbi osztályozását tekinti kiemelendőnek:

1. *Jogi ismérvek alapján:*

- a) a Btk. fejezetei és cikkei,
- b) a társadalomra veszélyesség foka (súlyosak, kevésbé súlyosak, kisebb súlyúak),
- c) a bűnösség formája (szándékos és gondatlan) szerint

2. *Leíró ismérvek alapján:*

- a) a népgazdasági ágak (a bűncselekmények egyes fajtái vonatkozásában),
- b) egyes területek,
- c) az okozott kár mértéke,
- d) a büntetések egyes fajtái és mértéke szerint.³

Jogosan vethető tehát fel a kérdés, hogy a jelenlegi bűnügyi statisztikai felvételi rendszerünk keretében gyűjtött adatok mennyiben tesznek eleget a kriminológiai követelménynek? Ebből a célból tekintsük át külön-külön az egyes rendőrségi és ügyészségi statisztika

1. büntett („B”), illetve

2. terhelt („T”) felvételi lapjainak; továbbá a bírósági statisztika

3. jogerősen elítélt egyéni („C”) lapjának csak a bűnözés értékelésére közvetlenül alkalmas rovatait; azaz a büntettek és elkövetők tulajdonságairól informáló ismérveket, amelyek alapul szolgálhatnak a strukturális és okkutató elemzéshez.

1. A *büntett lap* előbbi szempontnak megfelelő ismérvei a következők:

7. rovat: A büntett megnevezése a Btk. megfelelő §-a, bekezdése, pontja, alpontja szerint.

9. rovat: A nyomozás megtagadásának esetei közül elsősorban azok, amelyek fegyelmi hatósághoz, társadalmi bírósághoz való áttételekre, kioktatásra vonatkoznak, valamint a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok esetei.

12—13. rovatok: Az eljárás-befejezés módja és a nyomozás megszüntetés oka alapján ugyancsak a differenciált felelősségrevonásra utaló pontok.

² Sz. Sz. *Osztroumov*: Statisztikai módszerek a kriminológiában, Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1967., 7. sz.

³ *Osztroumov*: i. m., továbbá: Szovjetszkaja szugyebnaja sztatisztika, Moszkva, 1970., 110—115. old.

16. rovat: Gyermekkorú elkövetők.

19. rovat: A bünszövetség fennállása.

Csak a súlyosabb, külön meghatározott büntettek esetében az
alábbi ismérvek szerepelnek:

20. rovat: Az elkövetés helye (helyszínenként).

21. rovat: Az elkövetés eszköze.

22. rovat: A károsult.

24. rovat: Az elkövetés ideje.

25. rovat: Az okozott kár összege forintban, valamint a megtérült kár.

26. rovat: Az elkövetési körülmények és módszerek.

27. rovat: Az elkövetést elősegítő okok és körülmények.

Végül ismét valamennyi büntettre vonatkozóan:

28. rovat: Az államigazgatási területi egységek szerinti elkövetési hely.

Az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztikai felvételi rendszer ezek szerint nemcsak azzal jelent előrelépést, hogy az ismertté vált büntettek számbavételével szélesebb terjedelemben fogja át a bűnözés volumenét, akár az elkövetés ideje szerint is kigyűjthetően; de jelentős eredménynek kell tekinteni azt is, hogy lehetőséget ad a büntettek néhány olyan alapvető tulajdonság szerinti elemzésére is, amelyekre korábbi bűnügyi statisztikánk nem adott lehetőséget. Ezt megelőzően ugyanis a büntetteknek csak a Btk. alapján meghatározott fajtái szerinti tagolásra került sor.

Ami pedig azt a kérdést illeti, hogy a fent kiemelt ismérvek alapján milyen csoportjai képezhetők a büntetteknek, s ezek mennyiben szolgálhatnak alapul a büntettek (a bűnözés objektív oldaláról történő) strukturális vizsgálatához, továbbá, hogy erről az oldalról mennyiben szolgálják a kriminológiai célokat, a teljességre törekvés igénye nélkül, csupán utalásszerűen, a következők állapíthatók meg:

A büntettek osztályozásának alapját a szovjet büntetőjogban is — mint Karpec írja — „a büntettek jellege és társadalomra veszélyességének foka képezi”.⁴ Ilyen értelmű megközelítésben a bűncselekmények, azaz a szélesebben értelmezett büntetőjogi normaszegések, első osztályozási alapját képezheti a devians emberi magatartások differenciált jogi szabályozása, mint pl. a büntett, vétség, kihágás, szabálysértés.⁵

A bűnözés szerkezeti megismerése céljából — mint minőségi csoportosítási nomenklatura — ma sem mellőzhető a büntetteknek a Btk.-ban definiált típusai szerinti tagolása.⁶

Az általánostól az egyes felé haladva, a büntettek osztályozására elsőként említhető a Btk. fejezetek, mint büntett-főcsoportok, nevezetesen:

- az állam-, béke- és az emberiség,
- az államigazgatás és az igazságszolgáltatás,
- a közbiztonság és a közrend,
- a népgazdaság,
- a személy,

⁴ I. I. Karpec: A bűnözés problémája, Moszkva, 1969., (OKRI fordítás, 147. old.)

⁵ Karpec i. m., id. helyén 150. old.

⁶ Vö.: Halász K.—Borsi Z.: A kriminálstatisztika alapjai 57. és köv. old.; Továbbá Dávid G.: A bűnözés szerkezetének néhány jellemzője, Belügyi Szemle, 1969., 6. sz., 4. és köv. oldalak.

- a család-, az ifjúság- és a nemi erkölcs,
- a társadalmi tulajdon,
- a személyek javai elleni bűntettek szerinti osztályozás.

A Btk. fejezetein belüli további tagolási lehetőség a címek szerinti osztályozás. Így pl. a család-, az ifjúság- és a nemi erkölcs elleni bűntettekben belül megkülönböztetve egyrészről a család, ifjúság, másrészről a nemi erkölcs elleni bűntetteket. Majd az egyes fejezeteken, címeken belüli bűntett fajták, az egyes bűntettek, valamint a büntetőtörvénykönyv által megkülönböztetett privilegiált és minősített eseteinek — mint az egyes bűntettekben belüli minőségi fokozatok — megoszlásával mind mélyebb betekintést nyerhetünk a bűnözés szerkezetébe.

A Btk. alapján történő osztályozás azonban korántsem lehet kielégítő, amely legfeljebb arra hívja fel a figyelmet, ami egyébként igen fontos, hogy mely bűntettek mutatnak növekvő vagy csökkenő tendenciát. A kriminológiai célok szükségessé teszik a bűntetteknek a Btk.-tól eltérő csoportosítását is. Ide sorolhatók az olyan attributív vagy alternatív jellegű kvalitatív csoportosítások, amelyeknél a bűntettek felosztása és összevonása egy vagy több meglévő vagy hiányzó tulajdonság alapján történik. Hazai viszonylatban is ismertek ilyen jellegű bűntett csoportok, mint pl. az erőszakos és garázda jellegű bűntettek, a közlekedési bűntettek, a vagyon elleni bűntettek, a politikai jellegű bűntettek csoportjai. Vagy pl. az erőszakos szexuális bűntettek és a nem erőszakos szexuális bűntettek. A bűnözés összetételének helyes értékelése érdekében az ilyen jellegű csoportosítási lehetőségeket azonban a jövőben jobban ki kellene használni.

Igen hasznos csoportosítás lenne a bűntetteknek objektív elemek alapján történő, relatív súlyossága szerinti felosztása akár a bűntettek egészére, akár az egyes bűntett-csoportokra vonatkoztatva. Ennek egyik kvantitatív osztályozási lehetősége — elsősorban a vagyon elleni bűntetteknel — a forintban kifejezhető kár nagysága szerinti osztályozás.

A bűncselekmények súlyossága (társadalomra veszélyessége) szerinti összetételére némi (de korántsem kielégítő) támpontot nyújt a bűntetteknek a bűntett lap 9., illetve 12—13. rovataiban jellemzett differenciált elbírálási módok szerinti tagolása.⁷ E tekintetben sem elegendő azonban a differenciált felelősségrevonást, a bűntettek elbírálását végrehajtó egyes intézményekhez (társadalmi szerv, bíróság stb.) került bűntettek megoszlását vizsgálni; de legalább annyira fontos annak vizsgálata, hogy az egyes bűntettfajtáknak milyen arányai kerülnek a különböző elbíráló intézmények elé.

Mindezekben túlmenően a bűntett lapon szereplő, előbbieken már kiemelt ismérvek mindegyike külön-külön is csoportosítási lehetőséget nyújt, amelyek segítségével megállapítható, hogy hol, milyen módon, milyen eszközzel, milyen körülmények között, kinek a sérelmére stb. követték el a bűntetteket.

Még jelentősebbek azonban az olyan kombinatív csoportosítások, amelyek a bűnözés szerkezetén túlmenően már a kriminológiai összefüggésre is következtetni engednek, mint pl. az egyes bűntett csoportonként vagy azon belüli kategóriánként az elkövetési körülmények és módszerek, valamint az elkövetést elősegítő okok és körülmények egyes csoportjainak kombinálása.

⁷ Tájékoztató a bűnözésről és a bűnüldözésről, 1968. év, Kiadja a BM Bűnügyi Nyilvántartó és Statisztikai Osztálya és a Legfőbb Ügyészség Titkársága.

Igen fontos az egyes bűntettfajták terület szerinti csoportosítása. 1968-ig a bűnözés területi megoszlása nem a bűncselekmények tényleges elkövetési helye szerinti megoszlását tükrözte, hanem a bűnüldöző szervek területi illetékessége képezte a felosztás alapját, ami nem mindig egyezett az előzővel. 1969. január elsejével vezették be a Belügyminisztérium és a Legfőbb Ügyészség 502. sz. intézkedése alapján az ismertté vált bűntetteknek *elkövetési hely* (s ezzel párhuzamosan, de a terhelt felvételi lapon a bűnelkövetők lakóhely) szerinti számbavételét, ami lehetővé tette hazai viszonylatban az államigazgatási szervezésnek megfelelő (az illetékességtől független) területi feldolgozást. Természetesen a bűntetteknek, a bűntettek büntetőjogi (törvényi) változatainak terület (megye, város, község, kerület) szerinti megoszlása, vagy az egyes államigazgatási területi egységeknél, a bűntettek büntetőjogi típusonkénti megoszlása, majd e számok alapján képzett tisztított, de méginkább standardizált kriminális arányszámai⁸ a bűnözés struktúráján túlmenően már önmagukban is utalnak bizonyos kriminogén összefüggésekre. A rendelkezésre álló adatok, a bűntetteknek a „B” lapról megismerhető tulajdonságai birtokában is azonban az elemzési lehetőségek lényegesen tágabbak. Itt csupán — szem előtt tartva a kriminológiai szempontokat — utalásszerűen az alábbiakat emelném ki.

Az államigazgatási-területi egységeknél gyűjtött adatok megfelelő átrendezésével, csoportosításával lehetőség nyílik az államigazgatási felosztástól eltérő kombinációkat is alkalmazni. Így pl. az azonos tulajdonságokkal rendelkező, azaz a hasonló gazdasági, szociális-kulturális stb. szimptomákat mutató területi típusok szerint is tagolhatjuk a bűnözést. E tekintetben azonban nem elégedhetünk meg a bűnözésnek pl. csak a városok és községek szerinti vizsgálatával,⁹ hanem ezen túlmenően feltétlenül szükséges a terület ipari-mezőgazdasági jellege; népsűrűsége, a népesség agglomerációja, a belső vándorlása, iskolázottsági színvonala, életnívója és életkörülményei stb. szerint is vizsgálni a jellemzett terület bűnözési fertőzöttségét.¹⁰ Ezek tulajdonképpen már minőségi csoportosító ismérvek, amelyek alapjául azonban területi elhatárolás szolgál. Az ily módon csoportosított területi típusonkénti bűnözési adatoknak az egyéb társadalmi statisztikában gyűjtött és feldolgozott társadalmi-gazdasági, szociális-kulturális stb. adatokkal való összevetése (kombinálása) már a krimináletiológia számára is igen fontos összefüggéseket nyújthat.

⁸ A standardizálásnak a bűnözés elemzésére alkalmazott módszertani kérdéseivel foglalkozik: *Durné, Nagy Katalin*: „A kriminalitás mérésének statisztikai módszerei” c. cikkében, *Belügyi Szemle*, 1965., 8. sz.; *Hoóz I.*: „A hivatalos bűnügyi statisztika adatai felhasználásának néhány problémája” c. cikkében; továbbá *Hoóz I.*: *Statisztika III., Igazságügyi Statisztika*, szerkesztette: *Kovacsics J.*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1966., 42. és köv. oldalak.

⁹ E kérdés elméleti s módszertani problémáit tárgyalja a jogerősen elítéltek adatai alapján: *Heller Farkas Tamás*: „A hazai bűnözés intenzitásának vizsgálata” és a „A bűnözés alakulása városokban és községekben” c. tanulmányában, *Belügyi Szemle*, 1964., 3., illetve 10. sz.

¹⁰ Természetesen városok és községek bontásában is lehet és szükséges is ezek és hasonló ismérvek szerint elemezni a bűnözést, mint ahogy tették ezt *Borsi Z.* — *Halász K.*: „Városi és községi bűnözés Magyarországon 1968. évben” (Kiadja: a Legfőbb Ügyészség Titkársága) c. igen részletes, s az összefüggésekre, a bűnözés okait is bemutató munkájukban, valamint „A bűnözés, bűnüldözés helyzete és a bűnözés okai Bács-Kiskun megyében” 1964—67, és „A bűnözés, bűnüldözés helyzete, a bűnözés okai Szolnok megyében 1964—68” c. a Legfőbb Ügyészség Titkársága kiadásában megjelent munkájukban; továbbá vö.: *Halász K.*: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdése, *Ügyészségi Kiskönyvtár*, 21. füzet (Legfőbb Ügyészség Titkársága) 20. old.

A bűnözés elemzésének további elmélyítése érdekében kívánatos a területnek, illetve a népességnek az előbbi vagy még egyéb ismerveit az egyes bűncselekmény-típusokkal, valamint azokkal az egyéb, a büntetteket az elkövetés vonatkozásban jellemző egy vagy több ismérvvvel kombinálni, mint pl. a helyszínenkénti elkövetési hely; az elkövetés eszköze, az elkövetési körülmények és módszerek (megfelelően csoportosított) variánsai; az elkövetést elősegítő okok; az okozott kár összege.

Csupán e néhány, általánosságban felvetett gondolat is jelzi, hogy egyrészt a rendőrségi-ügyészégi statisztikában a büntett felvételi lapon gyűjtött adatok gazdag lehetőséget nyújtanak a bűnözésnek a büntett oldaláról történő elemzéséhez; másrészt, hogy a hivatalos statisztikai feldolgozás ez ideig e lehetőségeket csak minimális mértékben használta ki.¹¹ Jóllehet a gépi feldolgozás további bővítését jelenleg még az adatfeldolgozó géppark és a munkaerő kapacitás hiánya, s egyéb problémák gátolják, mégis lényeges javulást jelentene e téren a jelenlegi centralizált rendszernek a decentralizált feldolgozással és értékeléssel történő kiegészítése.¹²

2. Ami pedig a bűnözésnek az elkövetői oldalon jelentkező strukturális és egyéb szempontok szerinti értékelését illeti, a „*Terhelt*” felvételi lapon szereplő ismervek pusztá áttekintése is már utal a gazdag elemzési lehetőségekre. Itt is csak a bűnözéssel közvetlenül kapcsolatos ismervek a következők:

- 7. rovat: A büntett megnevezése a Btk. §-a, bekezdése, pontja, alpontja alapján.
- 15. rovat: Az eljárás befejezési módjai
- 16. rovat: Foglalkozás 22 variánsa
- 17. rovat: Életkor
- 18. rovat: Családi állapot (nem szerinti változatokban)
- 19. rovat: Iskolai végzettség
- 20. rovat: Pártállás (KISZ-tagság)
- 21. rovat: Az utolsó három évben betöltött munkahelyeinek száma
- 22. rovat: Munkakör 21 variánsa
- 23—24. rovat: Jövedelmi viszonyok
- 25—28. rovat: Az előélet adatai (büntetlen, büntetett előéletű, visszaeső stb.)
- 29. rovat: Az elkövető és a sértett viszonya (8 variánsa)
- 30. rovat: Lakóhely (7 variáns)
Csak szándékosan elkövetett bűntettekre:
- 31. rovat: Az elkövetésben közrejátszó — terhelt személyével kapcsolatos tényezők. 1. Nehéz anyagi helyzet, 2. pillanatnyi pénzzavar stb. (24 variáns)
- 32. rovat: Káros szenvedély
- 34. rovat: A terhelt lakó-, illetve tartózkodási helye

Általánosságban előrebecsálható: azáltal, hogy a terhelt lapon szerepelnek az elkövető demográfiai, lakóhelyi, s egyéb tulajdonságait kifejező, a motivációkra, indítékokra utaló szempontok mellett a büntett törvényi leírása, valamint az elkövető lakóhelye és a büntett elkövetési helye közötti kapcsolatra utaló ismérv-változatok, lehetőség nyílik a bűnözés két alapeleme közötti kap-

¹¹ Tájékoztató a bűnözésről és a bűnüldözésről, 1969. évi kötete.

¹² Gondolok itt pl. a területi adatok részletesebb feldolgozásához a vidéki adatfeldolgozó géppark igénybevételére, ahol a kapacitást viszont korántsem tudják kihasználni.

csolat vizsgálatára, s e kapcsolatok alapján képezhető kombinációs csoportok olyan sorozatainak kialakítására, amelyek a kriminálmorfológiai, krimináletiológiai vizsgálatokhoz s ezeken keresztül a kriminálprofilaxishoz rendszeres és kielégítő támpontul szolgálhatnak.

Mielőtt azonban a kiemelt ismérvek és az ezek alapján kialakítható csoportkombinációk tárgyalásába bocsátkoznék, praktikusabbnak látszik előbb a bírósági jogerősen elítéltek egyéni („C” lap) felvételi lapjának ide vonatkozó (tehát ugyancsak a bűnözés közvetlen értékelésére alkalmas) ismérveit ideiktatni, amelyek egyben a két statisztikai rendszer adatgyűjtésének összehasonlítására is alapul szolgálhatnak.

3. A bírósági egyéni lap kiemelt ismérvei a következők:

1. pont: Az elítélt neve (amelyből kitűnik neve is), kora, állandó lakhelye (csak Magyarország és külföld változattal).
2. pont: Családi állapota és eltartott gyermekeinek száma.
3. pont: Foglalkozása (kereső, eltartott), foglalkozási viszonya, minősége (szellemi-fizikai, ez utóbbi esetében: szak-, betanított, s egyéb munkás megkülönböztetéssel), rendszeressége.
4. pont: Műveltségi foka (iskolai végzettsége).
5. pont: Havi jövedelme.
6. pont: A büntett elkövetésének ideje (év, hó, nap), elkövetési helye (államigazgatási, területi egységenként).
12. pont: Az előélet adatai, korábban elkövetett büntettek és jogerős ítéletek.
14. pont: A jogerős ítélet, tárgyalás mellőzésével hozott végzés tartalma: a büntett megnevezése a jogszabály (§, bekezdés, pont, tétel fordulat) megjelölésével; a cselekmény befejezett, kísérlet jellege; az elkövető minősége (tettes, felbújtó, bűnsegéd); a kiszabott fő- és mellékbüntetés (neme, mértéke, fokozata, módja) részletes meghatározása.
16. pont: A büntett összefüggése az alkoholfogyasztással.
17. pont: Az elítélt személyi sérülést okozó cselekménye, jellege, foka.
19. pont: Társadalmi tulajdon elleni büntett esetén az elkövető és a sértett vállalat közötti munkaviszony megjelölése; a vállalat megnevezése, az okozott és megtérült kár összege.

Minthogy a bűnözés törvény- és társadalomellenes emberi magatartás, természetes, hogy — a kriminológiai szempontokat, az oktatást, a megelőzést szem előtt tartva — a bűnözés értékelésénél, a társadalmi okok és egyedi indítékok feltárása érdekében elsődleges szerepe van a normaszegő magatartást tanúsító elkövetők vizsgálatának. A mintegy másfél évszázados múltra visszatekintő kriminál-szociológiai, de a rövidebb múltú kriminál-biológiai, pszichológiai stb. irányzatok is — jóllehet különböző okokból, s céljaiknak megfelelően eltérő megközelítéssel — a bűnöző embert, a személyiséget tették és teszik ma is¹³ a vizsgálat középpontjába. Mellőzve a különböző nézetek és kutatási eredményeik részletes tárgyalását — amelyek általában a bűnözésre ható komponensek komplexumából egymástól ugyan különböző, de külön-külön csak néhány összetevőt domborítanak ki, s magyarázzák ezt az adatok tömkelegével alátámasztva — a bűnözés okaira vonatkozó felfogásokat alapvetően két nagy csoportra lehet bontani: Az egyik irányzat az elkövető személyében rejlő kö-

¹³ A. A. Gercenzon: Bűnözés az imperializmus országaiban, Budapest, 1952; továbbá: Heller F. T.: A nyugati kriminál-szociológia mai elméletei, Jogtudományi Közlöny, 1961., 1—2. sz.

rülményekben; míg a másik irányzat a külső, elsősorban társadalmi körülményekben keresi a bűnözés okát. Nyilvánvaló, hogy a helyes vizsgálati elv nem az egyes önkényesen kiragadott tényezők elszigetelt kutatása, hanem az olyan komplex kutatás, amely — alapul véve a bűnözést előidéző legfontosabb társadalmi okokat — keresi a bűnözés szignifikáns komponenseinek együttes hatását, s ezáltal olyan általános törvényszerűségek feltárására törekszik, „amelyek a bűnözés lényegére és az ellene folytatandó küzdelem módszerére nézve általános következtetés levonására alkalmasak”.¹⁴

A fentiek alapján kriminálstatisztikai aspektusból úgy jelentkezik a kérdés, hogy a rendőrségi-ügyészégi statisztikai terhelt lap, illetve a bírósági egyéni lap előzőekben kiemelt ismérvei, azaz ez ismérvek alapján gyűjtött adatok mennyiben szolgálhatják a kriminológiai követelményeket? Összehasonlítva a két statisztikai rendszer elkövetői felvételi lapját, a következők állapíthatók meg:

A büntett leírása és a demográfiai ismérvek — eltekintve a technikai megoldásoktól — nagyjából megegyeznek. Lényegesebb eltérés egyrészt a terhelt lap javára a foglalkozás és iskolai végzettség változatainak részletesebb felsorolása, másrészt a bírósági egyéni lap javára az „eltartott” gyermekek számának feltüntetése.

A terhelt lap javára az alábbiak irandók:

- feltünteti az elkövető és sértett viszonyának változatait;
- államigazgatási területi egységenként tájékoztat az elkövető lakóhelyéről, míg a bírósági „C” lap csak Magyarország és külföld megkülönböztetést tesz;

- az elkövetésben közrejátszó — a terhelt személyével kapcsolatos — tényezők 24 változatának megkülönböztetésével önmagában is gazdag forrása lehet a kriminálletiológiai vizsgálatoknak, amelyek teljes egészében hiányoznak a „C” lapon;

- a káros szenvedély 7 változata közül a „C” lapon csak az alkoholfogyasztás kapcsolata szerepel.

A bírósági „C” lap javára irandó viszont, hogy:

- az elkövetés ideje év, hó, nap szerint szerepel, ami a „T” lapon hiányolható (a „B” lapon szerepel ugyan, de csak a kiemelt büntettekénél), mivel a bűncselekmények időbeli osztályozása (éven belüli csoportosítása) inkább érdeke lehet kriminalisztikai megfontolásokból a rendőrségi-ügyészégi szerveknek;

- a „C” lapon szerepel az elkövetés helye, ami a „T” lapon nincs, illetve talán nem a legszerencsésebb megoldást nyert (a 30. rovatban elbújtatva), holt a lakóhely és az elkövetési hely összevetése, egyéb kapcsolódó ismérvekkel kombinálva, lényeges információkat szolgáltatna;

- a „C” lapon nemcsak az anyagi kárt tüntetik fel, de az a személyi sérülés jellegére és fokára is utal;

- csak a „C” lapon szerepelnek az elkövetői minőség változatai, s a cselekmény befejezett vagy kísérleti jellege; végül

¹⁴ Földvári J.: A kriminológia helyzete hazánkban, Belügyi Szemle, 1966. 4. sz. 74. old.

— jelentős előnye a „C” lapnak, hogy feltünteti a büntetéskiszabás adatait is, amelyek természetesen a „T” lapon nem szerepelhetnek.

Az összehasonlítás alapján, figyelembe véve egyrészt azt, hogy a „T” lap adatainak feldolgozása gépi úton történik, másrészt a kriminológiai követelményeket is szem előtt tartva, a mérleg a „T” felvételi lap javára billen.

A bűnelkövetők összetételének vizsgálatánál, a múltban döntően a demográfiai jellemzők szerinti osztályozásra szorítkoztak, amit természetesen ma sem lehet mellőzni.¹⁵ Az elkövetők elemzésénél is törekedni kell a sokoldalú kombi- a bűntettfajták és az elkövetésben közrejátszó ún. motivációs tényezők; a bűntettek, valamint az elkövető és a sértett viszonya stb. szerinti változatok, vagy akár többes kombinációs csoportok kialakítására (amelyre egyébként a gépi feldolgozás széles lehetőségeket ad). A lakóhely szerint osztályozott elkövetők bűntettenkénti és az elkövetők demográfiai, motivációs tulajdonsága szerinti csoportjai kiegészíthetők, összehasonlíthatók egyéb társadalmi statisztikáknak az azonos területre vonatkozó általános társadalmi, gazdasági, szociális és kulturális jellemzőivel, ami igen hasznos információkkal szolgálhat a bűnözés struktúrájának és statisztikai módon megközelíthető okainak feltárásához.

A bűnelkövetőkre vonatkozó adatfelvételi lapok e vázlatos áttekintéséből is kitűnik, hogy a felvételi lapok — különösen a terheltlap — ismervei gazdag elemzési lehetőséget nyújtanak. Ezeknek az adatoknak a tényleges feldolgozása, értékelése, tudományos és gyakorlati felhasználása azonban messze elmaradnak a lehetőségektől. Így pl.: a terhelt felvételi adatlapon gyűjtött adatokkal kapcsolatban hangsúlyozni kell azt a legnagyobb hiányosságot, hogy ezekből igen kevés kerül feldolgozásra. Ezek szerint egyelőre ez a viszonylag gazdag forráslehetőség holt anyagnak tekinthető, ami többlet munka-terhet jelent az adat-szolgáltatóknak, de feldolgozásuk hiányában nem viszi előre a bűnözés kutatásának ügyét. A bírósági adatfelvételi lapok lajstromos feldolgozása pedig már eleve korlátozza a kombinatív csoportosítási lehetőségek kihasználását.

Az adatok feldolgozásának hiánya is emellett szól tehát, hogy a folyamatos kriminálstatisztikában csak a legalapvetőbb adatokat kell gyűjteni, amelyek a jelenlegi gépi- és munkaerő kapacitással feldolgozhatók. Továbbá a bűntettek és elkövetők jellemzőinek együttes, komplex vizsgálata érdekében egy felvételi lapon kellene gyűjteni mind a bűntett, mind pedig az elkövető tulajdonságait jellemző adatokat.

Az egyes bűntettek, az elkövetők és a területek homogén csoportjainak megoszlása, e csoportok közötti összefüggéseket kifejező mutatószámok azonban a bűnözésnek csak a legáltalánosabb jellemzőit, s tendenciáit adhatják. A folyamatos statisztika adatai és a statisztikai módszerek alkalmasak ugyan a kriminogén hatású tényezők feltárására, azok összefüggéseinek, időbeli változásainak bemutatására, de nem adhatnak elegendő alapot pl. a bűnözővé válás individuális folyamatának tisztázására. Ezért a bűnözésnek az elkövető oldaláról kiinduló fenti elemzését egyéb statisztikai jellegű információkkal és módszerekkel — mint a reprezentatív módszer, a monográfia, ankét — is ki kell egészíteni, illetve végső soron a kriminológusoknak, szociológusoknak kell átengedni e vizsgálati terepet.¹⁷

¹⁵ Kulcsár Kálmán: Demográfiai tényezők a bűnözésben, 1959., 2—3. sz. és 1960. 1. sz.

natív csoportok, mint pl.: az egyes bűntettfajták és a demográfiai tényezők;¹⁶

¹⁶ Vö.: Babajev: A bűntettség elemzésének statisztikai módszerei, Szovjetsz-kaja Juszticsija, 1969. IX., 17. sz.

¹⁷ A kézirat lezárva 1971. júniusában.

THE FUNDAMENTAL LEGAL-CRIMINOLOGICAL-STATISTICAL QUESTIONS OF MEASURING CRIMINALITY

(Summary)

Chapter I: Delimitation of criminal statistics

In this Chapter the author is treating of: (1) the notion of statistics, its usual division, (2) the systematization of legal statistics; as well as of (3) the delimitation of the criminal statistics.

Ad 1. He is giving a brief survey of the double concept of statistics (a) as a practical activity, resp. (b) as the methodological knowledge incorporated into a scientific system determining the exertion of that practice, and as the systematization of the (applied) statistics.

Ad 2. Starting from the principle that a considerable part of social phenomena simultaneously appear as a legal relationship, as well, there arises the question if an independent so-called legal statistics of comprehensive character is justified. The social phenomena regulated by legal rules are so multilateral in respect of their objects, as well as the legislative and executive legal institutions, the organs and their activity that they cannot be merged in the framework of an independent statistics. After all, the term „legal statistics” can only be used as a collective concept denoting that the matter in question is a group of statistics that are of the same character in certain respect, forming therefore a comparatively uniform system inside the whole of the statistical system. The „legal statistics” may be divided in more respects. These are, among others, mainly the activities realizing the various public tasks, according to the state organs of different types, resp. the legal branches of different objects.

The so-called legal statistics, delimited on the basis of the single branches of law, show a difference, of course, not only in significance, intensity but also in their functions revealing the real phenomena of life. The mass phenomena of the social-economic life, as the components of the „fundamental” category in economic sense, are automatically the topics of some other (non-legal) branch statistics. In this respect, these phenomena cannot be the objects of investigation by the special legal statistics, as well. In the event, the topics of the single special legal statistics may only be the legal relations and the phenomena connected with them, fundamentally the execution and rule of law, as well as the functional activity of the executive organs.

Ad 3. The concept of the traditional judicial statistics means — apart from minor differences — the statistical investigation (a) of the various public organs of different public functions, performing different state tasks; (b) of their activities of variegated character resulting from their tasks; resp. (c) that of the various social and legal relations in connection with the performance of their functions. To be sure, in this concept there are more different than common characteristics.

The judicial statistics is usually divided into two main branches: statistics of criminal law, resp. that of civil law that, anyway, get on with combining the sides of functioning and of the social and legal relations.

It seems, however, to be desirable to separate these two domains from each other in a sharper contrast even with — in the statistics of criminal law — although their unification, too, may be justified — *distinguishing the statistics of delinquency* as social (and simultaneously legal) phenomenon — that could be called statistics of delinquency or criminal statistics — from the *statistics of the activity* of the organs taking part in the criminal investigation (criminal procedure).

This distinction is justified generally first of all by that the claim and importance of a more complex statistical investigation of criminality has increased as compared to the earlier period.

It is absolutely justified from the point of view of the theory of science that the statistics of delinquency (criminal statistics) as a special kind of statistics becomes an independent branch — partly as a practical activity, partly as a scientific discipline — if only because of its independent subject-matter that can be separated.

The author means by the notion of criminal statistics the statistical investigation of delinquency as a social and simultaneously legal mass phenomenon, respectively the system of statistical methodological knowledge determining this activity that, due to its independent topic (the delinquency determined socially in its complex reality), may be regarded as an independent special statistics. On the other hand, the statistics of the activity, communisation of the organs of criminal investigation may be regarded, in fact, as a statistics of administrative character.

It follows from the above definition of criminal statistics that that, as a matter of fact, cannot be considered any more as the statistics of a legal branch. The criminal statistics is namely not limited to investigate only the relations of criminal law because its object is the socially determined criminality as a real phenomenon of social life in its complexity. And a phenomenon like this — as seen from the side of the statistical system — is entirely and exclusively the object of criminal statistics.

Chapter II: Aim, task of the criminal statistics

This chapter is treating of: (1) the double character of making inquiries; (2) the aim, task of the criminal statistics generally; (3) the connection of criminal statistics with the fundamental sciences and legal practice of criminal subject.

Ad 1. The acquisition of information, collection of facts concerning delinquency is of double character: it is necessary partly — with reference to the concrete criminal cases — for the function of administering justice, partly for investigating statistically the delinquency — as a social mass phenomenon manifested in individual acts — revealing its regularities.

Ad 2. The fundamental aim of the criminal statistics is to serve the prevention of crimes by furnishing numerical informations to criminology, criminal law, criminal policy and criminal practice, revealing the interconnections, as well. By these aims also the concrete tasks of the criminal statistics are determined.

Ad 3. In respect of the connections between the criminal statistics, on the one hand, and the criminal sciences and practice emphasized above, on the other hand, — referring only to the most characteristic and delimitable special tasks — there are the following to be emphasized:

(a) The connection between criminology and criminal statistics manifests itself in a complex cognitive process, reciprocity, in which the practical basis of departure is, at any rate, the statistical activity (collection of data, etc.) but — already as soon as this activity is projected, as well as in the whole course of the statistical activity, also the criminological points of view (aims, practical morphological, aetiological demands, hypotheses, etc.) are to be taken into consideration.

(b) One of the sides of the connection between criminal statistics and criminal law is that the former one is based, apart from the general theory of statistics, on the theses of the latter one, too. On the other hand, the knowledge of the structural, dynamic changes in delinquency, the more and more perfect revelation of the concrete reasons of crimes and their connections with the social, economic, etc. phenomena may serve as a basis for elaborating some conceptions of the criminal law approaching the reality more and more.

(c) The institutional state defence and prevention of crimes may be realized by means of applying the instruments given by criminal policy. For elaborating these, the basis is given by the criminal statistics partly immediately, partly through the single sciences of criminal topics.

Immediately in the single phases of the criminal judicial practice the following particular tasks may be accentuated:

c/1. The statistical methodological solution of problems of the latent delinquency for evaluating the criminal fact-finding in a wider interpretation.

— A complex disclosure of the site, time, ways, conditions of crimes, etc. that may increase not only the effective fact-finding in criminal law but can also be a basis for measures of prevention.

c/2. A disclosure of the structural change in delinquency, for framing the principles of legal policy to be applied in the short run in the field of jurisdiction, the imposing of punishment.

c/3. The statistical investigation of recidivous cases for elaborating the criminal policy to be applied in the field of carrying out the penalty and of the after-care.

c/4. Supplying data to legislation, measurement of the efficiency of criminal policy.

Chapter III: Theoretical bases of measuring criminality

This chapter is treating of: (1) the notion and statistical formulation of criminality, (2) the problems of the statistical unity of criminality; as well as (3) the units of measurement to be applied for measuring criminality.

ad 1. For forming the statistical multiplicity of criminality that is delimited both in space and in time and an index of the extent of criminality, the so-called essential common marks, elements of the crime are to be taken for a basis. These are as follows:

(a) the objective social danger of the action, including the character and degree of danger, the social detriment caused by the action;

(b) The elements of imputability to the perpetrator of crime, including the character and degree of his guiltiness, the subjective social dangerousness.

By forming some concrete multitude, however, we have to take into account that even these major criteria, that are common from the point of view of criminal law and criminology, cannot be considered together because of the difference in the units of measurement.

Consequently, the determination of the multitude of criminality, i. e., its statistical formulation, fundamentally depends upon:

(α) which elements — or possibly peculiarities connected with the elements but only following them indirectly — can be expressed numerically;

(β) what units of measurement can be applied to, resp. in a given case which concrete unit of measurement is applied to, measuring criminality;

(γ) to what extent the different metrically expressed elements of quality can be reduced to a common denominator.

In the event, all these can be summed up in the problems of the statistical observation and unit of measurement of criminality. The fundamental question is, therefore, what are the units, if any, of criminality that possess some common essential criteria of criminality, being suitable, as aggregates of units, with common marks, to reflect or at least to approach as much as possible the real, resp. recognized criminality.

ad 2. From the point of view of analysing, evaluating the criminality (the ensemble of the crime and perpetrator, as well as of their characterizing features) it would be an ideal solution to regard the crime as the unit of observation: that is to say, a unit aimed at by the statistical observations of different criteria. That supposes, of course, taking into account the objective and subjective elements of the crime, i. e., the data of crime and that of the perpetrator in a single fact-collecting card. A practical solution of these meets with statistical technical difficulties (arisen from the revelation of temporal shift between the perpetration of the felonies and misdemeanors, from the danger of double recording, of multiple perpetration of offences etc.). These, however, can be eliminated eventually by forming a uniform criminal statistics.

The unity of crime is, of course, unsuitable for determining the extent of criminality because of its many times heterogeneous feature. The crime as a unit of observation, however, contains the crime, perpetration and their numerical peculiarities that can be obtained from the fact-collecting cards, as well, and are referring also to the gravity of delinquency. In this way, it may serve as a source for expressing the extent of criminality measured by means of some concrete unit of measurement.

ad 3. *The main units of measurement, suitable for being applied to measuring criminality, may be characterized as follows.*

(a) The amount in figures of the crimes as objective elements is not equal to criminality but, as an element of criminality that may be expressed with numbers,

it can nevertheless be suitable for expressing the extent approximately. It is, to be sure, an unreliable unit of measurement as the multitude of the crimes committed (or registered) in the given period is presenting these crimes as if they were of equal gravity, however different they are in quality and severity in respect of the most important qualitative property *viz.* the social dangerousness. It may be supposed, anyhow, that the composition according to gravity does not show any essential difference, on the basis of the rule of large numbers, in a shorter period. A recording according to the crime comes more and more into prominence owing to its favourable peculiarities — being suitable for recording in a relatively short time after the perpetration, its volume being of fuller size, etc.

(b) An even more traditional unit for measuring criminality is the *condemned one*, in a wider sense of the word the *perpetrator*. There may be adduced for the inaccuracy and unreliability of this unit of measurement several more reasons, generally as a possible result of a shift in time between the perpetration of the crime and its clearing up, as well as of repeated, resp. cumulated recording. In addition, the multiplicity formed on the basis of perpetrators is heterogeneous, too, from the point of view of the most fundamental peculiarities characterizing the delinquency.

(c) The above-mentioned traditional units of measurement cannot be neglected, however defective they are. It is desirable, however, to apply besides them also some units of measurement that — even if they cannot be extended to recording resp. moderating the whole of criminality — are, on the other hand, to be considered as more exact, more reliable. It is like this, for instance, the expression *in value, on a currency basis*, of the *material damage induced* in case of the crimes against property that form a considerable proportion of delinquency, and of a part of the crimes against people's economy.

(d) First of all in case of a part of offences against persons and against the traffic laws, as a matter of fact, in case of crimes inducing bodily injuries, the *number of days spent under the disease caused* may be regarded as a unit of measurement of a similar character.

(e) Since the *punishments imposed* by the criminal courts in the framework ensured by the law are the results of the judicial estimation relying on a detailed knowledge of the characteristics, conditions and motives of the concrete crime and perpetrator, the sanction expresses both in qualitative and in quantitative sense the gravity of the single crimes, the ratio of social dangerousness. On the basis of these advantageous properties it seems so that the *sentences* may be suitable units of measurement in a given circle of criminality. Even the fact does not mean any statistically insoluble difficulties in itself that the proper units of measurement of the punishments (at confinement and reformatory and educative labour the time, at penalty in money the monetary unit) are not of the same kind. An index number, formed with adequate weighting from the relative numbers calculated on the basis of homogeneous criminal groups expressed with the different units of measurement, may namely be suitable for evaluating the dynamic change in the volume of criminality under stabilized political, social, legal, criminal-political conditions.

(f) In the course of the efforts made for measuring criminality there had already earlier emerged, and of late years became more and more concrete, a demand on an *index number* suitable for expressing the gravity and social dangerousness of crimes. One of the present experiments is *Sellin—Wolfgang's system of evaluating by points*. Its essence is the endeavour to express the relative gravity of the single crimes in various point-values, orders of magnitude depending upon some existing peculiarities of them (the damage or detriment caused by them, the way of perpetration, the kind of crime, etc.) or upon the degree of these peculiarities, based on the social-moral appreciation of the single crimes. This method of evaluation by points may be considered to be positive in value to the extent that it establishes the comparison on objective foundations, not contenting itself with simply summarizing the crimes but expressing numerically the objective elements of gravity. On the other hand, however, on the basis of this method, even if carried out the most circumspectly, there cannot be formed any total index number comprising the whole of criminality, apart from other causes, because of the following:

— For evaluating the single crimes we cannot take into consideration every element of gravity — and that decreases the possibility of forming a real order of magnitude.

- In the second place, in case of taking into consideration but a low number of the elements of gravity — keeping in view the requirement of homogeneity — a part of criminality is necessarily omitted from the circle of investigation.
- In the third place, even if we could take into consideration every element of gravity, we could not form as many variants of evaluation by points for the aims of appreciating the order of magnitude as the number of variation groups produced by the real facts that can be considered homogeneous.

(g) The question: if on the basis of concrete sentences a general measurement that is similar to the method of evaluation by points can be formed (that we could call a „probability of imposing the punishment”), and if it can be applied to measure the extent of criminality, can only get a negative answer owing to the heterogeneous character of crimes resp. punishments and the problems arising from the differentiated establishment of criminal responsibility.

Chapter IV: Possibilities and problems of the measurement of criminality in the single phases of the criminal procedure

In this Chapter the following topics are treated of: (1) The character of temporal conditions at observing criminality; (2) evaluability of the real delinquency, problems of the latent criminality; (3) the ways of recording of the recognizable criminality in the period between complaint and bringing a charge; (4) recording of criminality in the framework of the unitary statistics of police and public prosecutor, on the basis of revealed crimes; (5) recording of criminality on the basis of non-appellable convictions; (6) problems of the unitary criminal statistics.

Ad 1. The statistical recording of the units of criminality does not take place temporally simultaneously with their occurrence but is connected with some phase of the criminal procedure and in this sense *temporality* may be considered as a content mark of the statistical unit (multitude). Consequently, the extent, structure of criminality measured in a given period may be different as a result of the phase of criminal procedure, as well, in which it was recorded.

Ad 2. It is verified by the investigations carried out so far in connection with the latent criminality (anyway with no satisfying and convincing results at all) that, on the one hand, the latent ratios are considerably different according to the types of crimes, and the frequency of latent part fundamentally depends on the social dangerousness of crimes, the size and character of the detriment induced by the crime, on nature of the crime, in the last instance on the intensity of factors playing a part in respect of its clearing up. On the other hand, the proportions of latent criminality are temporally changing, too. Consequently, it follows from all that that the real criminality is not reflected adequately (i. e., in its proportions) by the criminality recognized, by the multitude of delinquency formed in some period of the criminal procedure, not only in respect of extent but also in that of structure and, because of those mentioned above, dynamically, either. This does not mean in itself that the data could not be used but anyway it denotes — apart from having to reckon at the evaluation also with a latent criminality — the necessity of defining and surveying the latent criminality both from theoretical and practical-methodological points of view. It is obvious, too, that for the investigations in this direction there are to be cleared up first of all the peculiarities, nature of the single crimes that have a role in the *probability of their being clarified*, then the concrete estimation can be carried out by taking into consideration the classifications according to these points of view.

Ad 3. The recording of crimes can take place on first occasion as they had come to the knowledge of the organs of criminal prosecution. To be sure, with the first comprehensive phase of the *criminal procedure* we may distinguish three concrete *procedural activities* that can be separated in time, as well: (a) complaint, observation and the order of investigation taking place almost simultaneously, (b) the completion of investigation and (c) bringing a charge.

The requirement to be raised towards the statistical recording is, partly, to reveal the criminality of a given period as exactly and reliably as possible, and partly to do it as close to the time of perpetration and as fully as possible. The two requirements — taking into consideration that the recording is connected with the procedural activity — assert themselves depending on the different procedural

functions and in directions contrary to each other, passing from the beginning of the procedure towards its end.

(a) The recording of criminality at the time of the complaint or the order of investigation — in which time the crimes can be recorded only in so far as they became known on a well-founded suspicion — owing to the several factors of uncertainty cannot give any real picture either about the extent or the composition of criminality but only (a doubtless fast) information of approximate and general character concerning the volume of criminality.

(b) The data of investigations *finished or stopped* in the given period — completed with the data of *law cases in which the investigation was refused* because of the relegations on the basis of the system of a differentiated calling to account — do already furnish more detailed informations for measuring the volume of criminality, as well as for a structural and dynamic investigation of that. In contradistinction to the data of the orders of investigations, there is only after having finished the investigations a first possibility to record the perpetrators and observe the demographic, social, cultural factors, as well as the social, individual, psychic peculiarities, motives and promptings in stricter and wider sense; and in addition, to collect in a real way the data concerning the social detriments and the damage induced by the crime.

(c) The recording on the basis of an act of accusing forms only a detail even of the delinquency recognized. In the average of late years, the ratio of bringing charges amounted only to about 65—66 per cent of the crimes recognized. From among the defendants accused, the ratio of those condemned non-appellably was 93—95 per cent. In this way, the *number of the acts of accusing* and that of the *defendants accused* may be regarded as significant. However these data are more remote in time from perpetration, they are rather more exact and reliable due to being revised by the prosecuting attorney.

Ad 4. The formation of the index of „*recognized crimes*”, used as a term of late years, is not connected; anyway, only with a single procedural momentum but it comprehends the phase of criminal procedure from the complaint till the act of charging, considering as a source of recording also every case-closing act of which the fact of perpetration of a crime can be established with a probability meaning almost a certainty. The basis of the index of the recognized crimes, and the starting moment of procedure, is the number of charges laid in the given period, completed with the acts in case of which the perpetration of a crime could be established but, owing to their lesser importance, minor social dangerousness or other causes, there was brought in no charge in the case. The number of index of the recognized crimes is essentially based on the qualification by the public prosecutor.

ad 5. The basic unit of the judicial statistics is the *validly condemned* culprit. A multitude formed on the basis of these may less be suitable for measuring the recordable criminality of a given period, as well as for any structural and dynamic investigation, owing to the disadvantages of the temporal deferment, and because a non-appealable sentence is passed only in about 50 per cent of the recognized crimes. An advantage of the indices to be formed in the field of jurisdiction is, on the other hand, among others that their units are more homogeneous, referring to relatively major crimes, the characteristics of the condemned persons are definite, more exact, and that the informations concerning formation and composition of the imposing of punishment may only be furnished by the judicial statistics. The latter index simultaneously expresses the social dangerousness of the single crimes and perpetrators. It may therefore be suitable, according to the principles discussed above, for measuring the volume of criminality, as well. But, of course, only in a circle or degree, in the extent and composition of which the crimes perpetrated are brought before the legal courts for being decided.

Ad 6. The unification of the criminal statistics began by forming a common statistical system for police and prosecution but there still continue to exist two statistical systems (besides the former one also a judicial statistics). The fundamental condition of the elaboration of a proper unitary system of criminal statistics (comprehending the whole of criminal procedure from complaint till the final sentence) is that we should separate, in practice too, the so-called criminal statistics, that deals with studying the criminality as a social mass phenomenon, from the statistics of judicial activity. A further step could be to introduce a unitary card for fact-recording to collect the data jointly both about the crimes (objective page)

and the perpetrators (subjective page), according to the most fundamental criminogenic peculiarities. This fact-recording card would accompany the case within the differentiated system of criminal procedure in its various phases and would eventually be closed at the final decision or sentence passed in the case.

Chapter V: Principles of classification in criminal statistics

Criminality can only be recognized in its merit, content by means of a classification on the basis of so-called differentiating group-forming criteria, well-selected in compliance with the aim of investigation, and particularly of a combinative classification. By means of a comparison of the more homogeneous part multitudes, formed in this way, with one another, the whole, resp. with other social-economic phenomena, as well as by studying their interconnections, we can get a picture about the structure of criminality, resp. the concrete social causes and main relations of criminality. A preliminary condition of a combinative classification that satisfies these requirements is, as well, that the criteria characterizing the most important peculiarities of the basic elements of the crime should take place in a unitary card of recording.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
I. fejezet. A KRIMINÁLSTATISZTIKA ELHATÁROLÁSA	5
1. A statisztika fogalmáról és tagozódásáról általában	5
2. A jogi statisztikák rendszerének felvetése	6
3. A kriminálstatisztika elhatárolása	9
II. fejezet. A KRIMINÁLSTATISZTIKA CÉLJA, FELADATA	15
1. Az információszerzés kettős jellege	15
2. A kriminálstatisztika céljáról, feladatáról	16
3. A kriminálstatisztika kapcsolata az alapvető büntett tárgyú tudományokkal és joggyakorlattal	18
III. fejezet. A BÜNÖZÉS MÉRÉSÉNEK ELMÉLETI ALAPJAI	25
1. A bűnözés fogalma és statisztikai megfogalmazása	26
2. A bűnözés statisztikai egységének problematikája	31
3. A bűnözés mérésének mértékegységei	34
A) A büntett egysége	36
B) Az elkövető egysége	37
C) Értékbeni kifejezés lehetőségei a pénz egysége alapján	39
D) Egyéb mértékegységek (betegesen töltött napok száma)	40
E) A bírói ítéleteken alapuló mértékegységek	41
F) Pontozásos rendszer	43
IV. fejezet. A BÜNÖZÉS MÉRÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI ÉS PROBLÉMÁI A BÜNTETŐ ELJÁRÁS EGYES SZAKASZAIBAN	53
1. Az időbeliség jellege a bűnözés megfigyelésénél	53
2. A valószínű bűnözés értékelhetősége, a latens bűnözés problematikája	54
A) A latens bűnözés fogalma, okai, típusai	54
B) A latens bűnözés mennyiségi meghatározása	58
C) A bűnözés ismertté vált adatainak felhasználhatósága	61
3. A megismerhető bűnözés mérése a tudásra jutás és a vádemelés közötti időszakban	64
A) Számbavétel a nyomozás elrendelése alapján	66
B) Számbavétel a nyomozás befejezése alapján	68
C) Számbavétel a vádemelés alapján	70
4. A bűnözés számbavétele az egységes rendőrségi-ügyészeti statisztika keretében, az „ismertté vált” büntettek alapján	70
5. A bűnözés számbavétele a jogerősen elítéltek alapján	77
6. Adalék az egységes kriminálstatisztikai rendszer kérdéséhez	79
V. fejezet. A KRIMINÁLSTATISZTIKA CSOPORTOSÍTÁSI ALAPELVEI	83
SUMMARY	92

Felelős kiadó: Dr. Kovács István
 Megjelent 500 példányban 8,75 A/5 ív terjedelemben
 Készült linószedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601-59 és az MSZ 5603-55
 szabványok szerint. — 71-6701 — Szegedi Nyomda